ISSN: 2181-3035

TALQIN VA TADQIQOTLAR

ILMIY-USLUBIY JURNALI

TALQIN VA TADQIQOTLAR TALQIN VA TADQIQOTLAR TALQIN VA TADQIQOTLAR TALQIN VA TADQIQOTLAR

IMPACT FACTOR 8.2

Yuqori impact factor 8.2 ga ega bo'lgan Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnaliga qabul qilingan maqolalarga 3 ish kunida DOI raqam olinadi va Directory of Research Journals Indexing Zenodo, OpenAire, Cyberleninka, Google scholar (10 ish kuni) kabi xalqaro ilmiy bazalarda indekslanadi va jurnal belgilangan sanada to'liq shaklda www.talqinvatadqiqotlar.uz rasmiy saytiga joylanadi.

Jurnalga quyidagi yo'nalishlar bo'yicha maqolalar qabul qiladi: Fizika-matematika fanlari, Kimyo fanlari, Texnika fanlari, Iqtisodiyot fanlari, Falsafa fanlari, Filologiya fanlari, Pedagogika fanlari, Psixologiya fanlari, Sotsiologiya fanlari, Geologiya va mineralogiya fanlari, Tarix fanlari, Geografiya fanlari, Yuridik fanlari, San'atshunoslik fanlari, Arxitektura fanlari, Biologiya fanlari, Qishloq xo'jaligi fanlari, Tibbiyot fanlari, Farmatsevtika fanlari, Veterinariya fanlari.

talqinvatadqiqotlar.uz
+99891-152-93-14
talqin@bk.ru

№1(38)
15.01.2024

CYBERLENINKA DRJI zenodo Google Scholar

TALQIN VA TADQIQOTLAR

ILMIY - USLUBIY JURNALI

Impact Factor: 8.2 | № 1(38)
15.01.2024

talqinvatadqiqotlar.uz

Talqin va tadqiqotlar

ilmiy-uslubiy jurnal

scientific-methodical journal

научно-методический журнал

Bosh muharrir:
I.I.Abdumannonov

Mas'ul muharrir:
O.S.Isroilov

Jurnal bir oyda ikki marta chop etiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiya agentligida 2022- yil 12 - fevralda 1540 raqam bilan ro'yxatga olingan.

ISSN 2181 - 3035

Jurnaldan maqola ko'chirib bosilganda, manba ko'rsatilishi shart.

Tel: +99891-152-93-14
E pochta: talqin@bk.ru
Сайт: talqinvatadqiqotlar.uz

Tahrir kengashi:

Muydinov Erkin Djamaldinovich
Toshkent Moliya Instituti Andijon fakulteti dekani
Iqtisod fanlari nomzodi, dotsent
Mamatov Obidxon Vaqqosovich
Namangan davlat universiteti "Milliy g'oya, ma'naviyat va huquq asoslari" kafedrasi mudiri, falsafa fanlari nomzodi
Masharipova Gularam Kamilovna
Falsafa fanlari doktori, professor
Toshkent to'qimachilik va yengil sanoat instituti
Qozoqov Tohirjon Qodiraliyevich
Namangan Impuls tibbiyot instituti, tarix fanlari nomzodi, dotsent
Zokirov Sanjar Ikromjon o'g'li
TATU Farg'ona filiali, Kompyuter tizimlari kafedrasi mudiri
fizika-matematika fanlari bo'yicha falsafa doktori
Ibragimova Mavluda Ro'zmetovna
Kimyo fanlari bo'yicha falsafa doktori
O'zR FA Umumiy va noorganik kimyo instituti katta ilmiy xodimi
Jo'rayeva Sobira Eshqurbonovna
O'zMU jurnalistika fakulteti, o'zbek adabiyotshunosligi kafedrasi katta o'qituvchisi, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori
Djurayev Muxammadrizo Mamurovich
Qo'qon davlat pedagogika instituti, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori
Komilov Rustamjon Maxamadovich
Farg'ona davlat universiteti Agrar qo'shma fakulteti "Aholi tomorqalaridan samarali foydalanish va dorivor o'simliklar" kafedrasi katta o'qituvchisi, q.x.f.f.d (PhD)
Sattorov Vaxob Naqshbandovich
Alisher Navoiy nomidagi O'zbek tili va adabiyoti institutda "Gumanitar va Ijtimoiy" fanlar kafedrasida dotsenti
Sodiqova Gulbarno Odiljon qizi
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat O'zbek tili va adabiyoti universiteti Ijtimoiy gumanitar fanlari kafedrasi katta o'qituvchisi psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori
Hazratqulov Mutallib Rashidovich
Samarqand davlat universiteti «Maktabgacha, boshlang'ich va texnologiya» kafedrasi dotsenti

Tahrir kengashi:

Raxmonov Elyor Abdullajonovich
Qo'qon davlat pedagogika instituti Tarix kafedrasi o'qituvchisi,
tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori
Jepbarova Sayat Qurbanmiratovna
Qoraqalpoq davlat universiteti Turkman tili va adabiyoti kafedrasi dotsenti
Idrisov Xusanjon Abdujabborovich
Farg'ona davlat universiteti mevachilik va sabzavotchilik kafedrasi mudiri
q.x.f.f.d (PhD)
Bazarov Otabek Odilovich
Qo'qon davlat pedagogika instituti, PhD
Azizov Olimjon Toxirovich
Toshkent kimyo texnologiya instituti GSKMT kafedrasi dotsenti
Rahimova Maftuna Odilovna
Qo'qon davlat pedagogika instituti, PhD
Mirzaahmedova Kamola Toxirovna
Toshkent pediatriya tibbiyot instituti farmakologiya, fiziologiya kafedrasi dotsenti
Djumaniyozova Enajon Kutimovna
Toshkent arxitektura qurilish instituti xorijiy tillar kafedrasi katta o'qituvchisi
Urazmetova Shoira Azatbayevna
Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalar universiteti Urganch filiali o'qituvchisi, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori
Djurayeva Dilnoza Shakirjonovna
Termiz davlat universiteti algebra va geometriya kafedrasi o'qituvchisi, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori
Maxkamova Dilafruz Yuldashevna
O`zbekiston Milliy universiteti Tuproqshunoslik kafedrasi dotsenti
Usmonov Odil Kamilovich
FarDU Axoli tomorqalaridan samarali foydalanish va dorivor o'simliklar kafedrasi dotsenti, q.x.f.n
Nazarova Nargiza Mustaqimovna
Buxoro davlat universiteti o'qituvchisi, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori

EKISHGACHA SAQLASH DAVRIDA URUG‘LIK CHIGITGA ULTRABINAFSHA NUR ELEKTRAVJLANTIRISH QURILMASI BILAN TA’SIR ETISH

B.S.Choriyev
ToshDAU assistenti

Annotatsiya: Ushbu maqolada urug‘lik chigitga ultra binafsha nur bilan ta’sir etish texnologiyasi imkoniyatlari va bajarilgan ilmiy tadqiqot natijalari keltirilgan. Urug‘lik chigitga ekishdan oldin omborxonalarda saqlash jarayonida ultra binafsha nur bilan ishlov berish texnologiyasini imkoniyatlarini o‘rganish bo‘yicha olib borilayotgan tadqiqotlar to‘g‘risida ma’lumotlar beriladi.

Kalit so‘zlar: qishloq xo'jaligi, ultra binafsha nur, statsionar urug‘ elektravjlantirgichi, quvvat, akkumulyator, radioimpulsli bioavjlantirgich, elektr texnologiyalar, chastota o’zgartirgich, traktor, tok generatori.

Аннотация: В настоящей статье описана экологически чистая технология предпосевной электрообработки ультрафиолетовыми лучами (УФЛ) семян хлопчатника. Даны сведения об исследованиях, проводимых по изучению возможности использования УФЛ для обработки семян хлопчатника в период предпосевного хранения.

Ключевые слова: сельское хозяйство, ультрафиолет, стационарный стимулятор семян, мощность, аккумулятор, радиоимпульсный биостимулятор, электротехника, преобразователь частоты, трактор, генератор тока.

Annotation: This article describes an environmentally friendly technology for pre-sowing electrical treatment of cotton seeds with ultraviolet rays (UVR). Information is provided on research conducted to study the possibility of using UV rays to treat cotton seeds during pre-sowing storage.

Key words: agriculture, ultraviolet, stationary seed stimulator, power, battery, radio pulse bio stimulator, electrical engineering, frequency converter, tractor, current generator.

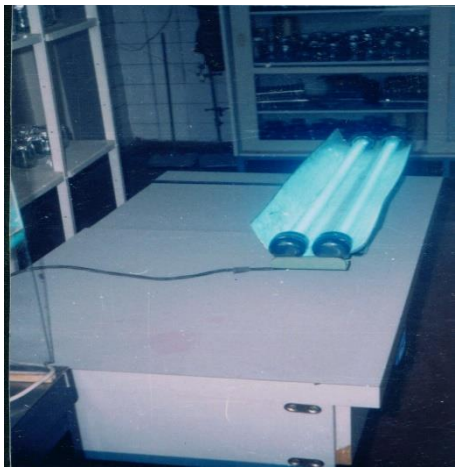
Amaldagi texnologiyalarga muvofiq urug‘lik chigit paxta zavodlarida toladan ajratilgandan keyin bahorgi mavsumgacha omborxonalarda maxsus qog‘oz yoki polietilen qoplarda saqlanadi. Urug‘ saqlanadigan omborxonalar albatta fungitsidlar bilan ishlov berilgan bo‘lmog‘i va urug‘lik chigit esa kimyoviy preparat bilan ishlovdan o‘tkazilishi lozim, aks holda mavsumgacha ildiz chirishi va boshqa kasalliklarga chalinishi mumkin. Urug‘lik chigit va omborxonalarga kimyoviy ishlov berish ekologik sof emas sababli atrof muhitni zaxarlaydi, shuningdek ushbu

texnologik jarayonni boshqaradigan operatorlar va xodimlarning ham sog‘ligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu texnologiya ekologik sof emas.

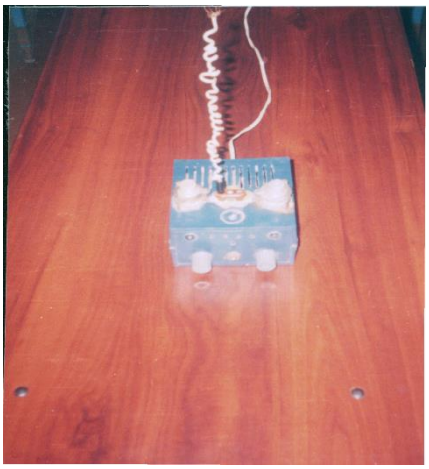
Urug‘lik chigitni saqlash davrida unga va omborxonalarga ishlov berishni ekologik sof uslubini yaratish shu kunning dolzarb muammosi hisoblanadi. Ushbu maqolada ultrabinafsha nurlardan (UBN) foydalanish imkoniyatlari tadqiq etilgan.

Ushbu UBN texnologiyasiga ko‘ra, elektrotexnalogik ta’sir urug‘lik va ularni saqlashda ishlatiladigan inventarlarni va ular saqlanadigan joylarini dezenfeksiya qilishdan boshlanadi. Ma’lumki, binolarni yuqumli kasalliklar va zararkunandalardan dezinfeksiya qilish uchun to‘lqin uzunligi 253,7 nm bo‘lgan ultrabinafsha nur tarqatuvchi 1 vatt quvvatga ega bakteritsid lampalardan 24 soat davomida, 1$м^2$ hajmi xonani dizenfeksiya qilish uchun ishlatiladi. Bunday ta’sir binolarni dizenfeksiya qilishni to‘liq ta’minlaydi. Bundan tashqari, ushbu agroelektrotexnologiyaga ko‘ra, urug‘lik va ko‘chat materiallari dizenfeksiyalangan omborlarda saqlashdan oldin UBN ishlovidan o‘tqaziladi.

Urug‘lik chigitlarga UBN ta’sirida ishlov berilganda olingan tadqiqot natijalari ko‘rsatishicha ularning unuvchanlik darajasi ortadi.

1-rasm. Statsionar urug‘ elektravjlantirgichi

2-rasm. Radioimpulsli bioavjlantirgich

Mazkur avjlantirishning chigitlardagi moddalar almashinuv jarayoniga ta’sir etishi tufayli fermentlar aktivligi oshadi, turli xil bioximik o‘zgarishlar tezlashadi. Natijada chigitlar 2-3 kun va undan ertaroq unib chiqishi, ularga past harorat yoki tuproq infeksiyalarning salbiy ta’siri birmuncha kamayishi mumkin. Urug‘ni ekishdan oldin elektravjlantirish statsionar sharoitda ishlaydigan elektravjlantirgich tomonidan amalga oshiriladi (1-rasm).

O‘tkazilgan tajribalarda urug‘ni elektravjlantirish uning sifat ko‘rsatkichlariga, nafaqat birinchi yilgi ekishda, balki ikkinchi yilgi hosildan olingan urug‘ga ham salbiy ta’sir etmasligi aniqlandi. Elektravjlantirish qo‘llab yetishtirilgan hosil urug‘ida

mutagen ta’sir kuzatilmaydi, elektravjlantirishning ta’siri keyingi 1-2 yilda ham saqlanadi, o‘simlikning morfobiologik ko‘rsatkichlari kuchayadi va yaxshilanadi.

Statsionar elektravjlantirgich tarkibiga-ultrabinafsha nur taratuvchi 220 volt kuchlanishli yoritgichlar bilan jihozlangan ikki yoritgichli qo‘lda ishlatiladigan nurlatgich va antennasidan past chastotali elektromagnit impulьs tarqatadigan ko‘chma radioimpulьsli bioavjlantirgich (RIBA) kiradi. U 220 volt kuchlanishli o‘zgaruvchan tok elektr manbaiga, shuningdek 12 volt kuchlanishli traktor generatoriga yoki akkumulyatoriga ulab ishlatiladi (2-rasm).

Ultrabinafsha nur taratuvchi yoritgichlarning ishlashi (maxsus yoquv tizimi) MYoT tomonidan amalga oshiriladi. MYoT qizish simlari butun va kuygan yoritgichlarni yoqib ishlatish imkoniga ega. MYoT traktorning kabinasiga o‘rnatiladi va traktorning akkumulyatori yoki 12 v kuchlanishli o‘zgarmas tok generatoriga ulanib ishlatiladi (3-rasm).

3-rasm.Ultrabinafsha nur bilan ishlov berish qurilmasi va dala sharoitida g‘o‘zalarga ultrabinafsha nur bilan ishlov berish jarayoni

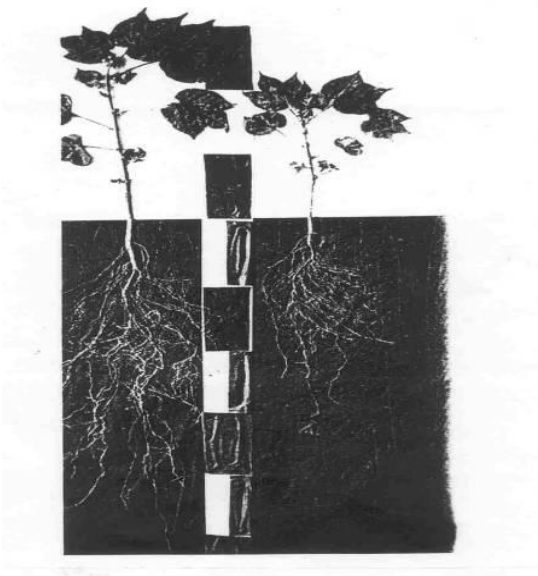
4-rasm. Elektrtexnologiya qo‘llab yetishtirilgan paxta dalasi

O‘simliklarni elektravjlantirish texnologiyasi, elektravjlantirgichning texnik hujjatlari va sertifikati "BMKB-Agromash"AJ (Qishloq xo‘jalik mashinalari Bosh Maxsus Konstruktorlik Byurosi-Agromash) da yaratilgan. Elektravjlantirgichning texnik shartlari TSh 23.01.012:2005 O‘zstandartda №112-005867 raqami bilan 2005 yilning 15-martida ro‘yxatga olingan.

Chigitni yaxshi tayorlangan dalalarda eng qulay muddatlarda ekib olish mo‘l hosil yetishtirish yo‘lidagi muhim qadamning boshlanishi xolos. Bundan keyingi asosiy vazifa chigitning qiyg‘os unib chiqishi uchun yetarli sharoit yaratish va yosh nihollarning jadal rivojlanishini ta’minlashdan iborat. (4-rasm)

Hozirgi kunlarda urug‘lik chigitga ultra binafsha nurning samaradorligini aniqlashda “BMKB-Agromash” AJ, Toshkent Davlat Agrar universiteti, Paxtachilik ITI, O‘zRFA ning Energetika muammolari instituti bilin birgalikda tadqiqot ishlari olib borilmoqda. Ushbu tadqiqotlarda urug‘lik chigitga omborxonalarda saqlash davrida ultra binafsha nur bilan ishlov berish texnologiyasi va mazkur texnologiyaning urug‘lik chigit sifat ko‘rsatkichlariga ta’siri o‘rganilmoqda. Jumladan, “BMKB-Agromash” AJ, Paxtachilik ITI va O‘zRFA ning Energetika muammolari institutlari bilin birga olib borilgan tajribamizda g‘o‘zaning Наманган-77 navidan chigitlar olinib ma’lum qismlarga ajratildi, bir qismi nazorat, qolgan 3 qismlarining har bir qismi chigit urug‘lariga 10 minut davomida 20 sm balandlikda 30, 60 va 90 vatt quvvatli ultra binafsha nur lampalari bilan ishlov berildi. Chunki, labaratoriya sharoitida olib borilgan tajriba natijalariga asosan chigitga 10 minut davomida ultra binafsha nur lampasi bilan ishlov berilganda boshqa variantlarga nisbatan eng yuqori unib chiqish quvvati va unuvchanlikka ega bo‘lingan. Nazorat variantidagi chigitlarga ultra binafsha nur bilan ishlov berilmadi.

.

5- rasm. Chigitga + chin barg chiqarish fazalarida ultrabinafsha nur bilan ishlov berishning g‘o‘zaga ta’siri (o‘ngda nazorat varianti).

Dala sharoitida chigitlar unuvchanligi o‘rganilganda, Наманган-77 g’o‘za navining nazorat variantida dala unuvchanligi 65,6 % ni tashkil etgan bo‘lsa, qolgan ultrabinafsha nur bilan ishlov berilgan tajriba variantlarida esa bu ko‘rsatkich 80,2, 81,6 va 81,9 % larni tashkil etdi. Ekilgan chigitlarning unishini kuzatish ishlari chigit ekilgandan 2 kun keyin boshlandi.

O‘zbekiston sharoitida o‘rta tolali Namangan-77 g‘o‘za navining chigitlariga ekish oldidan hamda vegetatsiya davrida chinbarg chiqarish va shonalash fazalarida ultrabinafsha nur bilan ishlov berish o‘simliklarning o‘sish va rivojlanish jarayonlariga ijobiy ta’sir ko‘rsatishi aniqlandi. Olib borilgan dala tajribalari natijalariga ko‘ra, ultrabinafsha nur bilan ishlov berish usulining eng yuqori avjlantirish darajasi o‘simlik o‘sishining boshlang‘ich davrlariga to‘g‘ri keladi va g‘o‘zaga fizik avjlantirgich sifatida ta’sir etishi aniqlandi.

Tadqiqot natijalari urug‘lik chigitga ekishdan oldingi saqlash jarayonida qo‘llaniladigan kimyoviy ishlov berish texnologiyasi o‘rniga ekologik sof ultrabinafsha nur bilan ishlov berish texnologiyasini qo‘llash imkoniyatlarini ochib beradi.

O‘simliklarni elektravjlantirish texnologiyasi va amaliyotini ta’minlaydigan vositalar 2005 yildan hozirgi yillargacha Toshkent viloyatining «Pokiza-M», «To‘ychi kizi O‘g‘iljon», «Tohir Muzaffar», «Zohid Ziyo», «Qo‘ziboy ota Davlatov», Farg‘ona viloyatining «Davr plyus baraka», «Kamron Xamroz», «Abdumalik sara urug‘i» va Namangan viloyatining «Qulmat Qassob» fermer xo‘jaliklari va boshqa viloyatlarning shunga o’xshash fermer xo‘jaliklarda ishlab chiqarish sharoitida to’liq foydalanib kelinmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мухаммадиев А., Матчанов Р.Д. и др. Предпосевная электрообработка семян хлопчатника. – Ташкент: ГФНТИ, 1996- с. 98.

2. Qishloq xo‘jaligi mashinalari bosh maxsus konstruktorlik byurosi «Qishloq xo‘jalik ekinlarining o‘sishi va rivojlaanishini avjlantirish bo‘yicha tavsiyanoma». TOShKENT – 2009,-18 b.

3. A.Muxammadiev va boshqalar.- “O‘simliklarni elektr avjlantirish” Toshkent: 2006,-4 b.

4. Мухаммадиев А. и другие, Влияние электрообработки на рост, развитие и продуктивность хлопчатника, Ташкент, ITA Press, 2016, 287с.;

5. Данильченко О.А., Гродзинский Д.М., Власов В.Н. Значение ультрафиолетового излучения в жизнедеятельности растений // Физии-ология и биохимия культур, растений.– 2002. – Т. 34, № 3. – С. 187-198

6. Отчет по проекту ГНТП-11.1.7.- Миграция химических элементов в системе «почва-вода-растение» под влиянием электробработки.Т. 2005.

7. Muhammadiev, A., Yunusov, R., Bayzakov, T.,...Xaliqnazarov, U., Sattarov, M. Liner motor drive of cattle farm feeders. IOP Conference Series: Earth and Environmental Science, 2020, 614(1), 012013

8. Почвенно-экологический мониторинг и охрана почв: Учеб. пособие /Под ред. Д.С. Орлова, В.Д. Васильевской.-М.:Изд-во МГУ,1994.-272 с.

9. Газалов В.С., Пономарева Н.Е. Влияние режимов предпосевной обработки ультрафиолетовым излучением на всхожесть озимой пшеницы. // Сб. науч. тр. / Азово-Черномор. гос. агроинженер. акад. Зерноград.-2004.-Вып.4, т.1.-С. 46-49.

10. James C. Pushnik ; Gene W. Miller ; Von D. Jolley ; John C. Brown; Tim D. Davis; Annette M. Barnes Influences of ultra-violet (UV)-blue light radiation on the growth of cotton. II. Photosynthesis, leaf anatomy, and iron reduction. Journal of Plant Nutrition, 1532-4087, Volume 10, Issue 17, 1987, Pages 2283 – 2297.

ISSUES OF IMPROVING THE SYSTEM OF FUNDING JUDGES

Abdusamatov Nurullo Qobiljon o‘g‘li
Master’s student of Tashkent state university of law

Annotation: The article reflects on the complexities of improving judicial funding mechanisms and considers the delicate balance between providing ample resources for a functional judiciary and preventing undue influence. It serves to comprehensively study the multifaceted considerations inherent in the improvement of the system of financial support of court employees.

Key words: Judicial independence, judicial compensation, system optimization, resource allocation, budget constraints, public trust.

Selection of qualified personnel in the judicial system, improving the system of training and appointment to the judicial profession, increasing the confidence of citizens in justice, as well as in-depth study and analysis of the causes and conditions that cause corruption in the judicial system, the fight against corruption, and an effective prevention system, are essential to ensuring the true independence of judges. Because, in the legal system of any state, if the independence of the judiciary is truly ensured, then, in the words of Sh. Monsteskye serves the efficiency of the other authorities. After all, the main task of the judiciary is to control the implementation of the powers and functions of the legislative and executive authorities through legal documents.

To ensure the true independence of judges, it is important to establish a fair and proper system of financial support and social protection for them. We can know this from the fact that it is also enshrined in the Constitution of the Republic of Uzbekistan. Article 136 states that judges are independent and subject only to the Constitution and the law. It is not allowed to interfere with the activities of judges in the administration of justice in any way, and such interference is a cause of responsibility according to the law. Judges are not responsible for certain cases. Judges are inviolable. The state ensures the safety of the judge and his family members. In addition, according to Article 140, the financing of the activity of the courts is carried out only from the state budget of the Republic of Uzbekistan, and it must ensure the possibility of full and independent implementation of justice. Through this, it was established that the salaries of judges would be fully provided by the state. Proper and fair financial support for judges is one of the important factors in ensuring the independence of courts. In particular, in the analytical data of the UN Office on Drugs and Crime, judicial independence is a multifaceted concept, there are various institutional, legal, and operational proposals developed in abstract conditions that are historical, political, and

legal in which the judicial system operates. And that it can work differently according to social conditions, therefore, there is no ideal model of implementation of judicial independence and material support of courts, and each country should find its own golden balance in this regard [1].

Based on advanced foreign experience, it has been determined that the task of introducing mechanisms for independent determination of necessary funds for financing their activities by taking measures to fully ensure the financial independence of the courts will be fulfilled. In particular, in the "Short-term strategy for bringing the judicial system to a qualitatively new stage for 2023-2026", approved by the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan No. PF-11 of January 16, 2023, he conscientiously performed his duties, as well as, adequately encouraged the work of employees performing particularly important and responsible work, to increase productivity, to provide mechanisms for allocating monetary awards to judges and employees of the judicial apparatus at the end of each quarter and on official holidays, as well as appropriate material support during work holidays that the preparation of proposals for creation is defined as an implementation mechanism. The Law of the Republic of Uzbekistan "On Courts" No. ORQ-703 of July 28, 2021, established the financial support of judges and is being implemented to this day.

"On Courts" of the Republic of Uzbekistan dated July 28, 2021, According to Article 81 of the Law of the Republic of Uzbekistan No. 703, the material support of judges is defined as the following:

• salary of the judge;

• other payments to judges by regulatory legal documents;

• awards and material support;

• the right to reserve a seat in air, railway, or road passenger transport (except for taxis and city passenger transport) and to obtain travel documents without waiting in line when judges are sent on business trips;

• paid vacations for judges (Article 82);

• providing judges with housing, compensating the expenses related to the rent of the residence until the judge is given a place for permanent residence in the prescribed manner (Article 83) [2].

From this, we can understand that the right to reserve a seat in air, railway, or road passenger transport and to receive travel documents without a queue when sent on a business trip is a non-material right. It can be said to supply. In addition, the Law of the Republic of Uzbekistan “On Courts” dated July 28, 2021, No. ORQ-703 does not define the concept of material support for judges but rather defines the types of material support.

According to the section “Incentive, Social Security” of the European Charter “On the Status of Judges” dated July 10, 1998, of the Council of Europe, the following

should be the basis for determining material support for judges: the performance of judicial duties on a professional basis includes receiving a financial reward for a judge, the amount of which is determined in such a way as to protect judges from pressure that can influence their decisions and conduct in court in general, violate their independence and impartiality; that the salary of judges may differ depending on the length of service, the nature of the duties entrusted to the judge on a professional basis and the volume of work performed by him, and his assessment should be carried out in conditions of necessary openness.

Awards and material support are paid to judges within the framework of the established fund for labor remuneration. But what kind of payments these are is not clearly defined in the Law of the Republic of Uzbekistan dated July 28, 2021, "On Courts" No. ORQ-703. However, according to Article 86 of the above Law, labor legislation is applied to judges in relation to relations not regulated by this Law. From this point of view, in accordance with Article 246 of the Labor Code of the Republic of Uzbekistan, systems of additional payments and bonuses of an incentive nature, as well as reward systems, are included in collective agreements as well as in an agreement between the employer and the trade union committee. It is determined in the internal documents accepted according to the labor legislation and in the labor contract. In addition, according to Article 252 of the Labor Code of the Republic of Uzbekistan, we can conditionally divide awards into two types: 1) the award provided for in the system of remuneration for labor - included in the salary in order to encourage the employee to achieve predetermined indicators and conditions included and paid to the employee in addition to the basic salary (tariff rate); 2) an incentive award that is not provided for in the system of remuneration for labor - it is given once and according to the decision of the employer, not because the employee has achieved predetermined indicators and conditions, but for certain events (anniversaries, holidays and others) a monetary reward paid in connection with the occurrence or the performance of certain actions by the employee (fulfillment of a particularly important task of the employer, the introduction of a rationalization proposal, etc.)[3].

Therefore, based on the above legal norms, we can say that the awards paid to judges within the framework of the defined labor remuneration fund — in collective agreements as well as in internal documents adopted by the employer by the agreement with the trade union committee — labor by the legislation on monetary rewards determined in the labor contract, stipulated or not stipulated in the labor remuneration system. If we talk about the concept of financial assistance, financial assistance is money that the employer pays to his employees when certain events occur. In general, we can include the following among the situations in which financial assistance can be provided:

- marriage of the employee;

- the birth of a child in the employee's family;
- treating the employee or his children (for example, buying medicines, receiving paid medical services, etc.);
- death of an employee's family member (for example, mother, father, or spouse);
- retirement of the employee;
- aid in the form of food, etc.

As a rule, the grounds for receiving financial assistance are defined in local regulatory documents, such as a collective agreement. It specifies what documents must be submitted, the amount of financial assistance, the terms of payment, and other conditions. At the same time, according to Article 9 of the Law of the Republic of Uzbekistan dated December 27, 2010 “On Burial and Burial”, the attitude of the deceased employee toward family members or the death of a family member can determine whether a company, institution, or organization can provide material and other assistance to the employee by the law [4]. Also, according to paragraph 10 of the Regulation “On the Procedure for Assigning and Paying Burial Allowances,” approved by the Resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan No. 174 of June 14, 2011, a pension is granted to a person who undertakes the obligation of burial allowance payment, which is set at four times the base amount of the calculation.

It is difficult to imagine the work of the judiciary without the work of assistant judges. Starting from the process of preparing the case for hearing at the court session, informing the participants of the process about the time and place of the trial, checking whether the participants of the process summoned to the court have arrived, determining the reason for the non-appearance of the absent persons, and informing the court about it., keeping minutes of court sessions, carrying out other tasks of the chairperson related to the preparation and conduct of court hearings, let alone being constantly busy and having to be present at the workplace continuously until midnight.

Although the official documents show that some of the judicial assistants are working at rates of 0.50 and some at 0.75 and 1, unfortunately, the working hours are not distributed fairly at the corresponding rate. Second, from 9:00 am to late hours, we have information that they work until 10:00 p.m., more than 60 hours a week, and sometimes even on weekends.

Don't make the excuse that they are young and need to work and study.

1. Is it possible to receive material and spiritual incentives in proportion to the work done in practice? Of course not.

2. Is it being ensured that the amount of work being loaded is proportional to the work rate? Of course, they can't answer yes to this either.

3. The chronic busyness of a “still young” staff with excessive workloads in this direction will eventually cool him down from a serious and conscientious approach to his work, his enthusiasm for work will gradually fade, and his love for work will turn

into hatred. Do they ever think about the danger of being turned around? Unfortunately, we cannot say yes to that. Because, if they had thought about these things, the court, the place of ensuring legality and justice, would have fully provided for them.

Labor discipline means not only the discipline of your subordinates but also your discipline as an employer. Firstly, do justice to those under your command, so that we may expect justice from you.

Therefore, based on the above, we can say that financial support to judges is monetary payments, the amount, and terms of which are clearly defined in the collective agreement of judges. Based on the above, it is appropriate to amend Article 81, paragraph 3, of the Law of the Republic of Uzbekistan “On Courts” of July 28, 2021, No. ORQ-703, in the following version: Right to work for judges Within the defined payment fund, awards and financial assistance can be paid, the amount and terms of payment of which are clearly defined in the collective agreement of the judges.

References:

1. The main factors aimed at securing judicial independence, https://www.unodc.org/e4j/zh/crime-prevention-criminal-justice/module-14/key-issues/1--the-main-factors-aimed-at-securing-judicial-independence.html
2. O‘zbekiston Respublikasining “Sudlar to‘g‘risida”gi O‘RQ-703-son Qonuni, 2021-yil 28-iyul, https://lex.uz/docs/-5534923
3. O‘zbekiston Respublikasining Mehnat kodeksi, 2022-yil 28-oktabr, https://lex.uz/docs/-6257288#-6263720
4. O‘zbekiston Respublikasining “Dafn etish va dafn ishi to‘g‘risida”gi Qonun, 2010-yil 27-dekabr, https://lex.uz/docs/-1721063

BASIC CONCEPTS OF HYPERGEOMETRIC FUNCTIONS

Turdiyev Rahmatulla Muhammadali o'g'li
Namangan To'qimachilik Sanoati Instituti
rahmatulla.turdiyev.96@bk.ru

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqola ilmiy xarakterga ega bo'lib, uning amaliy ahamiyati mavzu va mavzuga oid misol va masalalarni tahlil hamda tadqiqi hisoblanadi. Fizika va boshqa tabiiy fanlar masalalari differensial tenglamalar nazariyasini muammolar bilan ta'minlab turadi. Ammo shunday ham bo'lish mumkinki, matematik tadqiqotlar, bir oz vaqt o'tganidan so'ng aniq fizikaviy muammolarda o'z aksini topadi. Olingan natija matematika va fizika yo'nalishi talaba yoshlari hamda o'qituvchilar uchun muhim qo'llanma sifatida va murakkablik darajasi ancha yuqori bo'lgan bir qancha masalalarni yechishda amaliy asos bo'lishi mumkin.

Annotation: This scientific article has a scientific character, and its practical significance is the analysis and research of examples and issues related to the topic. Problems of physics and other natural sciences provide the theory of differential equations with problems. But it is also possible that mathematical research, after some time has passed, finds its reflection in concrete physical problems.

The obtained result can serve as an important guide for students and teachers of mathematics and physics and a practical basis for solving a number of problems with a much higher level of complexity.

Kalit so'zlar: Gipergeometrik funksiya, Gauss, differensiallash, parametr, taqqoslash, formula, ta'rif, integral, maxsus nuqta, darajali qator, koeffitsient.

Key words: Hypergeometric function, Gauss, differentiation, parameter, comparison, formula, definition, integral, special point, power series, coefficient

Ushbu

$$x(1-x)y''+[c-(a-b+1)x]y'-aby=0 \quad (1)$$

gipergeometrik tenglama yoki Gauss tenglamasi deb ataluvchi tenglamani tekshiramiz. Bu yerda a,b,c – uchta ixtiyoriy parametrlar bo'lib, haqiqiy yoki kompleks qiymatlarni qabul qilishi mumkin. Bulardan ikkitasi: *a va b* tenglamada simmetrik ishtirok etadi.

$x=0$ va $x=1$ bo'lganda tenglamaning tartibi buzilib, birinchi tartibli tenglama hosil bo'ladi, $x=\infty$ da esa (1) tenglama umuman ma'nosini yo'qotadi. Shuning uchun bu nuqtalar maxsus nuqtalar hisoblanadi.

(1) tenglamaning $x=1$ maxsus nuqta atrofidagi yechimini $y=\sum_{n=1}^{\infty}A_n x^n$ (2)

darajali qator ko‘rinishida izlaymiz. Bundan $y' = \sum_{n=1}^{\infty} nA_n x^{n-1}$ yoki

$$y' = \sum_{n=1}^{\infty} (n+1)A_{n+1}x^n,$$

$$y' = \sum_{n=1}^{\infty} n(n+1)A_{n+1}x^{n-1} = \sum_{n=1}^{\infty} (n+1)(n+2)A_{n+2}x^n.$$

bu hosilalarning qiymatini va y ni (1) tenglamaga qo‘yamiz. U holda

$$\sum_{n=0}^{\infty} x(1-x)(n+1)(n+2)A_{n+1}x^n + \sum_{n=0}^{\infty}[c-(a+b+1)x](n+1)A_{n+1}x^n - \sum_{n=0}^{\infty} abA_n x^n = 0.$$

Noma’lum $A_1,....A_n,...$ o‘zgarmaslarni topish uchun aniqmas koeffitsientlar usulidan foydalanamiz, bunga asosan x ning bir xil darajalari oldidagi koeffitsientlarni nolga tenglash kerak. x^k oldidagi umumiy koeffitsientlarni nolga tenglab, ushbu

$$-(k-1)kA_k + k(k+1)A_{k+1} - k(a+b+1)A_k + c(k+1)A_{k+1} - abA_k = 0$$

tenglikni hosil qilamiz. Bundan $A_{k+1} = \frac{(k+a)(k+b)}{(k+1)(c+k)}A_k$ rekurent formulaga ega bo‘lamiz. Bu yerda $A_0 = 1$ va $c \neq 0,-1,-2,...,-n,...$ deb hisoblaymiz. (1) gipergeometrik tenglamaning birinchi hususiy yechimi y_1 ni F(a,b,c,x) orqali belgilab, A_n koeffitsientlarning topilgan qiymatlarini (2) qatorga qo‘yamiz. U holda

$$y_1 = F(a,b,c,x) = 1 + \sum_{n=1}^{\infty} \frac{(a)_n (b)_n}{(c)_n (1)_n} x^n. \quad (3)$$

Bu yerda $(a)_n = a(a+1)...(a+n-1) = \Gamma(a+n)/\Gamma(a),$ xususiy holda, $(a)_0 = 1$ va $\forall n \in N$ $uchun$ $(1)_n = n!.$ (3) gipergeometrik qator, bu qatorning yig‘indisi bo‘lgan $F(a,b,c,x)$ funksiya esa gipergeometrik funksiya deyiladi.

Dalamber prinsipiga asosan,

$$\lim_{n\to\infty}\left|\frac{u_{n+1}}{u_n}\right| = \lim_{n\to\infty}\left|\frac{(a+n)(b+n)}{(n+1)(c+n)}x\right| = |x|.$$

Demak, (3) qator $|x|<1$ da absolyut yaqinlashuvchi, $|x|>1$ da uzoqlashuvchi bo‘ladi. Raabe belgisidan foydalanib ko‘rsatish mumkinki, $x=1$ bo‘lganda, agar $c-a-b>0$ bo‘lsa, (3) qator absolyut yaqinlashuvchi, agar $c-a-b\leq 0$ bo‘lsa, uzoqlashuvchi; $x=-1$ bo‘lganda esa, agar $c-a-b>0$ bo‘lsa, absolyut yaqinlashuvchi, agar $-1<c-a-b\leq 0$ bo‘lsa shartli yaqinlashuvchi, agar $c-a-b\leq -1$ bo‘lsa, uzoqlashuvchi bo‘ladi.

Agar (3) formulada $b=c$ bo‘lsa,

$$(a)_n = (-1)^n(-a)(-a-1)...(-a-n+1) = (-1)^n\binom{-a}{n}n!$$

tenglikka asosan

$$F(a,b,c,x)=\sum_{n=0}^{\infty}\frac{(a)_n}{n!}x^n=1+\sum_{n=1}^{\infty}(-1)^n\binom{-a}{n}x^n=(1-x)^{-a}$$

binomial qator hosil bo‘ladi. Agarda $a=1,b=c$ bo‘lsa, (3) formula ushbu

$$F(1,b,b,x)=1+\sum_{n=1}^{\infty}x^n=\frac{1}{1-x}$$

ko‘rinishga ega bo‘ladi, ya’ni $a=1,b=c$ bo‘lgan xolda gipergeometrik qator geometrik progressiyaga aylanadi, shuning uchun ham u gipergeometrik qator deb atalgan.

(1) tenglamaning ikkinchi xususiy, umuman aytganda, (3) ga chiziqli bog‘liq bo‘lmagan yechimni topish uchun (1) tenglamada $y=x^p\eta$

almashtirishni bajaramiz. U holda (1) quyidagi ko‘rinishda yoziladi:

$$x(1-x)\eta''+[(c+2p)-(a+b+1+2p)x]\eta'-$$

$$-\left[ab+p(a+b+p)-\frac{p(p+c-1)}{x}\right]\eta=0.$$

Bu tenglama (1) tenglama tipiga tegishli bo‘lishi uchun $p=1-c$ (yoki $p=0$, bu hol bizni qiziqtirmaydi) bo‘lishi kerak. U holda

$$x(1-x)\eta''+\{(2-c)-[(a-c+1)+(b-c+1)+1]x\}\eta'-(a-c+1)(b-c+1)\eta=0$$

tenglamaga ega bo‘lamiz. Shunday qilib, $p=1-c$ bo‘lganda $y=x^p\eta$ almashtirish (1) tenglamani xuddi shu ko‘rinishdagi tenglamaga o‘tkazadi, bunda faqat a,b,c larni mos ravishda $a-c+1,b-c+1,2-c$ larga almashtirish zarur. Demak, berilgan (1) tenglama y_1 ga chiziqli bog‘liq bo‘lmagan

$$y_2=x^{1-c}F(a-c+1,b-c+1,2-c;x)$$

yechimga ega bo‘ladi. Shu bilan birga, y_2 funksiya

$$2-c\neq 0,-1,-2,...,-n,...$$

bo‘lgandagina ma’noga ega bo‘ladi. Shunday qilib, (1) tenglamaning umumiy yechimini quyidagi ko‘rinishda yozish mumkin:

$$y=c_1F(a,b,c;x)+c_2F(a-c+1,b-c+1,2-c;x),$$

bu yerda c_1 va c_2 - ixtiyoriy o‘zgarmaslar.

Agar gipergeometrik funksiyaga simmetrik bo‘lib kirgan a va b parametrlardan bittasi manfiy butun son $(-n)$ ga teng bo‘lsa, (3) gipergeometrik qator uzilib qoladi va u n – darajali ko‘phadga aylanadi.

Agarda $a=-n_1,b=-n_2$ bo‘lib, bunda $n_1,n_2\in N$ bo‘lsa, u holda gipergeometrik qator ko‘phadga aylanib, uning darajasi n_1 va n_2 sonlarning kichigiga teng bo‘ladi.

(1) tenglamaning $x=1$ maxsus nuqta atrofidagi yechimlarini topish uchun $t=1-x$ almashtirish qilamiz. Natijada (1) tenglamadan yana o‘ziga o‘xshash tenglama hosil bo‘lib, yangi tenglama $a_1=a,\quad b_1=b,\quad c_1=a+b-c+1$ parametrga ega bo‘ladi. Buni e’tiborga olib, (1) tenglamaning $x=1$ maxsus nuqta atrofidagi chiziqli bog‘liq bo‘lmagan yechimlarini yozish mumkin:

$$y_3=F(a,b,a+b-c+1;1-x),$$

$$y_4=(1-x)^{c-a-b}F(c-a,c-b,c+1-a-b;1-x),$$

bu yerda $c-a-b\notin Z\quad va\quad |1-x|<1$ Agar (1) tenglamada $t=x^{-1},\omega=t^{-a}y$ almashtirish bajarsak, $\omega(t)$ funksiyaga nisbatan, parametrlari $a_1=a,b_1=1+a-c,c_1=1+a-b,$ bo‘lgan tenglamaga ega bo‘lamiz. Bunda (1) tenglamaning $x=\infty$ maxsus nuqtasi yangi tenglamaning t=0 maxsus nuqtasiga almashadi. Bularni e’tiborga olib, (1) tenglamaning $x=\infty$ maxsus nuqtasi atrofidagi chiziqli bog‘liq bo‘lmagan ikki yechimlarini topamiz:

$$y_5=x^{-a}F(a,1+a-c,1+a-b;1/x),$$

$$y_5=x^{-b}F(b,1+b-c,1+b-a;1/x),$$

bu yerda $a-b\in Z\quad va\quad |x|>1.$

Shunday qilib, (1) tenglamaning parametrlari $c,c-a-b,a-b\notin Z$ shartlarni qanoatlantirganda uning oltita asosiy yechimlari gipergeometrik funksiya orqali yozilishini topdik.

Asosiy ta’riflardan kelib chiquvchi formulalar.

(3) qatorni hadlab differensiallash natijasida darhol ushbu

$$\frac{d}{dx}F(a,b,c;x)=\frac{ab}{c}F(a+1,b+1,c+1;x)$$

formulani hosil qilamiz.

(3) qatorni avval x^a,x^b *yoki* x^{c-1} ga ko‘paytirib, so‘ngra hadlab differensiallasak, quyidagi formulalar kelib chiqadi:

$$\frac{d}{dx}[x^aF(a,b,c;x)]=ax^{a-1}F(a+1,b,c;x),$$

$$\frac{d}{dx}[x^bF(a,b,c;x)]=bx^{b-1}F(a,b+1,c;x),$$

$$\frac{d}{dx}[x^{c-1}F(a,b,c;x)]=(c-1)x^{c-2}F(a,b,c-1;x),$$

Xuddi shu kabi quyidagi tengliklar ham o‘rinli:

1. $\frac{d^n}{dx^n}F(a,b,c;x)]=\frac{(a)_n(b)_n}{(c)_n}F(a+n,b+n,c+n;x),$

2. $\frac{d^n}{dx^n}[x^{a+n-1}F(a,b,c;x)]=(a)_n x^{a-1}F(a+n,b,c;x),$

3. $\frac{d^n}{dx^n}[x^{c-1}F(a,b,c;x)]=(c-n)_n x^{c-n-1}F(a,b,c-n;x),$

4. $\frac{d^n}{dx^n}[(1-x)^{a+n-1}F(a,b,c;x)]=(-1)^n\frac{a_n(c-b)_n}{(c)_n}(1-x)^{a-1}F(a+n,b,c+n;x),$

5. $\frac{d^n}{dx^n}[(1-x)^{b-c+n}F(a,b,c;x)]=\frac{(c-a)_n(c-b)_n}{(c)_n}(1-x)^{a+b-c-n}F(a,b,c+n;x),$

6. $\frac{d^n}{dx^n}[x^{c-1}(1-x)^{b-c+n}F(a,b,c;x)]=(c-n)_n x^{a+b-c-n}F(a-n,b,c-n;x),$

7. $\frac{d^n}{dx^n}[x^{c-1}(1-x)^{a+b-c}F(a,b,c;x)]=(c-n)_n x^{c-n-1}(1-x)^{a+b-c-n}F(a-n,b-n,c-n;x),$

8. $\frac{d^n}{dx^n}[x^{c-a+n-1}(1-x)^{a+b-c}F(a,b,c;x)]=(c-n)_n x^{c-a-1}(1-x)^{a+b-c-n}F(a-n,b,c;x).$

Bu tengliklar to‘g‘riligiga, masalan, matematik induksiya usuli bilan ishonch hosil qilish mumkin. Odatda ushbu oltita $F(a\pm1,b,c,x),F(a,b\pm1,c;x),F(a,b,c\pm1,x)$ funksiyalar $F(a,b,c,x)$ funksiyaga qo‘shni funksiyalar deyiladi. $F(a,b,c,x)$ va ixtiyoriy unga qo‘shni ikki funksiyalar orasida koeffitsientlari x ga bog‘liq chiziqli funksiya bo‘lgan chiziqli kombinatsiya bog‘liq. Bunday kombinatsiyalar 15 ta bo‘lib, ularni Gauss topgan. Quyida biz ularning to‘la ro‘yxatini keltiramiz. Bunda $F, F(a\pm1)$, $F(b\pm1), F(c\pm1)$ orqali mos ravishda $F(a,b,c;x)$, $F(a\pm1,b,c;x), F(a,b\pm1,c;x),$ $F(a,b,c\pm1;x)$ funksiyalar tushuniladi:

$$[c-2a-(b-a)x]F+a(1-x)F(a+1)-(c-a)F(a-1)=0,$$
$$(b-a)F+aF(a+1)-bF(b+1)=0,$$
$$(c-a-b)F+a(1-x)F(a+1)-(c-b)F(b-1)=0,$$
$$c[a-(c-b)x]F-ac(1-x)F(a+1)+(c-a)(c-b)xF(c+1)=0,$$
$$(c-a-1)F+aF(a+1)-(c-1)F(c-1)=0, \quad (4)$$
$$(c-a-b)F-(c-a)F(a-1)+b(1-x)F(b+1)=0,$$
$$(b-a)(1-x)F-(c-a)F(a-1)+(c-b)F(b-1)=0,$$
$$c(1-x)F-cF(a-1)+(c-b)xF(c+1)=0,$$
$$[a-1-(c-b-1)x]F+(c-a)F(a-1)-(c-1)(1-x)F(c-1)=0,$$
$$[c-2b+(b-a)x]F+b(1-x)F(b+1)-(c-b)F(b-1)=0,$$
$$c[b-(c-a)x]F-bc(1-x)F(b+1)+(c-a)(c-b)xF(c+1)=0,$$
$$(c-b-1)F+bF(b+1)-(c-1)F(c-1)=0,$$

$$c(1-x)F - cF(b-1) + (c-a)xF(c+1) = 0,$$
$$\left[b-1-(c-a-1)x\right]F + (c-b)F(b-1) - (c-1)(1-x)F(c-1) = 0,$$
$$c\left[c-1-(2c-a-b-1)x\right]F + (c-a)(c-b)xF(c+1) - c(c-1)(1-x)F(c-1) = 0.$$

Ikkita parametrli o‘zgarmas bo‘lgan qo‘shni gipergeometrik funksiyalar orasida esa quyidagi bog‘lanishlar mavjud:

$$(c-a)F(a-1) + (2a-c-ax+bx)F + a(1-x)F(a+1) = 0,$$
$$(c-b)F(b-1) + (2b-c-bx+ax)F + b(x-1)F(b+1) = 0,$$
$$c(c-1)(x-1)F(c-1) + c\left[c-1-(2c-a-b-1)x\right]F +$$
$$+(c-a)(c-b)xF(c+1) = 0.$$

Bu tengliklarning to‘g‘riligiga ishtirok etayotgan gipergeometrik funksiyalarning qatorga yoyilmasidan foydalanib, o‘zgaruvchi x ning mos darajalari koeffitsientlarini taqqoslash usuli bilan ishonch hosil qilish mumkin. Masalan, (4) tenglikni qaraylik:

$$(c-a-1)\frac{(a)_n(b)_n}{(c)_n n!} + a\frac{(a+1)_n(b)_n}{(c)_n n!} =$$
$$= (c-a-1)\frac{(a)_n(b)_n}{(c)_n n!} + a(a+n)\frac{(a)_n(b)_n}{(c)_n n!} =$$
$$= \frac{(a)_n(b)_n}{(c)_n n!}\left[c-a-1+(a+n)\right] = \frac{(a)_n(b)_n}{(c)_n n!}\left[(c-1)+n\right] = \frac{(a)_n(b)_n}{(c-1)_n n!}$$

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. В.Г.Романов “ Обратные задачи математической физики ”. Москва. “Наука ”, 1984 г, 245 ст.

2. М.С. Салоҳиддинов “ Математик физика тенгламалари ”. Тошкент. “Ўзбекистон”, 2002й, 448 б.

3. Т.Ж. Жўраев Т.Ж., Абдиназаров С. “ Математик физика тенгламалари ”. Тошкент. “ Университет ”, 2003й, 334 б.

4. М.С.Салоҳиддинов “ Математик физика тенгламалари фанидан масалалар тўплами ”. Тошкент. “ Mumtoz so‘z ”, 2010й, 372 б.

5. Т.Д. Джурае Краеыве задачи для уравнений смешанного исмешанно – составноготипов. Ташкент: Фан, 1979. -3-11 ст.

6. В.Г.Романов Некоторые обратные задачи для уравнений гиперболического типа. Изд. “Наука”, Сибирское отделение Новосибирск 1972 г. 164 стр.

7. Internet resurslari: www.ziyonet.uz, www.ilm.uz.

8. Sh.B.Merajova, N.H.Mamatova, S.O.Samadov ’’O`rta maxsus kasb-hunar ta’limi jarayonida sifat va samaradorlikni oshirishning dolzarb muammolari’’ respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. Buxoro 2015y. 148-151b.

9. Д. К.Дурдиев, Ш. Б.Меражова Об единственности решения обратной задачи для уравнения смешанного параболо-гиперболического типа:двумерный случай.’’Современные методы математической физики и их приложения” Ташкент 2015.

10. MerajovaSh.B, MamatovaN.H, SamadovS.O “Matematika va uni zamonaviy pedagogik texnologiyalar yordamida o`qitish muammolari” respublikailmiy-amaliy konferensiyas imateriallari.Navoiy-2015y. 251-252b

11. А.Н.Тихонов, А.А.Самарский Уравнение математической физики.М.Наука.1972 г.724 с.

12. К.Б.Сабитов Теории уравнений смешанного параболо-гиперболического типа со спектриалным параметромю. 1989 г.117 с.

МУЛЬТИПАРАМЕТРИЧЕСКОЕ УЛЬТРАЗВУКОВОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ С ПРИМЕНЕНИЕМ НОВЫХ МЕТОДИК В ДИАГНОСТИКЕ ОБРАЗОВАНИЙ МЯГКИХ ТКАНЕЙ

Цой Е.А., Мамадалиева Я.М., Саитназаров Д.
Центр развития профессиональной квалификации медицинских работников

Аннтотация. Опухоли мягких тканей остаются одним из труднейших разделов клинической и морфологической визуализации [1]. Это связано с большим числом их нозологических форм, обусловленных многообразием гисто- и морфогенеза [2].

Ключевые слова: диагностика, мягкие ткани, ультразвуковое исследование, В-режим, доплерография, соноэластография.

Большинство исследователей считают, что магнитно-резонансная томография (МРТ) в настоящее время является методом выбора в диагностике опухолей и опухолеподобных образований мягких тканей, применение которой позволяет более точно, чем другие методы, определить их локализацию, размеры и протяженность [3].

По мнению многих авторов комплексное УЗИ - основной метод диагностики опухолей и опухолеподобных образований мягких тканей [4,5]. Применение УЗИ в В-режиме с последующим использованием цветового допплеровского картирования потоков, допплерографии в энергетическом режиме и соноэластографии позволяет выявлять и детально охарактеризовать образования мягких тканей. Цветовое допплеровское картирование потоков - важное дополнение к В-режиму используется для оценки степени васкуляризации тканей, что, по их мнению, способствует улучшению дифференциальной диагностики злокачественных и доброкачественных образований.

В последнее время для определения жесткости, уточнения формы и контуров образований мягких тканей была предложена методика эластографии, которая, по мнению некоторых авторов, позволяет улучшить результаты их дифференциальной диагностики.

По данным различных авторов заболеваемость опухолями мягких тканей составляет 300 случаев на 100000 населения в год. Соотношение злокачественных опухолей к доброкачественным - 1:100 [3]. Классификация ВОЗ 2002 года, включает 10 видов опухолей различных по гистологическому и морфологическому строению. Опухоли мягких тканей характеризуются и многообразием клинических проявлений, локализацией. Среди опухолей мягких

тканей, помимо групп злокачественных, доброкачественных новообразований, встречается группа опухолей «промежуточной степени злокачественности» [4,5]. Эти опухоли не метастазируют, но обладают выраженным агрессивным ростом и склонностью к рецидивированию даже после радикальных оперативных вмешательств и комбинированного лечения [6,7]. Считается, что в настоящее время невозможно указать определенные лучевые критерии, которые позволят надежно дифференцировать злокачественные и доброкачественные опухоли мягких тканей [8,9]. КТ, МРТ, радионуклидные исследования — трудоемкие и дорогостоящие методы визуализации и не всегда достаточно информативны в диагностике опухолей мягких тканей, имеющих неодинаковую информативность в решении указанных задач. Использование большинства из них сопряжено со значительной лучевой нагрузкой на пациентов, что ограничивает их повторное применение, особенно при динамическом наблюдении [10,11,12,13,14].

В последнее время широкодоступным стало ультразвуковое исследование, которое является простым, быстрым, неинвазивным, относительно дешевым, безвредным методом диагностики. Под контролем УЗИ возможно проведение пункционной биопсии опухолей [15, 16]. В то же время не разработаны диагностические критерии и алгоритмы применения ультразвуковых методик в проведении дифференциальной диагностики мягкотканых образований. Ультразвуковые признаки доброкачественных и опухолеподобных образований, злокачественных и неопухолевых образований в В-режиме могут быть сходными [16,17,18]. Цветовое допплеровское картирование потоков - важное дополнение к В-режиму. Использование допплерографии для оценки степени васкуляризации способствует более эффективной дифференциальной диагностике злокачественных и доброкачественных образований [19].

В последнее время для уточнения плотности поверхностных структур была предложена ультразвуковая эластография (соноэластография), которая открывает новые возможности в совершенствовании диагностики очаговой патологии, позволяет оценить плотность опухоли, определить контуры неинкапсулированных опухолей и опухолей с инфильтративным ростом [20]. Результаты некоторых исследований доказывают высокую эффективность этой методики [21, 22]. Образования мягких тканей встречаются часто и в основном проявляются как доброкачественные, которые, как правило, не требуют лечения. Хотя злокачественные образования встречаются редко, но после подтверждения диагноза требуется дальнейший выбор тактики лечения.

Ультразвуковое исследование, на сегодняшний день, является основным методом исследования поверхностных образований мягких тканей для подтверждения их размера, расположения и определении связи образования с

окружающими структурами. Благодаря наблюдению за границами тканевых образований, характеристиками внутренней эхогенности и сигналами внутреннего кровотока, УЗИ может поставить предварительный диагноз. Жесткость тканевых структур можно определить с помощью ультразвуковой соноэластографии, которая является эффективным инструментом для дифференциации злокачественных и доброкачественных образований. Жесткость злокачественной опухоли обычно выше по сравнению с доброкачественной. После первого применения в конце прошлого века, соноэластография получила широкое признание, как эффективный метод дифференциации злокачественных и доброкачественных опухолей. Хотя, соноэластография еще не используется в рутинной клинической практике, но ранее было доказано, что она полезна для оценки жесткости тканей.

В литературе описывают 5 типов цветового картирования образований: I тип (трехцветное окрашивание) с низким коэффициентом жесткости (0,1–2) соответствует жидкостным образованиям; II тип (мозаичное окрашивание) с низким коэффициентом жесткости (1–5) -доброкачественным образованиям; III тип (зеленое картирование с синим центром) с низким коэффициентом жесткости (0,5–5)-доброкачественным образованиям; IV тип (синее окрашивание с незначительными зелеными включениями) с высоким коэффициентом жесткости (>5) -злокачественным опухолям; V тип (синее картирование) с высоким коэффициентом жесткости (>5) – злокачественным опухолям [16,19]. Однако результаты оценки эффективности этой методики противоречивы [20].

В настоящем исследовании для дифференциации доброкачественных и злокачественных образований будут оцениваться показатели эластичности и коэффициенты деформации. В различных исследованиях использовались различные классификации паттернов эластичности. Мы использовали четыре типа эластичности для простой и эффективной классификации поверхностных поражений.

Все поражения были разделены на 4 группы в соответствии с цветовой шкалой:

Паттерн 1 (мягкий): Очаг поражения был красно-желтым.

Паттерн 2 (твердый): Поражение было почти зеленым.

Паттерн 3 (более твердый): Поражение было зелено-голубым.

Паттерн 4 (самый твердый): Поражение было практически синим.

Согласно классификации эластичности, все злокачественные поражения имели паттерн 3 или паттерн 4, а доброкачественные поражения имели паттерн 1 или паттерн 2 на эластограммах. Другими словами, синий цвет представлял злокачественную, а красный - доброкачественную ткань.

Своевременная и уточняющая диагностика опухолей мягких тканей и в настоящее время остается сложной и во многом нерешенной проблемой клинической онкологии. После первого применения в конце прошлого века соноэластография получила широкое применение как эффективный метод дифференциации злокачественных и доброкачественных опухолей, в частности при дифференциальной диагностике рака молочной железы, опухолей щитовидной железы, печени. Однако дифференциация злокачественных и доброкачественных образований мягких тканей с помощью соноэластографии изучалась редко. Целью данного исследования было оценить значение соноэластографии для дифференциации злокачественных и доброкачественных образований мягких тканей.

Литература:

1. Франк Г.А., 2004; Семенов И.И., 2013.
2. Алиев М.Д. 2013; Widmann G., 2009.
3. Widmann G. State of the art HR US imaging findings of the most frequent musculoskeletal softttissue tumors / G. Widmann, A. Riedlet al. // Skeletal Radiology.- 2009.- Vol. 38. P. 637-649.
4. Laura W. Benign fatty tumors: classification, clinical course, imaging appearance, and treatment / W. Laura, M. J. Bancroft, J. J. Kransdorf // Skeletal Radiology.- 2006.- Vol. 35. P. 719-733.
5. Веснин А. Г. Лучевая диагностика опухолей мягких тканей. / А. Г. Веснин // Практическая онкология.- 2004.- Т. 5, № 4. С. 243–249.
6. Веснин А. Г. Лучевая диагностика опухолей мягких тканей / А. Г. Веснин // Практическая онкология.- 2004.-.Т. 5, № 4. С. 243–249.
7. De Schepper A. M. Imaging of Soft Tissue Tumors / A. M. De Schepper, F. Vanhoenacker, P. M. Parizel et al. Springer, 2006.- 495 p.
8. Gartner L. The role of the plain radiograph in the characterisation of soft tissue tumors / L. Gartner et al. // Skeletal Radiology.- 2009. Vol. 38. P. 549-558.
9. Кочнев В. А. Клиника, дифференциальная диагностика и стадирование сарком мягких тканей / В. А. Кочнев // Практическая онкология. 2004. Т-5, № 4. С. 237-142.
10. Труфанов Г. Е. Ультразвуковая диагностика: руководство для врачей / Г. Е. Труфанов, В. В. Рязанов.- СПб.: Фолиант, 2009.- 800 с.
11. Beaman F. D. Superficial Soft Tissue Masses: analysis, diagnosis, and differential Considerations / F. D. Beaman, J. M. Kransdorf et al. // RadioGraphics. 2007. Vol. 27. P. 509-523.

12. Kransdorf M. J. Imaging of fatte tumors: distinction of lipoma and well - differentiated liposarcoma / M. J. Kransdorf, L. W. Bancroft, J. J. Peterson et al. // Radiology.- 2002. Vol. 224. P. 99-104.

13. Kransdorf M. J. Imaging of Soft Tissue Tumors / M. J. Kransdorf, D. M. Mark.- Lippincott Williams & Wilkins, 2006.- 576 p.

14. Bianchi S. Ultrasound of the Musculoskeletal System / S. Bianchi, C. Martinoli, A. L. Baert et al.- Abdelwahab, 2007.- 975 p.

15. Shung K. K. Diagnostic Ultrasaund: imaging and dlood flow meass urements / K. K. Shung.- Tailor and Frabcis Grouh, 2006. - 202 p.

16. Morel M. Imaging of the most frequent superficial soft - tissue sarcomas / M. Morel, N. Penel et al. // Skeletal Radiology.- 2010. Vol. 38. P. 356-370.

17. Kransdorf M. J. Imaging of fatte tumors: distinction of lipoma and well - differentiated liposarcoma / M. J. Kransdorf, L. W. Bancroft, J. J. Peterson et al. // Radiology.- 2002. Vol. 224.- P. 99-104.

18. Min H. L. Cysttlike solid tumors of the musculoskeletal system: an analysis of ultrasound findings / H. L. Min, N. R. Kim et al. // Skeletal Radiology. 2010. Vol. 38. P. 637-649.

19. Митьков В. В. Клиническое руководство по ультразвуковой диагностике / В. В. Митьков.- М.: Видар, 1997. С. 91-102.

20. Ophir J. Elastography: imaging the elastic properties of soft tissues with ultrasound / J. Ophir, T. A. Krouskop, B. S. Garra // Journal of Medical ultrasonics. 2002. Vol. 29. P. 475-482.

21. Luo J. Effects of various parameters on lateral displacement estimation in ultrasound elastography / J. Luo, E. E. Konofagou // Ultrasound in Medicine and Biology. 2009. Vol. 35. P. 1352-1366.

TABIIY FANNI O‘QITISH METODIKASI, UNING TARIXI VA TA’LIM-TARBIYAVIY VAZIFALARI

Adinamatova Dono Ilxom qizi
Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti
Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: Maqolada tabiiy fanning maqsadlari, fanlar bilan bog`liqligi, tabiatshunoslik fanini o`qitish metodikasi va uning tarixi, ta`limiy va tarbiyaviy vazifalari haqida fikr va mulohazalar yoritilgan.

**Kalit so`zlar:** Tabiatshunoslik, Vasiliy Fedorovich Zuev, K. D. Ushinskiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, ta`limiy va tarbiyaviy vazifalar, zamonaviy texnologiya, darslik, amaliy mashg`ulotlar, metod, venn diagrammasi, taqdimot, zamonaviy texnologiyalar.

Annotation: The article covers ideas and reflections on the goals of natural science, its connection with the sciences, the methodology of teaching Natural Science and its history, educational and educational tasks.

Keywords: Natural Science, Vasily Fedorovich Zuev, K. D. Ushinsky, Abu Rayhan Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, educational and educational tasks, modern technology, textbook, practical training, method, venn diagram, presentation, modern technologies.

Oldingi yillarda Tabiiy fan Tabiatshunoslik fani sifatida o`qitilgan. Tabiiy fan hozirgi kundagi darslikning nomi hisoblanadi. Avvalambor, bu qanday fan, nimalarni o`rgatishi haqida fikr yuritsak. Tabiatshunoslik fani ya`ni tabiiy fan – tabiat haqidagi fanlar tizimi, tabiiy fanlar majmui hisoblanadi. Ushbu fanning maqsadi o`quvchilarda tabiat hodisalarining mohiyatini aniqlash, tabiat qonunlarini bilish, jonli va jonsiz tabiatning farqini bilish, tejamkorlik, tabiatni asrash tushunchalarini shakllantirishdan iborat. Tabiiy fan boshqa fanlar bilan ham chambarchas bog`liq. Masalan, geografiya,biologiya, botanika,zoologiya, odam va uning salomatligi kabi fanlar bilan. Ta`lim oluvchilar 1-sinfdan to 4-sinfgacha ushbu fanlarning qisqacha ya`ni boshlang`ich ma`lumotlariga ega bo`lishadi. Keyinchalik yuqori sinf bo`lganlarida har birini alohida fan sifatida o`rganishadi. Endi tabiiy fanni o`qitish metodikasiga keladigan bo`lsak, ushbu fanning ham boshqa fanlar singari o`qitish metodikasining tarixi mavjud. Birinchi metodist Vasiliy Fedorovich Zuev (1754-1794) bilim yurtlarida tabiatshunoslik darslarini olib bordi. 1786- yili u “Tabiiyot tarixining ko`rgazmalari” nomli darslikni nashr qildi. Ushbu darslikda qazilmalar dunyosi, o`simliklar dunyosi, hayvonlar dunyosi haqidagi ma`lumotlar keltirilgan. Keyinchalik esa K. D. Ushinskiy bolalarni tabiat bilan tanishtirishni o`z joyi, o`z o`lkasini o`rganish bilan boshlashni

taklif qildi. U kuzatish metodini tabiatni bilib olishdagi eng samarali metod sifatida ajratdi. Markaziy Osiyo olimlarining ham xizmatlari katta. Markaziy Osiyoda yashab o'z asarlari bilan tabiiy fanlar rivojiga katta hissa qo'shgan olimlarning ishlari va bizgacha yetib kelgan asarlari tabiiyot tarixini o'rganishda muhim ahamiyat kasb etadi. Beruniy asarlarida tabiatga oid juda ko'p ma'lumotlar kiritilgan. Masalan, O'rta Osiyo, Hindiston, Afg'onistondagi qazilma boyliklar (dorivor o'simliklar, hayvonlar), ularning foydali xususiyatlari haqida ma'lumotlar berilgan. Beruniyning ilmiy qarashlari "Minerologiya", "Hindiston", "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar", "Geodeziya" kabi asarlarida keng yoritilgan."Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar" asarida Beruniy Eron shimolida keng tarqalgan tropik o'simliklar va hayvonot olamini ta'riflaydi. Abu Ali Ibn Sino (980-1037) tabiiyot fanining turli sohalarida ijod qilgan. Ibn Sino tabobat ilmidan tashqari, tibbiyot sohasidagi ishlari, jumladan, "Mexanika", "Fizika" nomli kitoblari tabiiyot fanining rivojlanishida muhim o'rin tutgan. Kitoblarida harakat, kuch, atmosfera bosimi, ob-havo, qor, yomg'ir, do'l, issiqlikning tabiati, yashin va uning turlari, momaqaldiroq hodisasi, tovush, yorug'lik, Quyosh va Oy tutilishi, ko'zning ko'rish sabablari, olamdagi o'simliklar va ularning ahamiyati haqida bayon qilgan.Ibn Sino dunyoga mashhur "Tib qonunlari" asarini yozgan. Mazkur asar 5 ta kitobdan iborat bo'lib, ularda odam tanasi a'zolarining tuzilishi, vazifalari, turli kasalliklar, ularning kelib chiqish sabablari, oddiy va murakkab dorilar, ularni tayyorlash va bu dorilarning tana a'zolariga ko'rsatadigan ta'siri haqida ma'lumotlar keltirilgan. Olim odamdagi ba'zi kasalliklar (chechak, vabo, sil) ko'zga ko'rinmas organizmlar orqali paydo bo'lishini e'tirof etdi. Inson salomatligini yaxshilashda to'g'ri ovqatlanish, tana a'zolarini chiniqtirish muhim ahamiyatga ega ekanligini aytadi. 1961 yili O'zbekistonning tabiiy sharoitlari, o'simlik va hayvonot dunyosining o'ziga xos xususiyatlarini aks ettiruvchi "Tabiatshunoslik" darsligi (Ye.M.Belskaya va b.) yaratildi.1970-yillarda O'zbekiston maktablarining yangi o'quv rejasi va dasturlariga o'tilishi munosabati bilan 2-3 sinflarda "Tabiatshunoslik" fani kiritildi, uni o'rganishga rus tilida o'qish olib boriladigan sinflarda 35 va 70 soatdan, o'qish o'zbek tilida olib boriladigan sinflarda 35 soatdan vaqt ajratildi.

**Tabiatshunoslikni o`qitishning vazifalari.** Bolalarning atrofimizdagi olamni muntazam o`rganib borishlariga asoslanib, kichk yoshdagi o`quvchilarda tabiat to`g`risida, o`z joyi va barcha mamlakatning tabiiy boyliklari to`g`risida bir butun tasavvur shakllantirish kerak.

Shu talablarga ko`ra kichik yoshdagi o`quvchilarga ta`limiy bilimlar ya`ni quyidagilar haqida bilim berish:

- Jonli va jonsiz tabiat to`g`risida aniq bilimlar berish, ularning o`zaro bog`liqligini ochib berish;
- Odam organizmi va uning salomatligini saqlash to`g`risida ma`lumotlar berish;

- Tabiatda kuzatishlar o`tkazish o`quvi va ko`nikmalari bilan qurollantirish;
- Tabiatdan oqilona foydalanish va uning boyligini asrash;

Tarbiyaviy jihatdan esa:

- Barcha narsalar inson uchun yaratilgan ne`mat ekanligini anglash orqali tafakkur qilish va hikmat borligini bilish;
- Gigeyenik tarbiya o`z sog`lig`imiz o`zimizga bog`liqligini, ovqatlanish tartibi va tarkibiga e`tibor berish;
- Axloqiy va aqliy tarbiya;
- Ekologik, mehnat va iqtisodiy tarbiya haqidagi bilimlarni singdirish kerak.

**Tabiiy fanni o`qitish metodikasi**ga keladigan bo`lsak, 1-sinfda ta`lim oluvchilarga o`qituvchi tomonidan tabiatni o`rganuvchilar, tabiatni o`rganayotganda qaysi sezgi a`zolarimiz (eshitish, ko`rish, ta`m bilish, hid bilish va teri), jonli va jonsiz tabiatning farqi, tirik organizmlar (o`simlik, hayvon, odam), o`imliklarning turlari, o`sishi, tuzilishi, ularni parvarishlash, hayvonlarning turlari, yashashi, oziqlanishi, ob-havo, yil fasllari (bahor, yoz, kuz, qish), yashash joyi (o`rmon, cho`l, suv havzasi), Yer va koinot (Oy, Quyosh va yulduzlar), issiqlik va yorug`lik, tovush va harakat haqidagi boshlang`ich ya`ni osonlik darajasidagi bilimlar beriladi. O`qituvchi bilan birgalikda o`quvchilar ham darslikda berilgan 1-sinf o`quvchilari uchun mo`ljallangan amaliy va laboratoriya ishlarini bajarishadi. Buning uchun o`qituvchi oldindan amaliy mashg`ulot mavzusini va kerakli jihozlarni aytadi. O`qituvchining o`zida ham mashg`ulotni o`tkazish uchun qobiliyatga va ijodkorlikga ega bo`lishi kerak. Bundan tashqari, o`qituvchida ham kerakli jihozlarning hammasi mavjud bo`lishi lozim. O`qituvchi har doim o`quvchilarga tejamkotlik va ehtiyotkorlik bilimlari berib boradi. Ayniqsa olovli mashg`ulotlarda.

Bu darslikni tugatgan o`quvchida boshlang`ich bilimlar shakllangan bo`ladi va ular o`zining yashash joyini mustaqil ravishda bayon qila oladi.

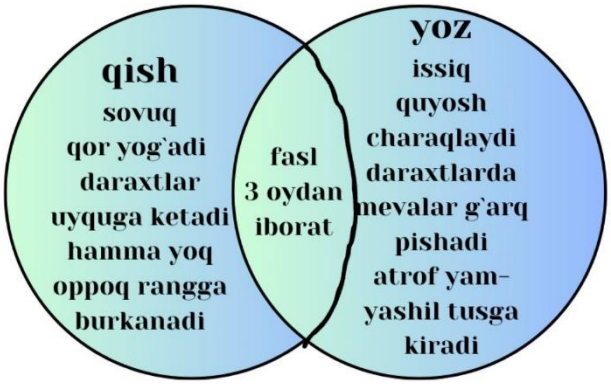
2-sinfda ham 1-sinfdagi mavzularning o`rtacha osonlik darajadagi ma`lumotlar beriladi. Qo`shimcha tarzda yangi bilimlar ya`ni odamning tana qismlari, sog`lom turmush tarzi, to`g`ri ovqatlanish, tog`lar, bizning sayyoramiz, zilzila vaqtida to`g`ri

harakatlanish, haroratni o`lchash, energiya va magnit haqidagi bilimlar beriladi. 2-sinf darlikda amaliy mashg`ulot turlari ham ko`proq beriladi. Bunda yuqoridagi qoidalarga amal qilinadi. 2-sinfda o`quvchilar erkin tarzda atamalarni biladi, ularni izohlab bera oladi va rasm orqali tushuntirish qobiliyatiga ega bo`ladi.

3-sinfda 2-sinfdagi bilimlar takrorlanib yanada mustahkamlanadi va ular bir qatorda organ va organlar sistemasi, immunitet, ocean, tuproq va suv, Yernng ichki qismlari, relief, tog` jinslari, foydali qazilmalar, soya hosil bo`lishi, masofa va vaqtni o`lchash, massa haqidagi bilimlar beriladi. 3-sinf o`quvchilar endi chuqurroq bilimlarga ega bo`ladi, mashg`ulotlarni o`zi mustaqil qila oladi. Mavzu bo`yicha savol-javoblar o`tkazilsa faol qatnashish, fikrini ravon ifodalay oladi va darslikning daftaridagi topshiriqlarni to`g`ri va tez bajara oladi.

4-sinfda shu kungacha olingan bilimlar mustahkamlanadi. Endi o`quvchi quyi sinflarda atamalarni hayotda ishlatib ularni tasvirlay oladi.

O`qituvchi dars davomida mustahkamlash uchun turli metodlar masalan, Venn diagrammasi, yeplig`ich texnologiyasi, BBB metodi kabilardan foydalansa dars yanada mazmunli, samarali va o`quvchilar uchun qiziqarli bo`ladi.

Bundan tashqari o`qituvchi mavzuni bayon qilayotgan vaqtda zamonaviy texnologiyalardan foydalansa maqsadga muvofiq bo`ladi va o`quvchi mavzuni oson tushunib, unda tasavvur tezroq shakllanadi. Masalan, o`qituvchi darslikdan emas o`zi mustaqil ravishda taqdimot tayyorlasa o`quvchi uchun tushunarli va foydali bo`ladi.

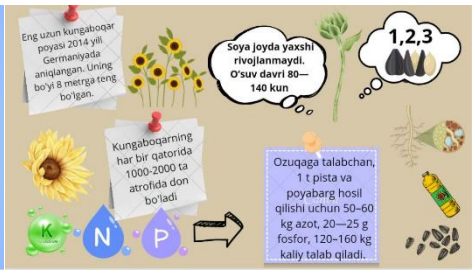

Bundan tashqari, hayvon va o`simliklar mavzusida infografikalardan foydalansa o`quvchilarga tushunarli bo`ladi.

Qolaversa, bu davrda hayotimizni zamonaviy texnologiyalarsiz tasavvur qilib bo`lmaydi. Nafaqat tabiiy fanda, balki boshlang`ich ta`limda pedagogik texnologiyalar va raqamli texnologiyalar dars sifatini oshiradi.

Darslarni shu metodlar va texnologiyalar bilan foydalangan holda tashkil etish, albatta pedagogning ijodkorligiga bog`liq.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A.G.Grigoryants “ Tabiatshunoslikni o`qitish”. Toshkent: 2021.
2. D. Sharipova, D. Xodiyeva, M. Shirinov “Tabiatshunoslik va uni o`qitish metodikasi” Toshkent: 2021.
3. X.M.Po`latova “ Tabiatshunoslikni o`qitish maxsus metodikasi” Toshkent: 2022.
4. E.V.Grigoreva “Methods of natural science teaching” Toshkent: 2023.
5. Tabiiy fan darsliklar (1-2-3-4-sinflar)

MODERN QAQC PROCEDURES IN GOLD PROSPECTING AND REASONS FOR THEIR CONDUCT

Oganiyozov Bekhruz Bakhtiyorovich
Lead Geologist of “Oltin Kon” LLA.
BehruzOga@gmail.com

Abstract: This article talks about what QA/QC (Quality Assurance/Quality Control) is, its role in gold geological prospecting processes, procedures. We can also see the benefits of QAQC, its data processing and control.

Also, information about QAQC procedures carried out at "Oltin Kon" LLC was given.

Keywords: - QAQC; - accuracy; - precision; - standard; - blank; - duplicate**.**

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОЦЕДУРЫ КОНТРОЛЯ КАЧЕСТВА (QAQC) ПРИ ПОИСКЕ ЗОЛОТА И ПРИЧИНЫ ИХ ПРОВЕДЕНИЯ

Аннотация: В данной статье рассказывается о том, что такое QAQC, его роль в процессах, процедурах геологоразведки золота. Мы также видим преимущества QAQC, его обработки и контроля данных.

Также была представлена информация о процедурах QAQC, проводимых в СП ООО «Oltin Kon».

Ключевые слова: - QAQC; - точность; -качества; - стандарт; - бланк; - дубликат.

OLTIN QIDIRISHDA ZAMONAVIY QAQC PROTSEDURALARI VA ULARNI O‘TKAZISH SABABLARI

Annotatsiya: Ushbu maqolada QAQC nima ekanligi, uning oltin geologik-qidiruv jarayonlaridagi roli tasvirlangan. Shuningdek, biz QAQC ma`lumotlarini qayta ishlash va nazorat qilishning afzalliklarini ko'ramiz.

“Oltin Kon” MChJda amalga oshirilayotgan QAQC protseduralari haqida ham ma’lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: - QAQC; - aniqlik; -sifat; - standart; - blank; - dublikat.

INTRODUCTION.

What is QA/QC (Quality Assurance/Quality Control):

•**QA/QC** is the combination of quality assurance, the process or set of processes used to measure and assure the quality of a product, and quality control, the process of ensuring products and services meet consumer expectations.

•**QA/QC** is in practice a set of precautions taken to minimize and control errors associated with a data system.

•**QA (Quality Assurance)**: This is the set of procedures put in place in order to obtain data for the intended use with good confidence in its reliability.

•**QC (Quality Control)**: It is the set of actions allowing the monitoring and control of the quality of the measures collected. The objective of quality control is to ensure the accuracy and integrity of the data set and quantify the errors associated with a data system.

What are Accuracy & Precision:

•**Accuracy** is a measure of the degree of agreement of the assayed sample value to the expected value of the sample (Fig 1).

•**Precision** is a measure of the reproducibility of the sample value, which can be estimated by re-assaying the same sample a number of times (Fig 1).

Precise Accurate Accurate & Precise

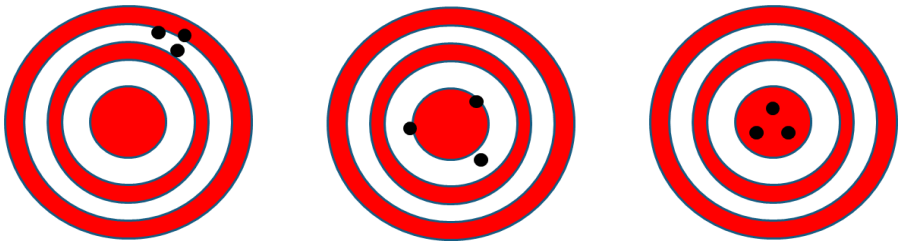

Figure 1: Diagrammatic representation of accuracy and precision.

METHODS

Why "Oltin Kon" LLA does QAQC:

• QA/QC programs are required by regulatory laws.

• Commercial laboratories are in the business of making money. They make money by analysing large volumes of samples. QAQC systems are put in place to ensure that the laboratories, both commercial and private (like Mine labs), are providing accurate and precise results.

• Geologists have different backgrounds and don't necessarily have the same working practices. QAQC programs help geologists operate in the same way, allowing better control of the data.

• QAQC programs help consolidate data integrity, which is an essential support from exploration to mining.

Sample Management

• The aim of sampling is to get reasonable weight & quality of sample for analysis in lab.

• During this process, we need to produce a representative sample with no contamination. For this purpose, a splitter (RC & RAB) or core saw (DDH) is used.

• After each sample is prepared, all equipment involved is cleaned before starting preparation of the next sample.

• Samples are collected in plastic bags, thus protecting the samples from contamination.

• Then for RC or RAB drilling, samples are split and 3 kg taken from every 1m interval for laboratory analysis, labelled with sample ID.

• Samples are quickly brought from the field to the sample house for an inventory, then standards and blanks are inserted. In addition, duplicates from mineralized intervals are taken. Then the samples are dispatched to the lab, labelled with sample ID.

• Assay and ICP results are received in a maximum of 10-14 days.

• Samples do not stay in the field.

• These measures significantly increase the quality and accuracy of the work we do.

• Chips from RC drilling are put in plastic boxes and core from diamond drilling is put in core boxes.

Standards: [1]

• A standard is a sample with known grade within known margins of error, which is used to check the accuracy of the lab.

• A certified reference material (CRM) is a standard from a recognized lab with documented grade and margins of error.

• Standards used should cover all grade range and should approximately match with the matrix of the deposit.

Blanks:

• A blank is a sample with grade below the detection limit of the lab analytical process. It is used to monitor contamination during analysis process in lab.

• “Oltin Kon” LLA takes blank materials from s quartz-sand lithology in the field.

Duplicates:

• A duplicate sample is a second sample of the same interval obtained using the same process as the first sample.

• Duplicates help to determine the precision associated with results in a project or target. We are using field duplicates from primary sample splitting.

RESULTS

Data validation:

The "Oltin Kon" LLA QA/QC validation rules include:

- A standard analysis (Fig 2) more than three standard deviations (SD) from the expected value constitutes a failure.
- A standard analysis between two and three standard deviations from the expected value generates a warning.[2]
- Two sequential standards more than 2SD from the expected value on the same side of the expected value constitute a bias failure.

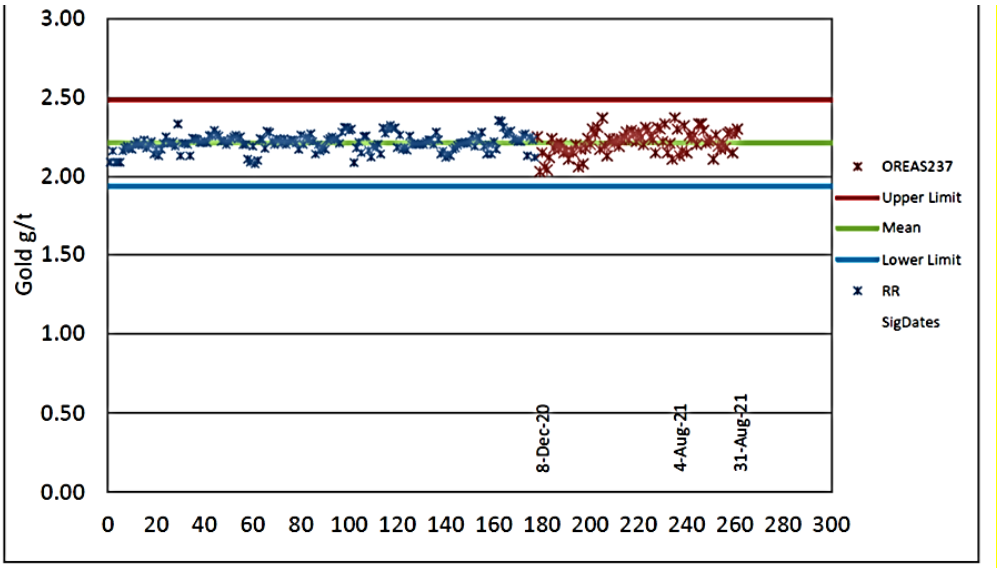

Figure 2: Standard QAQC analysis chart

- Blank analyses generate warnings at five times the method detection limit and failures when they exceed ten times the method detection limit (Fig 3)

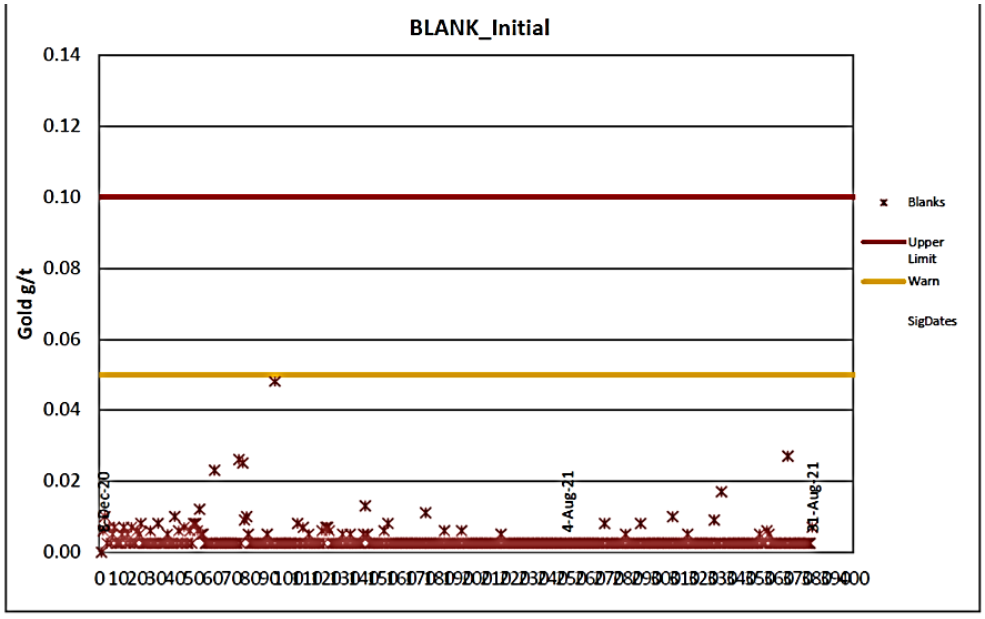

Figure 3: Blank QA/QC validation graph.

- Duplicate scatterplots are generated for field duplicates to access analytical precision on an ongoing basis (Fig 4).

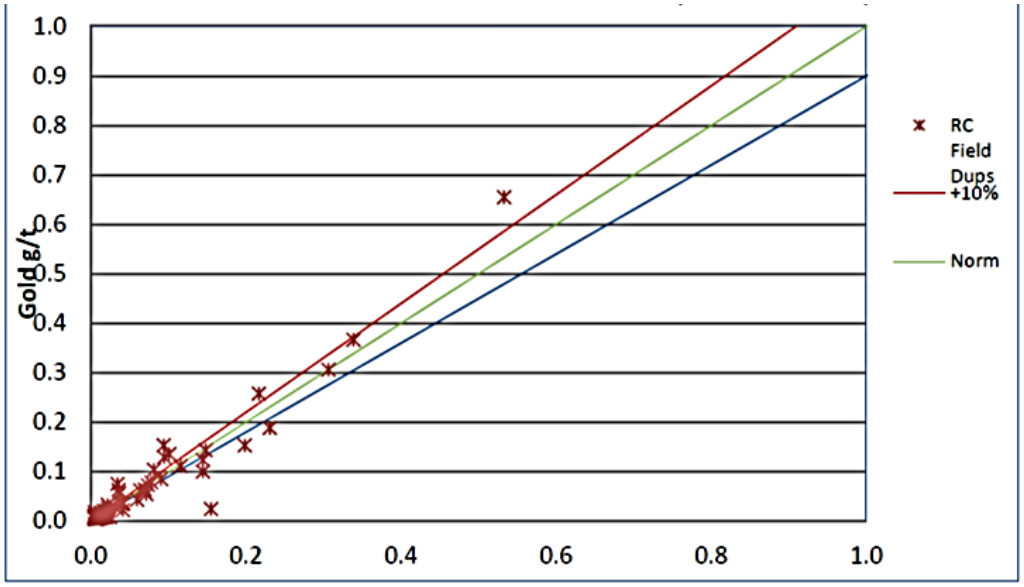

Figure 4: Duplicate Scatter plot.

•QA/QC data are reviewed on a continuous basis as data is imported into the project database.

•Comprehensive QA/QC reports are generated by the database manager and reviewed by senior staff on a monthly basis.

DISCUSSION:

Below are some examples of the advantages of QAQC over other methods:

- QAQC is used in the process from sampling to data processing and report writing. Currently, these processes are carried out in local organizations using separate methods. The advantage of QAQC is that it can be used until the end of the sampling and data processing processes.

- the correct organization of the sampling process and the time of sending them to the laboratory, preparation and analysis of samples. In this case, each sample is sent to the laboratory immediately after it is ready, and the results are obtained on time.

Our geologists know very well that there are samples that remain in the field for months and sometimes years. When the samples arrive at the laboratory, it is observed in local organizations that the results are not delivered for several months.

- use of standard, blank and duplicates in sampling:

Standard - assesses the performance quality of the analyzers and confirms the correctness of the results provided by the laboratory. Here we are talking about the standard (CRM)[3] with an international certificate, and local organizations mainly use their own standards. This affects the accuracy of the analysis and the quality of the sampling process.

Blank - cleaning of grinding equipment in the process of grinding samples, shows how dirty the analyzer is in the process of analysis. Blanks are almost never used in local laboratories and sample crushing facilities.

Duplicates - shows the accuracy of the analyzer by measuring two identical samples in a row.

- Analysis of laboratory results and thereby quality control. This is performed using several of the above diagrams. *(Fig.2,3,4)*

CONCLUSION:

- The project and decisions on a future potetial mine are based on the quality of the data.
- It is worth mentioning once again that there are a number of differences between the processes of **Q**uality **A**ssurance and **Q**uality **C**ontrol. These two terms should not be confused with each other.
- **QA** is a list of proactive measures that focus on the process of preventing the appearance of defects, while **QC** is a list of reactive measures focused on the process of finding and eliminating defects.
- **QA** focuses on the process and **QC** focuses on the final product.
- "Oltin Kon" LLA uses both QA and QC, as both processes are important components of the companies work.
- "Oltin Kon" LLA doesn't shortcut the QA/QC program, allowing sufficient time, and budget for a significant number of assays and proper procedures.
- Our program is implemented on an ongoing basis and not at the end of drilling campaigns or predetermined time frame.

List of references:

1. "A DISCUSSION ON QAQC IN EXPLORATION" - Jones PM Bishi/ http://www.geologicalsociety.org.zw/sites/default/files/news-attachments/14%20Bishi%20-%20%20QAQC_in%20Exploration.pdf

2. "Обеспечение и Контроль качества (QA/QC) геологических данных" - Александровна Екатерина Пеленкова / https://www.geokniga.org/bookfiles/geokniga-qaqc.pdf

3. *CRM.* *https://en.wikipedia.org/wiki/Certified_reference_materials#:~:text=Certified%20reference%20materials%20(CRMs)%20are,particular%20form%20of%20measurement%20standard*

4. *The main data was processed as a result of the geological exploration work carried out by the joint venture of "Oltin Kon" LLC.*

LITERATURE POLISHED IN THE LIGHT OF OYBEK

Shavkatova Barchinoy
Tashkent Textile and Light Industry Institute
Faculty of light industrial technology and design
Student of group 25a-22

Abstract: To interest young people in literature and poetry in Uzbekistan in order to increase their literacy and spiritual. This article was published for the purpose of enriching the treasury. In it, a mature manifestation of our literature, a scientist, about the writer, poet Oybek, his writings and the world his works have been preserved to us and there is talk about the rich inheritance that he has not got, because he has taken a place in the hearts of all readers. Poet Oybek brings all young people to life with his works to strive to live, to love one's Motherland, to respect it invites to show.

Key words: Oybek, poet, critic, novel, literary heritage, publicist, poem, People’s writer of Uzbekistan, novelist.

Musa Tashmuhammad's son Oybek was born in Tashkent in 1905 was born in the destroyer’s family. Before the middle in school, and in 1922-1925, Tashkent education and studied at the technical school of education. Then Central Asia at the Faculty of Social Sciences of the State University studied In 1930, he graduated from higher schools taught political economy.

"Feelings" published in 1926 by Oybek came in with a poetry collection. The poet's "Dilbar - the girl of the era" (1931), "Och" (1932), "Bakhtigul and Missing" (1933), "Temirchi Jora" (1933) epics of their time are the most beautiful poetic chronicles. Oybek historical and Twenty epics on modern themes created Oybek's poetry is extremely beautiful, in his simple, fluent and expressive language, rich and colorful Barang is unique in that it is created in visual media stands out. In particular, in the poem "Sun song":

Sun, shine abundantly!
Spring, don't leave, from our heads.
Don't let the steppe-desert remain in our country,
Let even the stones laugh!
Or:
I'm tired, my eyes are closed,
There was a living room in my room.
My hair like a memory of love
The whiteness that increased in youth...

Oybek is an accomplished novelist as well as a skilled poet is also He created "Blessed blood", "Navoi", "Great the road", "Breezes from the Golden Valley", "The sun will not rise" novels like Uzbek realistic novels constitutes an important period in its development.

Oybek traveled to Pakistan in 1949. Writer the life, thoughts and feelings of the fraternal people, struggle and "Memories of Pakistan" essays, series poems, "Zafar and Zahro", "Righteous people" epics, finally, it is described in the story "Looking for Light". The author's autobiographical contribution "Childhood" was published in 1963 created. The main character of the story is young Musa, that is, Oybek himself.

Oybek is not only a talented poet, a great prose writer, famous scientist, publicist, critic and translator, state and a public figure. Uzbek book reader Pushkin's poetic novel "Eugene Onegin", Lermontov's "Masquerade", "Moliere's "Tartuf" drama, as well as examples of ancient literature he was able to read in Oybek's translation.

Oybek to the Academy of Sciences of Uzbekistan in 1943 elected full member and until 1950 in the position of chairman of the department of social sciences at the academy operated. He is a highly qualified philologist is a respected teacher who made a great contribution to the preparation.

Oybek's services to the nation are worthy he was evaluated by the People's Writer of Uzbekistan, Hamza Republican State Award named after "For Great services" titles. The writer's works are international in Uzbek literature increased his fame. The skill of the teacher is young has become a drug of creativity for writers. Oybek's immortal works are from our spiritual treasure took a strong place and became public property.

Oybek died on July 1, 1968 at the age of 63. A posthumous collection of his complete works in 20 volumes published. Tashkent Metropolitan in his memory station is named. Also, the writer's home museum has been operating.

List of references:

1. https://tafakkur.net/muso-toshmuhammad-ogli-oybek.haqida;
2. Bat L., Koshchanov M., Aybek. Kritikobiograficheskiy ocherk, 1966;
3. Ziyouz.com.

MAKTABDA BIOLOGIYA FANINI O‘QITISHDA INTERFAOL METODLARNI AHAMIYATI

Xasanova Dilfuza Yuldashaliyevna
Namangan davlat universiteti stajyor o‘qituvchisi
G‘ulomov Asadullox Anvarjon o‘g‘li
Namangan davlat universiteti 4-kurs talabasi

Annotatsiya: interfaol ta’lim bir vaqtda bir nechta masalani hal etish imkoniyatini beradi. Bulardan asosiysi-o’quvchilarning muloqot olib borish bo’yicha ko’nikma va malakalarini rivojlantiradi, o’quvchilar orasida emostional aloqalar o’rnatilishiga yordam beradi, ularni jamoa tarkibida ishlashga, o’z o’rtoqlarining fikrini tinglashga o’rgatish orqali tarbiyaviy vazifalarning bajarilishini ta’minlaydi.Hozirda yosh avlodni malaka, bilimni egalash va ularni chuqur ta’lim – tarbiya olishda interfaol metodlardan foydalanish va ularni maktab o’quvchilariga oson yo’lar bilan tushuntra olish qobilyatiga ega bo’lish kerak.

Kalit so‘zlar: interfaol, emostional, metod, bilim, malaka.

THE IMPORTANCE OF INTERACTIVE METHODS IN TEACHING BIOLOGY AT SCHOOL

Abstract: interactive education provides an opportunity to solve several problems at the same time. The main of these is that it develops students' communication skills and abilities, helps to establish emotional relationships among students, teaches them to work as part of a team, listen to the opinions of their peers, and fulfill educational tasks. It is necessary to acquire skills and knowledge of the young generation and to use interactive methods in their in-depth education and training, and to have the ability to explain them to schoolchildren in easy ways.

Key words: interactive, emotional, method, knowledge, skill.

Har qanday ijtimoiy jamiyatda yosh avlod ta’lim-tarbiyasi muayyan maqsad asosida tashkil etiladi. Ta’lim-tarbiyaning maqsadi ijtimoiy jamiyat taraqqiyoti, uning rivojlanish yo‘nalishi, ijtimoiy munosabatlar mazmunidan kelib chiqib belgilanadi. Bugungi kunda 0 ‘zbekiston Respublikasida tashkil etilayotgan talim-tarbiyaning asosiy maqsadi komil insonni tarbiyalab voyaga yetkazishdan iborat. O‘zbekiston Respublikasining mustaqillikka erishishi halqimiz uchun juda katta tarixiy ahamiyatga ega bo‘lgan voqiylikdir. Mustaqillik deganda davlatning o‘zi tarixiy va madaniy an’analariga suyangan holda rivojlanishning konkret sharoitlaridan kelib chiqib, o‘zining yaqin kelajagini rivojlantirishga yo‘llarini belgilaydi. Ana shunday yo‘llardan

biri ta’lim sohasining barcha jabxalarida islohatlar o‘tkazishdan iborat. Bu isloxatlar ta’lim to‘g‘risidagi qonunda o‘z ifodasini topgan. Biologiya o‘qitish metodikasi bo‘yicha hozirda ma’lum bo‘lgan qonun va qonuniyatlar, qoidalar va tadqiqotlar natijalari bilan tanishib qolmay, balki hali yechilmagan, hal qilinishi zarur bo‘lgan muammolar bilan ham tanishadilar va bu o‘z navbatida ushbu sohaga yangi, yosh talantlarni kirib kelishiga yo‘l ochadi. Bizning kelajagimiz xalqimiz va davlatimiz kelajagi esa yoshlarimizning qo‘lidadir. Biologiya o‘qitish metodikasi biologiya fan asoslari bilan bog‘liq bo‘lgan o‘quv, jarayonlar, prinstiplar va qonuniyatlar to‘g‘risidagi fandir. Mazkur prinstip va qonuniyatlarni bilish O‘qituvchiga maktab biologiya kursi bilan bog‘liq o‘quvtarbiyaviy jarayonlarni zamon talablariga mos holda tashkil yetish va boshqarish imkonini beradi. Biologiya o‘qitish metodikasi biologiya o‘quv fanlarining mazmuni, uning o‘qitish shakllari, metodlari, vositalarini o‘zaro bog‘liq holda joriy yetishning maqsad qilib qo‘yadi. Biologiya o‘qitish metodikasi biologiya o‘quv fanining o‘qitish maqsadini, mazmunini, biologik bilimlarning tanlash prinstipini belgilab beradi. Biologiya o‘qitishning hozirgi davrda samarali bo‘lishi o‘quvchilarning o‘quv, mehnat va jamoat faoliyatlarida qatnashish uchun zarur bo‘lgan biologik bilimlar, ko‘nikmalar, malakalarni egallaganiklari bilan belgilanadi. Ular esa o‘z navbatida o‘quvchilarning tarbiyalanganlik natijasida, dunyoqarashi, e’tiodi, tabiat, jamiyat va shaxsga bo‘lgan munosabatida namoyon bo‘ladi. O‘quvchilarning rivojlanish darajasi, qobiliyati, jismoniy va amaliy jihatdan takomillashtirishga bo‘lgan extiyoji bilan ifodalanadi. Ko’plab olimlarimiz bolalarni aqliy faolyatini o’rganish borasida ko’plab tajribalar olib borilgan. Bolalarga o’qitish metodikasi bo’yicha har bir fanga oid uslublar ishlab chiqilgan va ularni guruxlarga bo’lib o’rganishgan. Tabiiyotshunoslikni maktablarda o‘qitilishi va uning metodikasi.

XIX asrning ikkinchi yarmiga kelib CH.Darvinning organik olam evolyusiyasi to‘g‘risidagi ta’limoti e’lon qilingandan keyin A.N.Beketov,K.A.Timiryazev maktab tabiiyotshunoslik o‘quv fanini asosiy azifasi o‘quvchilarning mantiqiy tafakkurni rivojlantirish va tarbiyalashdan iborat ekanligini e’tirof etdilar. A.N.Beketov o‘quvchilarning mustaqil ravishda mantiqiy tafakkurini rivojlanishida tabiiyotshunoslik muhim ahamiyatga ega ekanligini qayd qiladi. U tabiiyotshunoslikni o‘qitishda ko‘rgazma qurollardan keng foydalanish, tajribalar olib borish nihoyatda muhim ekanligini ta’kidlaydi. A.N.Beketovning o‘qitish sohasidagi fikrlari ko‘p jihatdan nemis tabiiyotshunos pedagogi Avgust Lyuben (1804-1873) qarashlarini eslatadi. Tabiiyotshunoslikga bag‘ishlangan ning darsligida bu fanning tarbiyaviy ahamiyati, xususan, o‘quvchilar olib boradigan mustaqil ishlarda, ekskursiyalarda ularni tadqiqot ishlar o‘tkazish ko‘nikmalarini hosil etish lozimligi ta’kidlanadi. A.Lyuben metodi bo‘yicha o‘quvchilar avvalo organik olamning alohida vakillari bilan mahalliy obektlar misolida tanishishlari kerak. Bunda iloji boricha tabiiy o‘simliklar, xayvonlar bilan boshqa holatlarda esa ularning yaxshi ishlangan tasvirlari bilan

mashg‘ulot olib borish lozimligi qtiriladi. O‘quvchilar o‘qituvchi taklif etgan reja asosida mustaqil o‘quv materiallarini o‘rganishlari bunda oddiydan murakkab, ma’lumdan no’malum tomon yo‘nalish ya’ni induktiv metod asosiy o‘rin egallashi kerak. Bugungi kuda biologiyuni o’qtishda ko’plab interfaol metodlardan foydalanib kaelinyapti bu

Biologiya o‘qitish metodikasining ilmiy – tadqiqot metodlari:

1. Maktab o‘qituvchilarining ish tajribasini kuzatish va faoliyatdagi ijobiy, salbiy tomonlarini aniqlash.

2. Bu sohada to‘plangan ma’lumotlarni tahlil qilish, umumlashtirish va hal etilmagan muammolarni aniqlashtirish va ularni hal etish uchun zarur ishchi farazlarni ilgari surish.

3. Ilgari surilgan farazlarning qanchalik hayotga yaqin ekanliklarini aniqlash maqsadida maktablarda pedagogik tajribalar o‘tkazish hamda tajribaviy, nazorat sinflardan olingan ma’lumotlarni o‘zaro taqqoslash.

4. Kuzatish va pedagogik eksperimentlardan olingan ma’lumotlarni tahlil qilish, umumlashtirish va xulosalash.

5.Olingan ma’lumotlarga asoslanib, metodik maqolalar, qo‘llanmalar yaratish va ishlab chiqilgan fikr mulohazalarning ommaviy maktablarda tekshirishdan o‘tkazish va tasdig‘ini olishdan iborat va olingan natijalarni tahlil qilishdan iborat.

Bugun O’zbekiston maktablarida ham ta’lim sohasini rivojlantirish maqsadida maktab darsliklarida bir qator o’zgarishlar yuz berdi, xususan bolalarni bilim olishi va o’rganishi uchun o’zgartirishlar kiritildi, buning asosiy sababi yosh avlodni chuqur bilim olish va ularga qaratilyotgan e’tibor hisoblanadi. Ko’plab darsliklarga metodikalar qo’lanilyotganligi o’qtuvchilarni va o’quvchilarni yutug’i hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ponomaryova va boshqalar “Biologiya o‘qitishning umumiy metodikasi”, “Moskva” 2003y.

2. J.Tolipova, A.T.G‘ofurov “Biologiya o‘qitish metodikasi” metodik qo‘llanma. Akademik litsey va kasb hunar kollejlari uchun 2004y.

3. A.T.G‘ofurov, O.M.Nosirov “Maktab biologiya kursida tabiat muhofazasi tushunchasini shakllantirish”, “O‘qituvchi” 1985y.

4. Azimov I va boshqalar. Biologiya (9-sinf) metodik qo‘llanma T., 2002 yil Abu Ali ibn Sino nomidagi tibbiyot nashriyoti.

5. Борзова З.В., Дагаев А.М. Дидактические материали по биологии: Методическое пособие. – М.: ТС Сфера, 2005. – 400 с.

6. G‘ofurov A.T va boshqalar. Biologiyani o‘qitishning umumiy metodikasi. (O‘quv-metodik qo‘llanma). TDPU., T.: - 2005

7. G‘ofurov A.T. va boshqalar. Biologiya (Evolyusiya va ekologiya) Akademik litsey va kasb-hunar kollejlari o‘quvchilari uchun darslik. – T.: “Sharq”, 2003. – 288 bet.

8. Yo‘ldoshev J.G‘. Zamonaviy dars. Malaka oshirish: muammolar, izlanishlar, yechimlar. A.Avloniy nomidagi XTXQTMOMI. – T.:, 2007. – 200 bet.

9. Кучменко В.С., Суматохин С.В. Биология: Животние: 7 класс: Методическое пособие. – М.: Вентана-Граф, 2005. – 176с.

10. Маш Р.Д., Драгомилов А.Г. Биологи. Человек: 8 класс: Методическое пособие. – М.: Вентана-Граф, 2005. – 288 с.

11. Пименов А.В., Пименова И.И. Биология: Дидактические материали к разделу “Обшая биология”. 10-11 кл. –М.: Изд-во НС ЭНАС, 2004. –248 с.

12. Пономарева И.Н. и др. Биология: РастениЙ. Бактерии. Гриби. Лишайники 6-класс. Методическое пособие. – М.: Вентана-Граф, 2006.–144 с.

13. Пономарева И.Н. Обшая методика обучения биологии: Учеб. пособие для студ. пед. вузов. – М.: Издателский сентр “Академия”, 2003. –272 с.

O‘ZBEK TILI OT YASOVCHI AFFIKSLARIDA POLISEMIYA HODISASI

Bekbergenova Go‘zal Ulug‘bekovna
UrDU magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada tilshunoslikning so‘z yasalishi bo‘limi, xususan, ot yasovchi affikslarda polisemiya hodisalarining namoyon bo‘lishi haqida so‘z yuritilgan, misollar orqali tahlilga tortilgan.

Kalit so‘zlar: so‘z yasalishi, polisemiya, affiks, unumdor affikslar, kamunum affikslar, unumsiz affikslar, ot, shaxs oti, narsa-buyum oti, faoliyat-jarayon oti, o‘rin-joy oti, mavhum ot.

So‘z yasalishi tilshunoslikning bir bo‘limi hisoblanib, alohida tilshunoslik sohasi sifatida so‘z yasalishi, uning qonun-qoidalari hamda vositalarini o‘rganadi va tahlil qiladi.[1:6] Bir tomondan yangi so‘z hosil qilinsa, boshqa tomondan tayyor yasama so‘zning qanday hosil qilingani o‘rganiladi. Yangi so‘z yasashning affiksatsiya, kompozitsiya, so‘zlarni juftlash va takrorlash kabi bir qancha yo‘llari mavjud bo‘lib, bular orasida affikatsiya usuli eng unumlisi, yetakchisidir.

So‘z yasovchi qo‘shimchalar turli so‘zlarga qo‘shilib, uning ma’nosi bilan bog‘langan yangi so‘z hosil qiladi. [2:13] Biroq bu qo‘shimchalarning imkoniyat darajasi teng emas. Ba’zi qo‘shimchalar juda ko‘plab yangi so‘zlar yasasa, ba’zilari kamroq so‘z yasaydi yoki umuman so‘z yasash xususiyatini yo‘qotgan bo‘ladi. Shunga ko‘ra yasovchi qo‘shimchalar ham turlarga bo‘linadi. Q.Sapayevning “Hozirgi o‘zbek tili” uslubiy qo‘llanmasida yasovchi qo‘shimchalar uch turga bo‘lingan: 1. Unumli qo‘shimchalar 2. Kamunum qo‘shimchalar 3. Unumsiz qo‘shimchalar. [2:14]

Juda ko‘p miqdordagi yangi so‘zlarni yasashga xizmat qiluvchi qo‘shimchalar unumli qo‘shimchalardir. Hozirgi o‘zbek tilida bu kabi qo‘shimchalar nihoyatda ko‘p bo‘lib, tilimiz jozibadorligini ta’minlashga, uni yanada boyitishga ko‘maklashadi. Shuningdek, tilimizdagi affikslarda polisemiya hodisasining keng tarqalganini ham kuzatishimiz mumkin.

Yasovchi affiksning bir turkumga xos bo‘lgan xilma-xil ma’noli so‘z yasash hodisasi affiksal polisemiya deyiladi: tort-ma, bo‘l-ma, bostir-ma (joy oti); isit-ma, terla-ma, yozish-ma (mavhum ot); sur-ma, qatla-ma (narsa oti) kabi. –ma qo‘shimchasi yordamida yasalgan bu so‘zlarning hammasi *narsalik* ma’nosini anglatadi. Ular anglatgan ma’nodagi farq esa qo‘shimcha orqali emas, balki yasash asosi orqali aniqlanadi. Shuning uchun bunday xususiyatga ega bo‘lgan qo‘shimcha *polisemantik qo‘shimcha*, bunday til hodisasi esa *affiksal polisemiya* deyiladi. [2:13]

Affikslar ham xuddi so‘zlar kabi ko‘p ma’noli (polisemantik) bo‘lishi mumkin. Masalan, -chilik affiksi quyidagi ma’nodagi otlar yasaydi:

1. Asosdan anglashilgan narsa yetishtiriladigan sohani ifodalovchi ot yasaydi: *urug‘chilik, chorvachilik, uzumchilik* kabi. (“O‘zbek tilining so‘z tarkibi” lug‘atida urug‘chilik va uzumchilik so‘zi –chilik qo‘shimchasi yordamida, *chorvachilik* so‘zi esa –chi va –lik qo‘shimchalari yordamida yasalgan deb belgilangan)

2. Asosdan anglashilgan narsa-hodisaning borlik holatini bildiradi: *pishiqchilik, mo‘lchilik, arzonchilik* kabi.

3. Asosdan anglashilgan tushuncha bilan bog‘liq bo‘lgan ishni anglatadi: *ulfatchilik, tirikchilik, o‘rtoqchilik* kabi va h. [5:164]

Bunday affikslar anglatadigan ma’nolar o‘rtasida bog‘liqlik mavjud. Masalan, *traktorchi, sportchi, kombaynchi* so‘zlarida –chi affiksi ma’lum bir soha egasini bildirsa, *jangchi, hasharchi, sayrchi* so‘zlarida esa ish-faoliyat ishtirokchisini anglatuvchi ot yasagan. Biroq har ikkala holatda ifodalanayotgan ma’nolar o‘rtasida bog‘liqlik bor. Ya’ni, ularning har ikkalasida ham shaxs oti hosil bo‘lganligini ko‘rishimiz mumkin.

Quyidagi tahlilimizda ot yasovchi qo‘shimchalarning ayrimlari haqida fikr yuritamiz.

Ot yasovchi –chi qo‘shimchasi. Bu qo‘shimcha asosan ot turkumiga oid so‘zlardan ot yasaydi, fe’l turkumiga oid so‘zlardan narsa oti yasash holatlari ham kuzatiladi. Ot asosli so‘zlardan *gulchi, suvchi, sportchi, ovchi, navbatchi, traktorchi, betonchi, himoyachi, jangchi* kabi ko‘plab yangi so‘zlarni hosil qiladi va shu faoliyat turlari bilan shug‘ullanuvchi shaxs otini hosil qiladi. Shuning barobarida bu qo‘shimcha polisemiya hodisasini ham yuzaga chiqaradi. *Sportchi, ovchi, navbatchi, traktorchi, betonchi, himoyachi* kabi so‘zlarda –chi qo‘shimchasi shaxs oti yasovchi sifatida xizmat qilgan. Shaxs oti yasovchi –chi affiksi shu tipdagi boshqa affikslarga nisbatan, birdan ortiq tipdagi shaxs otlari yasashi bilan ham, yasagan (yasayotgan) so‘zlarining miqdori jihatdan ham sermahsul hisoblanadi. [1:49]

Bunday otlarning semantik xususiyatlari –chi affiksi qo‘shiladigan asos va shu affiksga xos xususiyaning ta’sirida shakllanadi va bir qancha guruhlarga ajraladi:

1. Biror kasb, mutaxassislik bilan shug‘ullanuvchi shaxsni bildiruvchi ot yasaydi: *konchi, sportchi, suvchi, do‘konchi* kabi.

2. Asosdan anglashilgan ish-harakat, hodisa bilan shug‘ullanuvchi shaxsni bildirgan otlar yasaydi: *xabarchi, terimchi, maslahatchi, yordamchi, himoyachi, tuxmatchi* kabi.

3. Asosdan anglashilgan ish-harakat, faoliyatda ishtirok etuvchi shaxs oti yasaydi: *jangchi, isyonchi, hasharchi, muzokarachi* kabi.

4. Sport jamiyatlarini bildiruvchi so‘zlarga qo‘shilganda shu jamiyatga mansub sportchini bildiradi: *tennischi, suzuvchi, basketbolchi, dinamochi* kabi.

5. Asosdan anglashilgan hodisani, ish-harakatni qilish xususiyatiga ega bo‘lgan, shunday harakatni bajarish odati kuchli bo‘lgan shaxsni bildiruvchi ot yasaydi*: to‘palonchi, yolg‘onchi, buzg‘unchi, taqlidchi, rashkchi, fitnachi, lofchi, bahonachi, janjalchi, tashkilotchi* kabi.

Tomchi, changchi, urug‘chi, bog‘lovchi, darakchi, suyunchi so‘zlarida esa – chi qo‘shimchasi fe’l va ot turkumlariga qo‘shilib, narsa oti yasash uchun xizmat qilgan.

O‘zbek tilida –lik qo‘shimchasi ham unumdor so‘z yasovchi affikslar sirasiga kiradi va ot, sifat, ravish turkumiga oid so‘zlardan ot yasaydi. Masalan, *abadiylik, ablahlik, adiblik, adirlik, bezovtalik, bemorlik, otalik, bolalik, donolik, hayotlik*. Bu qo‘shimcha otning bir qancha ma’no turlarini hosil qilishda unumdor qo‘shimcha hisoblanadi. Masalan, shaxs oti yasashda quyidagi ma’no guruhlarini hosil qiladi:

1. *Xorazmlik, vodiylik, toshkentlik, shaharlik* so‘zlarida kishining qaysi hududga mansubligiga ishora qilib shaxs oti yasagan.

2. Qarindoshlik nomlariga qo‘shilib kelib, asosdan anglashilgan qarindoshlik munosabatini bildiradi: *otalik, onalik, ukalik, opalik, singillik, farzandlik* kabi.

3. Kishi umrining ma’lum davrlarini, bosqichini bildirgan so‘zlardan shaxs hayotining shu davrini bildiruvchi otlar yasaydi: *bolalik, o‘smirlik, yigitlik, kelinlik, kuyovlik, yoshlik, keksalik* kabi.

Darslik, bozorlik, boylik so‘zlarida narsa nomini hosil qilgan. *Jarlik, adirlik, botqoqlik, quruqlik, muzlik, tepalik* so‘zlari orqali o‘rin-joy oti hosil qilsa, *temirchilik, dekanlik,o‘qituvchilik, oshpazlik* so‘zlarini yasash bilan faoliyat-jarayon oti paydo bo‘lgan.

-lik qo‘shimchasi mavhum ot yasash xususiyatiga ham ega. *Go‘zallik, bezovtalik, halollik, hayronlik, hazinlik, hissizlik, hurlik, injiqlik, mardlik, mamnunlik* kabi so‘zlarni bunga misol qilishimiz mumkin.

-gi affiksi fe’llardan harakat obyekti bilan bog‘liq ot yasaydi: *sevgi, kulgi, supurgi* kabi. -gi qo‘shimchasi hozirgi kunda yangi so‘z yasash uchun kam qo‘llaniladi. *Supurgi, kergi* so‘zlarida ushbu qo‘shimcha narsa-buyum oti yasagan.

-gi qo‘shimchasining mavhum ot yasash xususiyati esa ko‘proq. Masalan, *sevgi, sezgi, kulgi* kabi so‘zlar.

-k, -q (-ik, -iq) affikslari asli bir affiks bo‘lib, asosning qattiq-yumshoqligiga qarab, asosdagi unlining ta’sirida fonetik variantlari qo‘llanildi: *tilak, kerik, ko‘rik, og‘riq, qaviq, chopiq, qavariq, xo‘rsiniq, yutuq, buyruq, o‘roq, qiynoq* kabi [5:183]

Bu affiks fe’llardan ot yasaydi. *Qayroq, bo‘lak, chiziq, chandiq, qavariq, yamoq, butoq, o‘roq, elak, to‘shak, kechik, elak* so‘zlarida narsa-buyum oti yasashga xizmat qilgan. *Ko‘rik, chopiq,, suvoq* so‘zlarida faoliyat-jarayon oti yasagan. *Tilak, kekirik, chinqiriq, yutqiziq, qaytariq, kesatiq, sanoq, charchoq, chanqoq, zirqiroq* so‘zlarida mavhum ot hosil qilgan.

-ma affiksi fe’ldan ot va sifat yasash uchun xizmat qiladi. Ot yasovchi sifatida ham, sifat yasovchi sifatida ham hozirgi o‘zbek adabiy tilida mahsulli affiks hisoblanadi. [1:81] –ma affiksi narsa-buyum oti va o‘rin-joy oti yasaydi. Narsa-buyum oti yasashda unumdorlik bilan bir qatorda polisemiya ham hosil qiladi. A.Hojiyevning “O‘zbek tili so‘z yasalishi tizimi” qo‘llanmasida –ma affiksi yordamida yasalgan narsa otlarining bir qancha turlari sanab o‘tilgan. [1:81]

1. Fe’ldan anglashilgan ish-harakat uchun mo‘ljallangan narsani bildiruvchi nasa-buyum otlarini yasaydi: *qoplama, tirkama.*

2. Fe’ldan anglashilgan ish-harakat natijasida yuzaga kelgan narsa nomini bildiradi: *qazilma, buklama, qatlama, cho‘zma, qorishma, eritma, aralashma.*

3. Fe’ldan anglashilgan ish-harakat bilan belgilanuvchi, ya’ni shu harakatni amalga oshiruvchi narsa otlarini hosil qiladi*: isitma, tortma, terlama, qichima, buyurtma, o‘sma.*

4. Fe’ldan anglashilgan ish-harakatning nomini bildiradi: *otishma, boshlama, o‘xshama, eslatma.*

Aytish joizki, yuqoridagi guruhlarda keltirilgan ayrim otlar boshqa ilmiy adabiyotlarda o’zgacha tavsiflanadi. Jumladan, Q.Sapayevning “Hozirgi o‘zbek tili” uslubiy qo‘llanmasida *tortma* o‘rin-joy oti, *isitma, terlama, qichima* so‘zlari mavhum tushunchalarni bildiruvchi ot sifatida keltirilgan.[2:47]

–ma affiksi yordamida boshqa o‘rin-joy otlari ham yasaladi. Masalan, *bostirma, boshqarma* kabi.

Ot yasovchi –m (-im,-um) affiksi fe’ldan narsa-buyum oti, faoliyat-jarayon oti va mavhum ot yasash xususiyatiga ega bo‘lgan unumdor affikslar hisoblanadi. –im shakli *bichim, bosim, bo‘lim, bo‘g‘im, kiyim* so‘zlarida narsa-buyum oti yasaydi. *Terim, ajrim, chiqim* so‘zlarida faoliyat-jarayon oti hosil qilgan. *Bilim* so‘zida esa mavhum ot yasaganini ko‘rishimiz mumkin.

-um shakli *uyum,* so‘zida narsa-buyum oti yasasa, *unum* so‘zida faoliyat-jarayon oti hosil qilgan.

–m shakli *to‘plam, ho‘plam, bog‘lam, buklam* so‘zlarida narsa-buyum oti, *chidam, aldam* so‘zlarida esa mavhum ot yasab affiksal polisemiyani yuzaga chiqargan.

-kor affiksi aniq va mavhum otlarga qo‘shilib, shaxs oti yasaydi. Biroq aniq otlarga va mavhum otlarga qo‘shilib yasalishiga ko‘ra ikkixil ma’noli:

1. Aniq otlarga qo‘shilib, asosdan anglashilgan narsa, predmetni yetishtirish bilan shug‘ullanuvchi shaxs oti: paxtakor, lavlagikor, sholikor, g‘allakor.

2. Mavhum otlarga qo‘shilib, asosdan anglashilgan ish-harakat bilan shug‘ullanuvchi shaxs oti: madadkor, xiyonatkor, gunohkor, tajovuzkor, tashabbuskor, ijodkor, xizmatkor [6:213]

Yuqoridagi misollardan ko‘rinib turibdiki, ko‘pgina ot yasovchi affikslar matn mazmunidan kelib chiqqan holda polisemantik xususiyatini namoyon qila oladi. Biroq bunda qo‘shimchalarning unumdorlik darajasi, qo‘llanilishi turlicha bo‘ladi. Bu qo‘shimchalarning imkoniyati, hozirgi kunda tilimizda qo‘llanilish darajasi bilan uzviy bog‘liqdir. Affikslarning polisemantik ma’nosini chuqur tahlil qilish, o‘rganish ularning naqadar keng imkoniyatlarga ega ekanligini namoyon qilishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “O‘zbek tili so‘z yasalishi tizimi” Hojiyev A. – Toshkent: “O‘qituvchi” nashriyot-matbaa ijodiy uyi. 2007.
2. “Hozirgi o‘zbek tili” uslubiy qo‘llanma. Sapayev Q. – Toshkent.2009.
3. “O‘zbek tili grammatikasi”. 1-jild, -Toshkent:Fan, 1975.
4. “O‘zbek tiling so‘z tarkibi”o‘quv lug‘ati. Mengliyev B., Bahriddinova B. – Toshkent. 2006.
5. “Hozirgi o‘zbek adabiy tili” 1-qism. Darslik. Sh.Shoabdurahmonov, M.Asqarova, A.Hojiyev, I.Rasulov, X.Doniyorov. Toshkent. –“O‘qituvchi”. 1980.
6. “Hozirgi o‘zbek adabiy tili” R.Sayfullayeva, B.Mengliyev, G.Boqiyeva, M.Qurbonova, Z.Yunusova, M.Abuzalova – Toshkent: 2009.

WIND TURBINES AND ITS APPLICATIONS

Baratov Laziz Suyun o‘g‘li
Assistent lecturer of the Jizzakh Polytechnic Institute
Parmonov Shaxzod Abdumajit o‘g‘li
Assistent lecturer of the Jizzakh Polytechnic Institute

Annotation. The article deals with small wind turbines for non-volatile systems or small smart wind turbine power systems. Not all small turbine manufacturers around the world have access to the engineering capabilities to design an efficient turbine. The purpose of this paper is to provide an easy-to-use integrated method for designing and predicting the performance of wind turbines, as well as demonstrating examples of its application.

The base model for the performance design and prediction method is based on an improved version of the well-established vane element momentum theory coded in MATLAB™. Results: (i) full geometry of aerodynamically shaped and twisted blades that are designed to provide maximum power output for a given wind speed, and (ii) dimensionless turbine performance in terms of power, torque and thrust ratio. depending on the speed ratio of the handpiece. Dimensionless operating characteristics are the basis for dimensional characteristics and synthesis of the rotor to the electric generator with its load.

Two parametric studies illustrate typical results of the design method and performance prediction: change in the calculated tip speed ratio and change in the number of blades. The predicted effect of these parameters on dimensionless performance is in good agreement with common knowledge and experience.

Finally, the interaction of the various turbine rotors and a given transmission/charger is simulated. The selection criteria for the rotor are the annual energy output, the rotational speed of the rotor at the calculated wind speed, as well as in strong winds, and the axial thrust exerted on the rotor by the wind. The complete rotor/transmission/charger assembly has been successfully tested in the wind tunnel of the University of Siegen.

Key words: small-sized horizontal-axis wind turbine, design, performance calculation, impetus of the blade element.

INTRODUCTION. Three trends can be observed in the production and supply of electricity: first, the use of free primary, i.e. renewable energy, the avoidance of CO2 emission certificate costs and other end-of-life waste disposal costs. Second, distributed small and unstable energy resources are combined into a small smart grid to improve the reliability and reliability of decentralized networks. "Smart" in this

context refers to the control of production and distribution using smart meters, smart appliances, storage media such as batteries and renewable energy. This may be of particular interest to rural distribution networks and the future infrastructure needed for electric vehicles. For example, under the Seventh Framework Programme, the European Commission has supported numerous projects such as “Open Systems for Energy Services”, “Smart… Rural Grid Implementing Sustainable Electricity Distribution Infrastructures, Services and Business Models”, “Scalable Household Management Infrastructure” (FP7 [one]). Thirdly, in some cases, the cost of supplying electricity to the grid (or receiving electricity back from the grid) may exceed all other costs. Connecting to the public network, even in remote areas, may not be economically feasible. This paper focuses exclusively on small horizontal axis wind turbines (HAWTs) for grid-independent or small smart grid systems, fig. 1. It is clear that current and future demand provides sufficient support to support a significant number of producers. In highly industrialized regions of the world, advanced techniques allow high quality products and even mass production, while in other parts of the world, simple manufacturing techniques are needed, Fig. 2. In the past, ill-conceived small wind turbines have damaged the reputation of such machines. Today, standards and testing institutes are increasingly providing consumers with realistic and comparable performance ratings for competing products. Examples are the British Small Wind Turbine Standard [2], the German Small Wind Turbine Annual Market Review [3], and the Austrian Small Turbine Test Site Energie-For Schungspark Lichtenegg [4]. On the other hand, not all small turbine manufacturers, especially small-scale manufacturers, may have access to engineering capabilities to design an efficient turbine. There have been a number of studies on wind turbines focusing on structural analysis, rotor dynamics and shape optimization of wind turbines. Yuan Chang Chen et al. [19,20] and Wel Chen et al. [21], have recently studied and reported in detail on blade rotor dynamics and blade modeling. Many computational approaches have also found application in the aerodynamic design of wind turbines, such as computational fluid dynamics (CFD), wake method, and blade momentum theory (BEM). The BEM theory is widely used in the aerodynamic design of wind turbines due to its simplicity and accuracy [26]. With blade optimization, a power factor close to the Betz limit of 59.2% can be realized with wind turbines.

Most wind turbine optimizations are carried out for wind turbines operating under design conditions. Wind turbines are subjected to various operating conditions. In addition, matching the electrical generator to the performance curves of the turbine is fundamental to ensure that the components are protected from extreme structural stresses.

Figure 1. Examples of micro and small wind turbines in the Netherlands

Structure and Performance Calculation Procedure

The turbine design methodology includes three main steps: (i) designing the HAVT rotor, especially its shaped and twisted blades, (ii) predicting its performance in terms of shaft power, shaft torque and axial thrust on the complete rotor, (iii) the total power generated by the "load" torque from the generator. After these last steps, it is easy to determine the total power generation for a given—say, annual—wind speed histogram. Ultimately, measures must be developed to achieve low wind speed on turn on and off function in high winds. The last steps are beyond the scope of this article.

The purpose of this exemplary case study is to develop a HAWT for a small generator/charger. The analysis involves comparing the performance curves of the wind turbine rotor with the torque characteristic of the charger. After fabrication, a final wind tunnel experiment confirms the theoretical analysis.

For experiments, the rotor was installed in front of the transmission, consisting of a steel shaft, separate bearings and an electric generator. The charger was connected to the generator. The entire assembly has been tested in the wind tunnel of the University of Siegen. This wind tunnel is of a closed type, providing a maximum wind speed in the wind tunnel of 70 m/s with a turbulence intensity of less than 0.35%. On fig. 12 shows an experimental setup in a wind tunnel (all dimensions are in millimeters). The wind speed was measured with a propeller anemometer, and the rotation speed was measured with an optical laser tachometer. The wind speed changed in steps. During steady operation, the speed of rotation of the turbine was recorded. It is important to note that the air density in the wind tunnel laboratory was approx. ρ= 1.17 kg/m3, which leads to different turbine dimensional characteristics compared to the previous sections. This has been taken into account. Ideally, the power at the rotor shaft should be measured. It was impossible. Instead, electrical power was measured.

A comparison of the rotational speed of the entire rotor/charger assembly in volumetric mode ("Battery discharged - charge") at various wind speeds is shown in Figure 13 on the left. Obviously, the “loading” of the rotor by the electric generator is

very close to what was expected from the previous analysis. This partially confirms the aerodynamic design of the rotor. The difference between the predicted power on the rotor shaft and the measured electrical power, fig. 13 on the right is a measure of the overall electrical efficiency of the entire assembly. The big loss is connected with the electric generator. Its electrical efficiency characteristic has been measured separately - similar to the full generator/charger/battery characteristics previously, and is depicted for n = 560 rpm in fig. 14. At PS = 29 W (corresponding to c0 = 6 m/s), the electric power of the generator is 47% efficient. Other electrical losses are associated with the battery charger and - from c0 = 7.5 m/s - with a resistive load resistor to protect the battery. Ultimately, fundamental errors due to blockage of the wind tunnel test section by the rotor and potential reduction in turbine efficiency due to manual fabrication may explain the rotor's lower-than-predicted power factor. Note that the turbine shaft power could not be measured directly during the wind tunnel campaign.

Summary and Conclusion.

An analytical method for the aerodynamic design of horizontal axis wind turbines is described, including performance prediction. The theory behind design, shaft power, and thrust prediction is an advanced version of the well-established blade-element-momentum (BEM) theory, coded in our proprietary MATLAB™ deapWind program. The procedure yields a geometry of aerodynamically shaped and twisted blades that are designed to produce maximum power output for a given design wind speed. Two parametric studies demonstrated typical results of the design method and performance prediction: (i) a design option for tipping speed ratio λ; the higher λthe design, the higher the rotational speed at a given wind speed and the lower the torque. Therefore, the choice λof design allows the turbine to be adapted to locations with low or high average wind speeds. In addition, the higher λthe design, the thinner the blades, which can affect the quality of workmanship and the reliability of the design. (ii) Changing the number of blades B in the rotor with λthe design unchanged; as expected, the results showed that the dimensionless performance of the turbine is almost independent of the number of selected blades; the negligible influence of B is due to the influence of Re and various aerodynamic loss mechanisms taken into account in the improved theory of momentum of the blade element. Thus, the selection criterion for B is, among other things, the technical feasibility of many thin or a few more massive blades, and not the power output, as is sometimes naively assumed.

After all, the more detailed case study was for a micro wind turbine for a small, inexpensive generator/charger. The aim was to provide turbine blades with high aerodynamic quality, which could be produced using technologies available in less developed regions of the world. The analysis included comparing the performance curves of the turbine rotor with the torque curve of the charger, fabrication of the rotor, and a final wind tunnel experiment to validate the theoretical analysis. The starting

point was a yearly histogram of measured wind speed data collected at a candidate site in central rural Kenya. Prior to wind turbine design, the torque/speed characteristic of a generator was determined experimentally in the laboratory by connecting the generator shaft to an auxiliary motor. Torque was measured at any set speed using a counter torque measuring shaft. The generator was connected to a charge controller and a dead battery.

The interaction of various turbine rotors and transmission/battery charging has been simulated. The criteria for selecting the rotor were the annual output of energy on the shaft, the speed of rotation of the rotor at the most prevailing wind speed and in strong winds, as well as the axial thrust acting on the rotor by the wind. A blade manufacturing technology was chosen that required only a standard carpentry shop. Compared to 3D printing and additive manufacturing, this technology is simple, cheap, and available to less developed countries to develop wind turbines to power communities outside of national grids. Finally, the complete rotor/transmission/charger assembly was tested in the wind tunnel at the University of Siegen. The rotation rate for various wind speeds is very close to what was expected from the previous analysis. This partially confirms the aerodynamic design of the rotor. The difference between the predicted power on the rotor shaft and the measured power of the electric generator. i.e., the overall electrical efficiency value is mainly related to the electrical losses in the alternator and battery charger circuit. Future efforts should include passive yaw and storm protection. The tail vane can act as a passive yaw system or a downwind rotor setting. Predictive thrust can facilitate the design of any mechanical tilt mechanism and ultimately the sizing of the tower. Advanced electrical control can help to safely shut down in high winds and start the turbine early.

References:

1. Суюн Л. и др. РЕАКТИВ ҚУВВАТ МАНБАЛАРИНИ НАЗОРАТ ВА БОШҚАРУВИ ЎЗГАРТГИЧЛАРИНИНГ ТУРЛАРИ ВА ЎЗГАРТИРИШ ТАМОЙИЛЛАРИ ТАҲЛИЛИ //INTERNATIONAL CONFERENCE DEDICATED TO THE ROLE AND IMPORTANCE OF INNOVATIVE EDUCATION IN THE 21ST CENTURY. – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 202-207

2. Baratov L., Majidov X. ELEKTROMAGNIT O ‘ZGARTGICH PARAMETRLARI //Talqin va tadqiqotlar. – 2023. – Т. 1. – №. 21.

3. Qurbanov A., Baratov L., Jalilov O. QUYOSH ENERGIYASIDAN FOYDALANISHDA QUYOSH FOTOELEKTR O’ZGARTGICHLARINING AXAMIYATI //Interpretation and researches. – 2023. – Т. 1. – №. 6.

4. Qurbanov A., Baratov L., Jalilov O. SANOAT KORXONALARINING SAMARADORLIK KO’RSATKICHINI OSHIRISH MAQSADIDA ELEKTR YUKLAMALARI KARTOGRAMMASINI QURISH VA BPP NING O

‘RNATILISH JOYINI ANIQLASH //Interpretation and researches. – 2023. – T. 1. – №. 6.

5. Baratov L., Xoldorov B., Majidov X. MUALLIFLIK GUVOHNOMASI. – 2023.

6. Baratov L., Xoldorov B., Majidov X. CURRENT ISSUES OF ENERGY //Interpretation and researches. – 2023. – T. 1. – №. 7.

7. Absalamovich N. B., Laziz B. The Concept of a Pumped Storage Power Plant //International Journal of Scientific Trends. – 2023. – T. 2. – №. 5. – C. 1-6.

8. Наримонов Б. А., Баратов Л. С. ПЕРСПЕКТИВНОЕ РАЗВИТИЕ ВЕТРОЭНЕРГЕТИКИ В УЗБЕКИСТАНЕ //European Journal of Interdisciplinary Research and Development. – 2023. – T. 15. – C. 7-10.

O‘ZBEKISTONDA ICHKI VA KIRUVCHI TURIZMNI BARQAROR RIVOJLANTIRISH SURATLARI VA KADRLAR TAYYORLASH SIYOSATI
PICTURES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF DOMESTIC AND INBOUND TOURISM IN UZBEKISTAN AND PERSONNEL TRAINING POLICY

Muqumjon Axunov Muhammadaminovich
(Phd) filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori
muqumjon.axunov@bk.ru
Sayfutdinova Mexrinoz Zahiddin qizi
Andijon davlat chet tillari instituti Ingiliz tili va adabiyoti fakulteti talabasi
mexrinozbonusayfutdinova@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekistonda ichki va kiruvchi turizmni barqaror rivojlantirish undagi muammo va yechimlar haqida keltirilgan. Bugungi kundagi kadrlar tayyorlash siyosati, undagi kamchiliklar, shu kungacha turizm sohasidagi erishilgan yutuqlar haqida yozilgan. Maqolada turizm sohasini rivojlantirish borasida qabul qilingan farmon va uning ijrosi, natijasi haqida keltirib o'tilgan. Hozirigi kundagi kadrlar tayyorlash uchun foydalanilayotgan o'quv-adabiyotlar va endilikda zamonaviy o'quv-uslubiy qo'llanmalardan foydalanish kabi mavzular haqida yozilgan bo'lib ularga alohida urg'u berilgan.

Kalit so‘zlar: Turizm, BMT, mehmonxona, mehmondo'stlik, servis, mutaxassislar, diversifikatsiya, farmon, turistik zonalar, turistik kompaniyalar, sayyohlar, zamonaviy texnologiyalar, "Kelajak mehmonxonalari", xorijiy tillar, video-kontent.

Annotation: This article presents the problems and solutions of sustainable development of domestic and inbound tourism in Uzbekistan. Today's personnel training policy, its shortcomings, and achievements in the field of tourism are written. The article mentions the decree adopted on the development of the tourism sector and its implementation and results. Special emphasis has been placed on topics such as the current educational literature and the use of modern teaching-methodical manuals.

Key words: Tourism, UN, hotel, hospitality, service, specialists, diversification, decree, tourist zones, tourist companies, tourists, modern technologies, "Future Hotels", foreign languages, video content.

Аннотация: В данной статье представлены проблемы и пути решения устойчивого развития внутреннего и въездного туризма в Узбекистане. Написана сегодняшняя политика подготовки кадров, ее недостатки и достижения в сфере туризма. В статье упоминается принятый указ о развитии туристической сферы, его реализация и результаты. Особый акцент был сделан на таких темах, как

наличие современной учебной литературы и использование современных учебно-методических пособий.

Ключевые слова: Туризм, ООН, отель, гостеприимство, сервис, специалисты, диверсификация, указ, туристические зоны, туристические компании, туристы, современные технологии, «Отели будущего», иностранные языки, видеоконтент.

Rivojlanayotgan davrda jahon iqtisodiyotidagi turizm sanoati haqli ravishda yetakchi o'rinlardan birini egallab kelmoqda. Bu asosan global siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, demografik, madaniy, ekologik o'zgarishlar bilan bog'liq. Yangi asr, BMT (Birlashgan Millatlar Tashkiloti) tahliliga ko'ra, "turizm asri" deb e'lon qilindi, ya'ni turizm butun dunyo hamjamiyati iqtisodiyotining hal qiluvchi omiliga aylanib bormoqda, uning milliardlab aholisi har yili sayohatga chiqmoqda. Mehmonxona xizmatlari sektori turizm sohasida ishlaydiganlarning 65 foizigacha va turizmdan tushgan mablag'larning 68 foizini tashkil etadi. Ko'rib turganingizdek ushbu raqamlar mehmonxona sanoati butun sayyohlik sohasining asosi ekanligini aniq ko'rsatib turibdi. Butun dunyoda mehmondo'stlik va turizm sohasida tog'ridan- to'g'ri ish bilan ta'minlash 80 millonga yaqin ish joylari va agar biz ularga xizmat ko'rsatadigan tarmoqlarni (umumiy ovqatlanish, avtoulovlarni ijaraga berish, fitness, go'zallik salonlari, ekskursiyalarni tashkil etish, sug'urta, bo'sh vaqtni tashkil etish va boshqalar) hisobga olsak, bu ko'rsatkich 200 millionga oshadi. Bundan tashqari, har yili har xil odamlar bilan yuqori professional darajada muloqot qila oladigan ko'proq xodimlar talab qilinadi. Zamonaviy texnologiyalarning rivojlanishi ushbu sohada ishlaydigan mutaxassislardan yangi ko'nikma va bilimlarni talab qildi, shuningdek ilgari mavjud bo'lmagan ish pozitsiyalarini yaratdi. Bugungi kunda mehmonxona raqobatbardosh bo'lishi uchun unga nafaqat yaxshi o'qitilgan qabul xodimlari, xizmatkorlar va oshpazlar, balki malakali menejerlar, moliyaviy tahlilchilar, pul tushumlari bo'yicha mutaxassislar va sifat inspektorlari ham kerak. Ma'lumki, kadrlarni tayyorlash nazariyasi va metodikasi rus olimlaridan A. P. Belyaeva, N.I. Dumchenko, V.A. Kalneylarning ilmiy ishlarida ishlab chiqilgan bo'lib, ta'lim mazmuni muammosini o'rganish V.V. Kraevskiy.B.C. Lednev, S. Ya. Lerner kabi olimlarning asarlarida o'z ifodasini topgan. Mamlakatimizda sayyohlik sohasini rivojlantirishning ustuvor masalalari va ularning yechimlari xususida M.T. Aliyeva, A.F. Saidov, I.S. Tuxliev, D.Q. Usmonova, N. Tuxliev, Q. X. Abdurahmonov, M. Q. Pardaev, B. Sh. Safarov, O. X. Xamidov va bir qator boshqa iqtisodchi-olimlarning ilmiy tadqiqotlaridan foydalanilgan va o'rganib chiqilgan. Bugungi kunda mamlakatimizda turizmni rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Turizmni qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish, boshqaruv tizimini yaratish, turizm turlarini diversifikatsiya qilish bo'yicha qaror va farmonlar imzolandi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.

Mirziyoyevning 2019- yil 5-yanvardagi PF-5611-son farmoniga ko'ra, 2019 ---- 2025-yillarda O'zbekiston Respublikasi turizm sohasini rivojlantirish Konsepsiyasiga muvofiq:

Turizm faoliyati sohasidagi normativ-huquqiy bazani takomillashtirish, turizmni rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratishga qaratilgan xalqaro me'yor va standartlarni implementatsiya qilish;

turizm infratuzilmasini rivojlantirish hamda maqbul va qulay turizm muhitini yaratish;

transport logistikasini rivojlantirish, ichki va tashqi yo'nalishlarni kengaytirish, transport xizmatlari sifatini oshirish;

turizm bozorining turli segmentlariga yo'naltirilgan turizm mahsuloti va xizmatlarini diversifikatsiya qilish;

O'zbekiston Respublikasi turizm mahsulotini xalqaro va ichki turizm bozorlarida targ'ib qilish, mamlakatning sayohat va dam olish uchun xavfsiz sifatidagi imidjini mustahkamlash;

turizm tarmog'i uchun kadrlar tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini takomillashtirish.

Shu kabi yana bir qancha vazifalarni amalga oshirish ko'zda tutilgan bo'lib hozirgi kunga kelib qilingan ishlar natijasi shuni ko'rsatadiki, mamlakatdagi ichki sayohatlarning umumiy soni 2016-yildagi 8.8 millondan 2019-yilda 14.7 millonga, 2021-yilda esa 15 millon sayohatga o'sdi.

So'nggi 4 yil ichida esa O'zbekistonda katta, o'rta va kichik 833 ta yangi mehmonxona foydalanishga topshirildi. Joylashtirish vositalarining umumiy soni 1442 donaga yetdi, ularning soni 33.4 ming donani tashkil etdi. Ayni paytda O'zbekistonda qurilish bosqichida yaqin kelajakda foydalanish uchun topshiriladigan juda ko'plab zamonaviy mehmonxonalar loyihalari mavjud.

O'zbekistonda ichki turizmni barqaror rivojlantirish uchun dastlab ichki transport qatnovlarni, kichik mehmonxona servislarini yaxshilash lozim. Kiruvchi turizmni barqaror rivojlantirish uchun esa eng avval O'zbekistonning diqqatga sazovor hamda turistik zo'nalari haqida xorijiy tillarda tayyorlangan video-kontentlarni ishlab chiqish, kuchli raqobatni yo'lga qo'yish uchun xususiy turistik kompaniyalarini ko'paytirish, gidlarni tayyorlashda eng zamonaviy metodlardan foydalanish va ularni ko'proq amaliyotga jalb qilish kabi masalalarga e'tibor berish kerak. Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasida juda ko'plab hali rekonstruksiya qilinmagan turistik zonalar mavjud bo'lib dastavval ularni tamirlash, obodonlashtirish darkor. Zamonaviy sayyohlik agentliklari va mehmonxonalariga zamonaviy texnologiyalarni qo‘llay oladigan, sayyohlarning tobora ortib borayotgan ehtiyojlari va jahon sayohat sanoatidagi innovatsion tendentsiyalarni hisobga oladigan, tobora kuchayib borayotgan raqobat sharoitida sanoat korxonalarini boshqarishning murakkab

masalalarini o‘z qo‘llariga olishga qodir yuqori malakali mutaxassislar kerak. Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda turizm va mehmondo‘stlik sanoati doirasidagi davlat va ta’lim tashkilotlari uchun kadrlar tayyorlash borasida quyidagi muammolarni qayd etish lozim:

1. Ta’lim dasturlarining mehnat bozoriga mos kelmasligi;
2. Xalqaro standartlarga javob beradigan va dunyoning yetakchi mehmonxonalarida tajriba oshirgan yuqori malakali kadrlar sonining etarli emasligi;
3. Xorijiy tillarni o‘rganish darajasi pastligi;
4. Ta’lim tashkilotlaridagi moddiy texnik bazaning rivojlanmaganligi;
5. Yuqori sifatli o‘quv qo‘llanmaqlari va adabiyotlarning etishmasligi.
6. Amaliy faoliyat darajasining qoniqarsizligi;
7. Zamonaviy texnologik bilimlarga ega tor doiradagi mutaxassislarning yetishmasligi onlayn tizimda ishlaydigan “Kelajak mehmonxonalari” ning rivojlanishini sekinlashtirmoqda.

Bunday muammolarni bartaraf etish uchun ta'lim dasturining mehnat bozoriga mos keladigon tarzda ishlab chiqish;

Kadrlarni amaliyotini dunyoning yetakchi mehmonxonalarida va turistik kompaniyalarda tashkil etish;

Kadrlarning xorijiy tillarni o'rganishiga jiddiy e'tibor berish;

Ta'lim tashkilotlarini zamonaviy texnik jihozlar, o'quv qo'llanmalar, adabiyotlar bilan ta'minlash;

Amaliyot faoliyat davomida har bir kadr ishini nazorat qilish;

Shunday qilib, yaqin kelajakda O'zbekistonda ichki va kiruvchi turizmni barqaror rivojlantirish uchun qo'yilgan barcha shartlarni hamda farmonlarni to'la va qoniqarli darajada amalga oshirish mamlakat turizm sohasidagi ulkan zafarlari uchun yo'l ochib beradi. Har bir qudratli davlatni asosiy iqtisodiy tarafi bu turizm sohasi bo'lib, u mamlakatning moddiy tayanchidir. Yildan yilga malakali mutaxassis va kadrlarga bo'lgan talab ham turizmning o'sishi bilan birgalikda ortadi. Qayd etilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish turizm industriyasi uchun XXI asr talablariga javob beradigan yuqori darajadagi kadrlar tayyorlashga erishishga qaratilgan, professional kadrlar tayyorlash borasida integratsiyalashgan tizimni yaratish, ta’lim va xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish, yuqori malakali mutaxassislarga bo‘lgan ehtiyojni qondirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sojida Axtam Qizi Sunnatova TURIZM SOHASIDA KADRLAR TAYYORLASH MUAMMOSI VA ULARGA QO'YILGAN TALABLAR // Scientific progress. 2021. №3. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/turizm-sohasida-

kadrlar-tayyorlash-muammosi-va-ularga-qoyilgan-talablar (дата обращения: 03.11.2023).

2. Никольская Е.Ю. Стратегия управления человеческими ресурсами в индустрии гостеприимства и туризма, М.РИСК, 2008, №2.

3. Никольская Е.Ю. Концептуальные вопросы туристского образования. Вестник Сочинского государственного университета туризма и курортного дела. 2010. №3 (13). С.82-85

4.http://lex.uz//docs/-4143188 O‘zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 30-oktyabrdagi “Turizm, madaniy meros va muzeyshunoslik sohalarida malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‟g‟risida”gi PQ-5270-sonli Qarori //https://lex.uz.

6. A.Teshaboyev, & Sayfutdinova Mexrinoz Zahiddin qizi. (2023). CHET TILLARINI O‘QITISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING O‘RNI. INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCES WITH HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS, 1(14.04), 114–117. Retrieved from https://www.myscience.uz/index.php/issue/article/view/259

7. B. Gulomova, and M. Akhunov. "SYNONYMS OF THE LEXEME “CRIME” AND THEIR PECULIARITIES" Science and innovation, vol. 2, no. C7, 2023, pp. 81-84. doi:10.5281/zenodo.8185604

8. turizm iqtisodi - ARM http://arm.sies.uz/wp-content/uploads/2020/11/6-y-Turizm-iqtisodi.-Oquv-qollanma.-A.M.Abduvohidov-F.S.Qutlimurotov.-T-2011.pdf

9. Muxammadjonovich A. M. JINOYAT VA JINOYAT-PROTSESSUAL QONUNCHILIGINI TAKOMILLASHTIRISH //Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities. – 2023. – Т. 11. – №. 1. – С. 892-894.

10. Bekmurodova, Laylo TURIZM VA MEHMONDO‘STLIK SANOATIDA KADRLAR TAYYORLASH TIZIMINI RIVOJLANTIRISHNING ISTIQBOLLARI // ORIENSS. 2022. №8. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/turizm-va-mehmondo-stlik-sanoatida-kadrlar-tayyorlash-tizimini-rivojlantirishning-istiqbollari (дата обращения: 04.11.2023).

XALQARO OMMAVIY AXBOROT VOSITALARI NIGOHIDA O‘ZBEKISTON: KUZATUV VA TAHLIL

Sagdullayev Otabek Alisherovich
O‘zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti magistranti
sagdullayevotabek51@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi davr xalqaro ommaviy axborot vositalarining yaxlit axborot oqimini shakllantirishdagi o‘rni, xalqaro media diqqat markazi qaratilgan mavzular, mamlakatlar siyosatida axborot erkinligining o‘rni haqida batafsil so‘z boradi. Shu bilan birgalikda, xalqara bosma va internet nashrlarida O‘zbekistonga oid axborotlarning berilish jarayoni hamda u bilan bog‘liq vaziyatlar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: axborot oqimi, axborot infrastrukturasi, demokratik jamiyat, matbuot erkinligi.

UZBEKISTAN FROM THE POINT OF VIEW OF THE INTERNATIONAL MEDIA: MONITORING AND ANALYSIS

Abstract: This article describes in detail the role of international mass media in shaping the overall information flow, the topics focused on by the international media, and the role of freedom of information in the politics of countries. Along with this, the process of providing information about Uzbekistan in international print and internet publications and related situations will be analyzed.

Keywords: information flow, information infrastructure, democratic society, press freedom.

So‘nggi yillarda boy tarix, rang-barang an’ana va qadriyatlarga ega yurtimizga jahon ommaviy axborot vositalarining qiziqishi va e’tibori kundan-kunga ortib bormoqda. Mamlakatimizdagi turli xil muhim siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy o‘zgarishlar ro‘y berayotgan bir paytda, butun dunyo jurnalistlari va ommaviy axborot vositalari bu voqealarni yaqindan kuzatishga harakat qilayotgani, u yoki bu xususiyatini o‘rganib chiqib, o‘z tahlil va xulosalarini berishdagi faolligi jahon axborot oqimida yurtimizning ham o‘z ulushi borligini ko‘rsatadi. O‘zbekistonning xalqaro ommaviy axborot vositalarida yoritilishi mamlakatning turli jihatlari, jumladan, siyosiy islohotlari, iqtisodiy salohiyati, madaniy merosi, sport, sog‘liqni saqlash, turizm va sayyohlik imkoniyatlari haqida batafsil axborot berishga, xalqaro maydonda mamlakatimizning o‘z qiyofasini yaratishga hissa qo‘shadi.

Bugungi globallashuv davrida jahon mamlakatlari media axborot almashinuvi va infrastrukturasi shiddat bilan rivojlanib, bir tizim sifatida birlashmoqda. Inson aql-idroki, turmush sivilizatsiyasining bemisl ixtirolaridan bo‘lgan mazkur oqim “jahon jurnalistikasi” yoxud “xalqaro jurnalistika” sifatida atalib, dunyo e’tiborini o‘zida jamlamoqda. Axborot globallashuvi jahon mamlakatlaridagi shart-sharoit bilan ijtimoiy-siyosiy, ma’naviy-ma’rifiy hayotimizdagi umumiylikni taqqoslash keltirib chiqardi. Agar demokratik-huquqiy jamiyatning bosh belgisi va shartlaridan biri – ommaviy axborot vositalarining erkinligi ekanligini inobatga olsak, axborotning bu borada nechog‘li ahamiyatli ekanligi ko‘rinadi. Jahon xalqaro jurnalistikasida bir nechta jurnalistik maktablarini qamrab olishga qodir ko‘plab muhim xalqaro hujjatlar yaratilayotganligi hamda ularning amaldagi ifodasi sifatida u yoki bu mamlakatning ijtimoiy-siyosiy holati, ekologiya, sport, matbuot erkinligi kabi tomonlarini xalqaro miqyosda kuzatish, ular haqida fikr-mulohaza yuritish, baho berish va shu asosda muayyan mamlakatdagi ahvol haqida dunyo jamoatchiligi fikrini shakllantirish odati birmuncha ommalashdi. Bu kabi holatlar, tabiiyki, dunyoni yaxlit axborot maydoniga aylantirishga sabab bo‘ladi. Mamlakatlarning muayyan sohadagi salohiyatini o‘lchashda ko‘p axborotga egalik tamoyilining ustuvor qo‘yilgani buning yorqin dalilidir. Ushbu omil taqozosi bilan endilikda axborotga egalik qilish sari raqobat ham kuchayib bormoqda. Mazkur jarayonning o‘zi xalqaro jurnalistikaning qaror topishi, rivojlanishi hamda butunjahon jurnalistikasi xususiyatlarining yaxlitlashuvini yuzaga keltiradi. Filologiya fanlari doktori X.Do‘stmuhamedovning fikriga ko‘ra, bu hol milliy jurnalistikani jahon jurnalistikasi nuqtai nazaridan, ayni chog‘da jahon jurnalistikasini milliy jurnalistika nuqtai nazaridan o‘rganish, tahlil qilish zaruratini kun tartibiga qo‘yadi.[1]

Jahon tajribasidan ma’lumki, davlat axborot infrastrukturasining rivojlanishi jamiyat va davlatning hamma jabhalarini, jumladan, odamlarning dunyoqarashi, ularning mehnat, ijtimoiy-siyosiy hayotda ishtirok etishi shartlarini o‘zgartirib, jamiyat rivojlanishini tezlashtiradi. Har xil axborot texnologiyalari, avtomatlashtirilgan sistemalar va ma’lumotlar bazasi davlat strukturalarini, iqtisodiyotni va mamlakat mudofaasini boshqarishning ajralmas qismi bo‘lib qoladi. Bugungi kunda yanada rivojlanib, o’zining yangi yo’nalishlariga ega bo’lib borayotgan butunjahon internet jurnalistikasi keng qamrovliligi va auditoriyasining chegara bilmasligi bilan shu jihatdan ahamiyatlidir. [2]

Xalqaro ijtimoiy-siyosiy va diplomatik axborot saytlarida O‘zbekistonga oid xabarlarni kuzatib, shuni aytish mumkinki, shu kunga qadar mamlakatimiz haqidagi jahon ommaviy axborot vositalari tomonidan e’lon qilingan maqola va xabarlarda, asosan, siyosiy hayot, iqtisodiy ko‘rsatkichlar, umumiy tashqi savdo aylanmasi, davlatga to‘g‘ridan-to‘g‘ri kirilgan xorijiy investitsiyalar oqimi, turizm salohiyati, qiziqarli tarix, sport va ekologiya kabi mavzularga qaratilgan. Ammo, xalqaro OAV

nigohini hech bir soha siyosiy tarmoqchalik o‘ziga jalb etmagan. Misol uchun 2021-yilda o‘tkazilgan “Markaziy va Janubiy Osiyo mintaqaviy o‘zaro bog‘liqlik. Tahdidlar va imkoniyatlar” xalqaro konferensiyasi sabab, jahonning turli nufuzli nashrlarining diqqati Markaziy Osiyo mintaqasi davlatlariga, ayniqsa O‘zbekistonga qaratildi. Mazkur konferensiya munosabati bilan Yevropa ommaviy axborot vositalarida mavzuga oid ekspertlar baholari va tahliliy materiallar ko‘p miqdorda chop etildi. Kuzatishlarimiz shuni ko‘rsatadiki, mamlakatimiz tomonidan keng miqyosdagi transmintaqaviy o‘zaro bog‘liqlikni shakllantirish bo‘yicha ilgari surilayotgan strategiya mohiyati haqida fikr-mulohazalar xalqaro OAV nigohida ko‘proq qiziqish uyg‘otgan. Xususan, ayni davrda “Diplomat” (AQSh), “Project Syndicate” (AQSh), “Zamonaviy diplomatiya” (Yevropa Ittifoqi), “Nezavisimaya gazeta” (Rossiya), “Anadolu” (Turkiya) va “Tribun” (Pokiston) kabi nufuzli xalqaro nashrlarda mamlakatimizning Markaziy Osiyoda barqaror rivojlanish, transmintaqaviy bog‘liqlik va qo‘shnichilikni shakllantirishdagi roli yuqori baholanganini ko‘rish mumkin. O‘zbekistonning zamonaviy rivojlanishini diqqat bilan kuzatib boradigan Gollandiyaning xalqaro “Diplomat magazine” jurnali ushbu mavzuni katta planda yotirishga harakat qilgan: “O‘zbekiston barcha mintaqa davlatlarining umumiy farovonligi uchun tinchlik o‘rnatish foydali ekanligini ko‘rsatib, afg‘on muammosi bo‘yicha keng mintaqaviy konsensusga erishishga harakat qilmoqda. Shu munosabat bilan xorijiy ekspertlarning ishonchi komilki, Toshkentning o‘zaro bog‘liqlik rejalari O‘zbekistonning amaldagi afg‘on siyosatini uzviy ravishda to‘ldiradi. Rossiyaning “Nezavisimaya gazeta” nashrining yozishicha, O‘zbekiston tomonidan ilgari surilayotgan Mozori Sharif-Kobul-Peshovar temir yo‘li loyihasi Afg‘oniston uchun “iqtisodiy tramplin”ga aylanadi, o‘n minglab ish o‘rinlari va muqobil daromad manbalari yaratiladi. Umuman olganda, O‘zbekistonning o‘zaro bog‘liqlik bo‘yicha rejalarini amalda amalga oshirish bir vaqtning o‘zida ikki mintaqada yangi iqtisodiy voqelikni yuzaga keltirishi, Markaziy va Janubiy Osiyo davlatlarining iqtisodiy rivojlanishi uchun eng qulay zamin va barcha zarur shart-sharoitlarni yaratishi, shuningdek, iqtisodiyotni izchil yaxshilash imkonini beradi.[3]

Bundan tashqari, xuddi shu yilda o‘tkazilgan O‘zbekiston-Hindiston sammiti tafsilotlari Hindiston ommaviy axborot vositalarida berilishi ham kuzatishlarimizga obyekt bo‘ldi. “Business Central Asia” jurnalida e’lon qilingan maqolada sammitga oid mulohazalar, hamkorlik natijalari va istiqbollari bilan bir qatorda ikki davlatning mushtarak o‘tmishi va bugungi kunda O‘zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy o‘sish samaradorligi haqida ham fikrlar bildirilgan.

Xalqaro ommaviy axborot vositalarining bu kabi hodisalarni diqqat bilan kuzatib borishi, erishilgan yutuqlar va yuz berishi mumkin bo‘lgan muammolar haqida tahlil va sharhlar berishi foydadan xoli emas. Voqelik qanchalik rang-barang aks etsa, jarayon haqida shunchalik real tasavvur paydo bo‘ladi, ammo turli xalqlar va davlatlar

birdek demokratik qadriyatlarga intilishlaridan qat’i nazar, ular madaniy va siyosiy ong darajasining turli bosqichida turishlarini va talqin va tahlillar ham shunga mos bo‘lishini esdan chiqarmaslik kerak.

Bugungi kunda tarqatayotgan kundalik axborotlari Vatanimiz bilan xorij mamlakatlarni bog‘lovchi ko‘prik vazifasini o‘tayotgan “Jahon” axborot agentligi O‘zbekistonning jahon axborot bozoridan o‘ziga mos o‘rinni egallashi, respublika hayoti haqida xolis axborotni dunyoga tezkor tarqatish tizimini yaratish, aholining jahon miqyosidagi axborotlarga bo‘lgan ehtiyojini yanada to‘laroq qondirishga katta hissa qo‘shmoqda.

Xalqaro ommaviy axborot vositalari siyosiy voqealar bilan bir qatorda O‘zbekistonning iqtisodiy salohiyati, xorijiy sarmoyani jalb qilish borasidagi sa’y-harakatlarini ham alohida e’tibor bilan tilga oladilar. Osiyo va Yevropa chorrahasida joylashgan strategik joylashuvi, mo‘l-ko‘l tabiiy resurslari, jadal sur’atda o‘sib borayotgan aholisi bilan O‘zbekiston biznes va sarmoya uchun mos hudud sifatida e’tirof etiladi. Mamlakatda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar, infratuzilma loyihalari, biznes uchun qulay muhit yaratish borasidagi sa’y-harakatlarni o‘rganishga rag‘batlantiradi. Shu bilan birga xalqaro ommaviy axborot vositalari O‘zbekistonning boy madaniy merosi va uning salohiyatini sayyohlik maskani sifatida e’tirof etadi. Xalqaro ommaviy axborot vositalarida O‘zbekiston haqidagi ko‘plab yoritilishlar ijobiy bo‘lsa-da, korrupsiya, inson huquqlari muammolari va islohotlar sur’ati kabi davom etayotgan muammolarga e’tibor qaratuvchi tanqidiy qarashlar ham yo‘q emas. Nima bo‘lganda ham, xalqaro ommaviy axborot vositalarining diqqati O‘zbekiston va uning mintaqadagi asosiy o‘rni va salohiyati haqida dunyoni xabardor qilish imkoniyatini oshirishga yordam berdi.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, O‘zbekistonning rivojlanayotgan siyosiy manzarasi, iqtisodiy islohotlari, boy madaniy merosi, sayyohlik imkoniyatlari xalqaro ommaviy axborot vositalarining e’tiborini hamisha o‘ziga jalb qilib keladi. Dunyo axborot minbarida O‘zbekiston mavzusini yoritish:

– Birinchidan, mamlakatimiz rivojlanishi va qudrati haqida muhim tushunchalar beradi, shu bilan birga uning jahon miqyosidagi o‘rnini mustahkamlaydi.

– Ikkinchidan, xalqaro nigohda O‘zbekistonning o‘rni va nufuzini belgilash orqali rivojlanishning yangicha, o‘ziga xos yo‘llarini ishlab chiqishga asos bo‘ladi.

– Uchinchidan, ommaviy axborot vositalari diqqat markazini nafaqat siyosiy hayot, balki ijtimoiy soha, xususan, turizm, san’at va madaniyat, sport kabi tarmoqlarga ham faol jalb qilishni ta’minlaydi.

– To‘rtinchidan, butunjahon axborot oqimida O‘zbekistonning ulushini oshirishga yo‘l ochadi.

Foydalanilgan manbalar:

1. Do‘stmuhammad X. Xalqaro jurnalistikada gumanitar huquq va kasb etikasi. – T.: Perfect print, 2011.
2. Qozoqboyev T., Xudoyqulov M. Jurnalistika asoslari. – Toshkent, 2009, 384 b.
3. https://diplomatmagazine.eu/2021/06/30/uzbekistans-strategy-for-building-greater-trans-regional-connectivity/
4. http://isrs.uz/oz/ozbekiston-va-mo-oav-nigohida
5. www.gazeta.uz

XIVA XONLIGINING XIX ASRDAGI TASHQI SIYOSATI

Zoyirov Salohiddin Toshturdiyevich
Toshkent “Temurbeklar maktabi” harbiy-akademik litseyi tarix fani o‘qituvchisi

Annotatsiya: XVII – XIX asr va XX asr boshlarida Xorazmda yozilgan tarixiy asarlarda Xiva xonligining Buxoro, Qo‘qon xonliklari, Rossiya va boshqa mamlakatlar bilan bo‘lgan diplomatik munosabatlari tarixiga oid ayrim tafsilotlari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: XVI-XIX asr, Xorazm, Buxoro, A.A. Semyonov, Nasrulloxon, Rahimqulixon, kenagas, Marv, Muhammad Aminxon, qo‘ng‘irotlar, Eltuzar, Amir Xaydar, Muhammad Rahimxon I, elchi, Jeyms Abbot, Olloqulixon, N.P.Ignatev, 1858 yil 15 may, Orenburg, Ustyurt.

Аннотация: В исторических трудах, написанных в Хорезме в 17-19 веках и начале 20 века, освещены некоторые подробности истории дипломатических отношений Хивинского ханства с Бухарой, Кокандским ханством, Россией и другими странами.

Ключевые слова: XVI-XIX вв., Хорезм, Бухара, А.А. Семенов, Насрулла-хан, Рахимкулихан, кенагас, Марв, Мухаммад Аминхан, колокольчики, Эльтузар, Амир Хайдар, Мухаммад Рахимхан I, посол, Джеймс Эббот, Оллокулихан, Н. П. Игнатьев, 15 мая 1858 года, Оренбург, Устюрт.

Annotation: In this article based on written sources enlightened some details of the history of embassy missions between the Khivan and the Kokand khanates in the 19th century.

Keywords: XVI-XIX centuries, Khorezm, Bukhara, A.A. Semyonov, Nasrullah Khan, Rahimqulikhan, kenagas, Marv, Muhammad Aminkhan, bells, Eltuzar, Amir Haidar, Muhammad Rahimkhan I, ambassador, James Abbot, Olloqulikhan, N.P. Ignatev, May 15, 1858, Orenburg, Ustyurt.

XVII – XIX asr va XX asr boshlarida Xorazmda yozilgan tarixiy asarlarda Xiva xonligining Buxoro, Qo‘qon xonliklari, Rossiya va boshqa mamlakatlar bilan bo‘lgan diplomatik munosabatlari tarixiga doir ma’lumotlarni ham ko‘p uchratamiz.

XIX asrdagi Xiva xonligining davlat tuzilishi ham undagi yer egaligi munosabatlari singari yetarlik yaxshi o‘rganilmagan. Tarix fanida Xiva davlatining ma’muriy-siyosiy tuzilishi yaxshi yoritilmaganligini shu faktdan bilish mumkinki, Xiva xonlarining arxivlari topilguncha, hatto mansab egalarining ro‘yxatlari ham noma’lum holda qolib kelgan edi. Bu mansab egalarining vazifalarini tushunish xususiga kelganda: «O‘rta Osiyodagi davlatlarning kundalik hayotida ishlatilgan ma’muriy terminlarning tarjima va izohlari A.A. Semyonov to‘g‘ri ko‘rsatib o‘tganidek, tarixchilar, sharqshunoslar uchun doim bir to‘g‘anoq bo‘lib kelgan edi»[1].

Shu masalaga doir ilmiy asarlarning butunlay yo‘qligi «O‘zbekiston xalqlari tarixi» mualliflarini Buxoro va Qo‘qon xonliklarining davlat tuzilishi sohasida o‘zlariga ma’lum bo‘lgan ma’lumotlarni Xivaga ham to‘g‘ridan-to‘g‘ri tatbiq etishga majbur qilgan. Buning natijasida Xiva xonligining davlat tuzilishi yoritilishi bir yoqda tursin, balki buzib, chalkash qilib yuborilgan va qo‘pol xatolarga yo‘l qo‘yilgan.

Shuni afsus bilan ta’kidlash lozimki, tarixiy asarlarda xonlarning bir-birlariga elchilar vositasida yo‘llagan xatlarining matnini ham, mazmun-mundarajasini ham keltirish urf bo‘lmagan. Respublika Markaziy Arxividan Buxoro amiri Nasrulloxonning Rahimqulixonga yo‘llagan jovob maktubi topildi. Maktub fors tilida yozilgan (Buxoro amirligida devonxona fors-tojik tilida ish yuritgan). Maktubning tarjimasi quyidagicha:

Muhtaram Rahimqulixon!

Oliyjoh, yuksak maqomli, amorat va ayolat panohi, izzatu yuksaklik qo‘lida bo‘lgan, hukumat va manzilatdan ogoh, loyiq yo‘lboshchi, jalolat va ulug‘lik maqomida saromat va peshqadam (Rahmonqulixon)ga xayrli so‘zlar adosidin so‘ng zamiru xotirlariga ma’lum bo‘lsunkim, alhamdulilloh, ahvollar tinchlik va xurramlik bilan kechmoqda. Malollik va ko‘ngilsizliklar yo‘q. So‘ngra yashrin qolmasinkim, kenagas (urug‘i) haddidan oshmoqda edi, shuning uchun ot solib, unga tanbeh berib qo‘ydik. Yakkabog‘ hamda ularning ba’zi yurtlarini o‘zimizning qahrli tasarrufimizga oldik. O‘zlarining noto‘g‘ri ishlaridan nadomatda va pushaymon bo‘ldilar. Mehribonlik yuzasidan va saxovat yuzidan jarima (tovon)larini avf qilib, poytaxt Buxoroga qaytdik.

Fotihaxonlik uchun yuborilgan fazlu jang peshvolari Mullo Rahmonberdi mudarris va Rahmatullo mahramni hursandlik va hamjixatlik bilan qabul qildik. Fotiha va duo qildilar. Biz ham ko‘p xursand bo‘ldik. Mazkur ikkoviga aytib yuborgan so‘zlaringizni eshitdik va bizdan ham har ne so‘zimiz bo‘lsa, tingladilar. Amorat va fazliyat ahlidan Husaynxon biy va Mullo Sayyid Olimni hamroh qilib yubordik. Tokim, duoi fotiha o‘qib, Siz janoblaringizning suhbatu salomatliklarini ko‘rib kelgaylar. Assalomu alaykum. Jamodiu – s – soniy oyida yozildi, 1261[1].

Maktubda ko‘rsatilgan 1261 hijriy sana 1846 yilga muvofiq keladi. Rahimqulixon esa ushbu maktubni olgach, sakkiz oy keyin mamlakatning shimoliy hududi bo‘lgan Akbar qal’a yonida vafot etadi. Demak, Rahimqulixon vafotidan keyin qaytib kelgan Rahmatullo xalifa ayni shu elchilarga yana hamrohlik bilan Buxoroga yuborilgan. Chunki xonlarning barcha siyosiy masalalarini maktubda bayon qilavermaganlarini ushbu rasmiy yozishma ham tasdiqlab turibdi.

Shuni alohida takidlash joizki Buxoro bilan Xiva o‘rtasida Muhammad Aminxon davrida Marv(Mari) ziddiyatlarga sabab bo‘lgan hudud edi. Lekin shunday bo‘lsa ham Buxoro amirligi bilan diplomatik munosabatlar bir maromda davom etadi. Jumladan,

[1] O‘zbekiston Milliy arxivi I – 125- jamg‘arma, 2-ro‘yxat, 220 – ish, 1-varaq.

ushbu maktub ham Xiva xonlari arxivida saqlangan bo‘lib unda, shunday deyiladi: “... so‘ngra yashrin qolmasinkim, sadoqatli Rahmatullo mahramdan yuborgan maktubingiz yetib keldi. Uning mazmun – mundarajasini anglab tingladik. Mazkur mahramga ruxsat ekanmiz, aqida va jang ahlidan Bek miroxo‘rni mahram qilib yubordik. Boshqa neki so‘z bo‘lsa, shul ikkoviga ta’yin qilib yubordik, borib aytgaylar. So‘zlarimiz ayni sidqdur. Yana assalomu alaykum. 1264”[2].

Bundan tashqari, garchi Xivaga kelib ketgan ajnabiylarning maktublarida va turli-tuman asarlarida ko‘pgina qimmatli materiallar bo‘lsada, biroq ular tartibga solinmagan hamda materiallar ajnabiylarning ishlari tushgan mansabdor shaxslar, ya’ni xonga va saroy a’yonlariga taalluqli ma’lumotlardir.

XVIII asrning 60 yillaridan boshlab Xiva xonligida yuzaga kelgan siyosiy vaziyat hokimiyatni Xiva qo‘ng‘irotlari tomonidan qo‘lga olinishi uchun yo‘l ochib berdi. Ko‘p sonli qabila va urug‘larning boshliqlari madadiga tayangan Muhammad Amin inoq 1770 yilda turkmanlar qo‘zgolonlarini bostirib, xonlikda birmuncha osoyishtalik o‘rnatishga erishdi. Shu davrdan boshlab Xiva xonligida hokimiyat amalda qo‘ng‘irotlar qo‘liga o‘ta boshladi. Rasmiy hokimiyat esa chetdan chaqirilgan qozoq sultonlari qo‘liga topshirib qo‘yilgan va Muhammad Amin ham uning o‘gli Avaz ham (1790 – 1804) inoq unvonida davlatni boshqarib kelgan edilar. Bu mavqe inoqlardan Eltuzargacha davom etdi va Muhammad Amin inoqning nabirasi bo‘lgan Eltuzar 1804 yilda hokimiyatga erishgach, qozoq sultonlaridan bo‘lgan soxta xon Abulgozini taxtdan tushirib, o‘zi rasman xon unvonida Xiva hukmdori bo‘lib qoldi (1804 – 1806). Shu tariqa 1804 yildan boshlab Xiva xonligi taxti rasman Xiva qo‘ng‘irot qo‘liga o‘tdi.

Eltuzarxon o‘z hukmronligi yillarida Xiva xonligining barcha hududlarini birlashtirishga va siyosiy barqarorlikni mustahkamlashga harakat qildi. Biroq u 1806 yilda Buxoro amirligi qo‘shinlari bilan bo‘lgan janglardan birida halok bo‘ldi. Taxtga Xiva qo‘ng‘irotlarining yirik namoyondalaridan biri bo‘lgan, Eltuzarxonning ukasi Muhammad Rahim I o‘tirdi (1806 – 1825). Muhammad Rahimxon taxtga chiqishi bilan avvalgi soxta xon Abulg‘ozi mavqeini tikladi va shu yo‘l bilan o‘z nufuzini oshirishga harakat qildi. Muhammad Rahimxon hukmronlik qilgan davr Xiva xonligida siyosiy keskinliklar bilan davom etdi. U shafqatsiz kurash olib borishi yo‘li bilan Xiva xonligini birlashtirish va xonlik hududlarini kengaytirishga harakat qildi. Shu bilan bir qatorda urush sababli Buxoro bilan uzilgan munosabatni tiklashga urindi. Ikki davlat o‘rtasidagi munosabat Amir Xaydarning o‘g‘ilning to‘yi bahonasida tiklandi deb ta’kidlagan Bayoniy o‘z asarida. Buxoro amiri bilan diplomatik aloqani mustahkamlab olgach, Muhammad Rahimxon I qozoq yerlarini bosib olishga kirishdi.

Muhammad Rahimxon I hukmronligi davrida xonlik siyosiy jihatdan birlashtirilib nisbiy barqarorlik ta’minlangan bo‘lsa-da, taxt boshqaruvining so‘ngi yillarida tashqi siyosatda Rossiya bilan munosabatlar keskinlashdi.

[2] O‘zbekiston Milliy arxivi I – 125- jamg‘arma, 2-ro‘yxat, 220 – ish, 2-varaq.

Davlat boshqaruvini mustahkamlash borasida ham ma’lum ishlarni amalga oshirdi. Jumladan, ma’muriy tartibda devon joriy qildi, mamlakat iqtisodiy hayotini yo‘lga qo‘yish maqsadida soliq islohoti o‘tkazdi, muntazam soliqlar yigib olish bilan davlat xazinasini boyitdi, iqtisodiy sohani yanada mustahkamlash maqsadida bojxona va zarbxona tashkil etdi va oltin hamda kumush zarb qildira boshladi[1].

Markaziy hokimiyatni birmuncha mustahkamlashga erishgan Muhammad Rahimxon asta-sekin mayda bekliklarni ham bo‘ysundirish siyosatini olib bordi. Qattiq kurashlardan so‘ng 1811 yilda Orol bo‘ylarida yashovchi urug‘larni xonlikka bo‘ysundirdi. Qo‘ng‘irot shahri vayron qilindi va XIX asr boshlarida qoraqalpoqlar bo‘ysundirildi.

Muhammad Rahimxon turkmanlarni itoatda tutib turish uchun turli siyosatlarni yuritardi, goh ularni Eron bilan urushga jalb qilib kuchsizlantirsa, goh o‘zi harbiy yurishlar qilib ularni asirlarga olardi, gohida esa turli qabilalarga galla va boshqalar sotib olishdi imtiyozlar berardi. Muhammad Rahimxon Sirdaryo bo‘ylarida yashovchi qozoqlarni ham o‘ziga bo‘ysundirishga harakat qildi, biroq ruslar bu vaqtda qozoqlarni o‘z tobeliklarga olgan edilar. Eron va Afgoniston bilan munosabatlar bu davrda nisbatan mo‘tadillashdi.

Muhammad Rahimxon hukmronligi yillarida Rossiya imperiyasi Xiva xonligi bilan ayrim munosabatlarni o‘rnatishga harakat qildi. 1819 yilda kapitan Muravev boshchiligidagi elchilar Kaspiy dengizi sohillarda qal’a qurish va Xiva karvonlarini Mangishloqqa emas, balki Krasnovodsk portiga yo‘llash masalasida Xiva xonligiga keldi. Biroq Muhammad Rahimxon bunga ko‘nmadi. Hukmronligining oxirgi davrlarida 1822 yilda Muhammad Rahimxon Marvni o‘ziga bo‘ysundirdi[1].

Muhammad Rahimxon vafotidan so‘ng Xiva xonligi taxtiga uning o‘gli Olloqulixon (1825 – 1842) chiqdi. Olloqulixon otasi davrida qo‘lga kiritilgan yutiqlarni saqlab qola bilishi, ularni yanada rivojlantirish chora-tadbirlarini amalga oshirish lozim edi. Uning xonlik yillarida O‘rta Sharqda Angliya-Rossiya o‘rtasida mustamlakachilik uchun kurash keskin tus oldi. Bunday bir sharoitda Xiva xonligi butunligini va mustaqilligini saqlab qolish, unga nisbatan janub va shimoldan turli bahonalarni rukach qilgan holda pinxona va oshkora tazyiq, ba’zida esa ochiq agressiyaga (general Perovskiy harbiy yurishi) qarshi hozirlik ko‘rish, ana shu murakkab halqaro sharoitga mos keladigan tashqi siyosat yuritishdek vazifa turardi.

Xonlikda ingliz razvedkasi ham faoliyat boshladi. Chunonchi, 1840 - yilda Xivaga kapitan Jeyms Abbot keldi va u Olloqulixon bilan uchrashdi. Abbot Xiva xonini Rossiyaga qarshi harbiy istehkomlar qurishga davat etdi. U bunday istehkomlar qurilishi mumkin bo‘lgan joylarni aniqlash bo‘yicha ish olib borayotgan paytda Rossiya harbiylari tomonidan asir olindi va Peterburgga jo‘natildi va ko‘p o‘tmasdan

[1] O‘zbekiston Milliy arxivi I – 125- jamg‘arma, 12-ro‘yxat, 476 – ish, 3 –orqa varaq.
[1] O‘zbekiston Milliy arxivi I – 125- jamg‘arma, 12-ro‘yxat, 476 – ish, 3 –orqa varaq.

Londonga yuborildi. Shu tariqa Buyuk Britaniya razvedkasi Xiva va Rossiya o‘rtasida harbiy harakatlar keltirib chiqarishdek maqsadiga erisha olmadi.

Olloqulixon hukmronligi davri o‘zaro urushlarga va to‘qnashuvlarga boy va shiddatli bo‘ldi. Xonlikning shimolida yashovchi yarim ko‘chmanchi turkman qabilalaridan taka, sariq, salor va boshqalar kuchayib ketdi. Bu esa xonlikning ichki siyosiy ahvoli keskinlashuviga olib keldi. Bundan tashqari xon deyarli har yili Xurosonga yurishlar uyushtirdi, turli talonchiliklardan tashqari Olloqulixonning o‘zi Xurosonga 5 marta yurish qilgan edi.

Olloqulixondan so‘ng taxtga o‘tirgan Muhammad Aminxon (1845 – 1855) ham Xuroson va Marvga 10 martadan ko‘p yurish qildi. Saraxsni qamal qilishda qatnashgan xonning o‘zi ham shu jangda halok bo‘lgan edi.

Muhammad Aminxondan keyin taxtga chiqqan Said Muhammadxon davrida esa Rossiya polkovnik N.P.Ignatev boshchiligida xonlikka o‘z missiyasini yuborgan. Bu missiya 1858 yil 15 mayda Orenburgdan Ustyurt orqali Xiva va Buxoroga jo‘natildi.

Xiva xonligi va Buxoro amirligi o‘rtasida bu davrda ham o‘zaro dushmanlik va raqobat kayfiyati saqlanib qolgan edi.

Yuqoridagilardan ko‘rinadiki, Muhammad Rahimxon hukmronligi yillarida birmuncha siyosiy va iqtisodiy jihatdan mavqei mustahkamlangan Xiva xonligi keyingi xonlar hukmronligi davrida ichki hamda tashqi urushlar va kurashlar girdobida qoldi. Bu esa o‘z navbatida chor Rossiyasi bosqini arafasida xonlikning siyosiy va harbiy jihatdan zaiflashuviga olib kelgan edi.

Shuni alohida ta’kidlash joizki Xivani bosib olishdan Rossiya xonlikka bir necha o‘n yillardan boshlab o‘zining harbiy elchilik ekspeditsiyasini yuborgan. Xiva xoni Rossiya bosqinini to‘xtatish uchun bir necha bor urinib ko‘rdi ammo buning uddasidan chiqa olmadi. Eng muhimi, O‘rta Osiyo xonliklari g‘arbdan xavf solib kelayotgan bosqinchilarga qarshi birlasha olmadilar.

Bu davrda Angliya bilan Turkiya hamkorlikda O‘rta Osiyo davlatlarining harbiy ittifoqini vujudga keltirishga ko‘p uringan bo‘lsa-da, Turkiya ham, Angliya ham, Rossiya xurujiga qarshi xonliklarni birlashtirishning uddasidan chiqa olmadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Matniyozov M. Xiva xonligida yashagan xalqlar va ularning xonlik ijtimoiy–siyosiy hayotida tutgan o‘rni va roli (XIX asr – XX asr boshlarida). 2-nashr. – Urganch, 2004.

2. Polvonov N.T. Xorazmdagi ijtimoiy harakatlar va siyosiy partiyalar tarixi. (1900 - 1924). -T., 2005.

3. Ogahiy. Tanlangan asarlar. 5-jild.- T., 1978.

4. Sazonova M.V. Zemelnыe otnosheniya v Xivinskom xanstve v XIX v. – M., 1967.

5. Tabibiy A. Tavorixi al – xavonin. – T.: “Akademiya”, 2002.
6. O‘zbekistonning yangi tarixi 1-kitob. - T.: Sharq. 2000.
7. O‘zbekiston SSR tarixi. III tom. -T., 1971
8. O‘zbekiston davlatchiligi tarixi ocherklari.-T., Sharq. 2001.
9. Xiva davlat hujjatlari.-T.: O‘z FA nashriyoti, 1960. -23 b.
10. Eshmuradov M.J. Xorazm manbalarida davlatchilik tarixi.- T., 2011.

PEDAGOG SHAXSIDA QADRIYATLI MUNOSABATLAR SHAKLLANISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

D. Abdullayeva
NamDPI 1- bosqich magistranti

Annotatsiya: bu maqolada, pedagog shaxsida qadriyatli munosabatlarni shakllantirishda psixologik xususiyatlar, masalan,pedagogning intellektual rivojlanishi bilan bir qatorda uning o‘quvchilarga nisbatan hurmati, emotsiyasi, motivatsiyasi, sabrliligi, faolligi va tashqi qarashlarga ega bo‘lishi orqali pedagogik jarayondagi ta'lim tarbiya samaradorligini oshirish kabi mavzular bayon qilinadi.

Kalit so‘zlar: taraqqiyot strategiyasi, kadrlar tayyorlash milliy dasturi, individual-psixologik xususiyatlari, qadriyat, ekotizim, motivatsiya, empatiya, konstruktiv, halollik.

PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE FORMATION OF VALUABLE RELATIONSHIPS IN THE PERSONALITY OF A TEACHER

Annotation: in this article, psychological features in the formation of valuable relationships in the personality of the pedagogue, for example, along with the intellectual development of the pedagogue, as well as increasing the effectiveness of education and upbringing in the pedagogical process by having respect for students, emotion, motivation, patience, activity and external views topics are described.

Key words: development strategy, national personnel training program, individual-psychological characteristics, Value, Ecosystem, motivation, empathy, constructive, honesty.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ЦЕННОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ В ЛИЧНОСТИ ПЕДАГОГА

Аннотация: в данной статье рассматриваются психологические особенности формирования ценностных отношений в личности педагога, например, наряду с интеллектуальным развитием педагога, а также повышение эффективности обучения и воспитания в педагогическом процессе за счет уважения к ученикам. Описаны темы эмоций, мотивации, терпения, активности и внешнего взгляда.

Ключевые слова: стратегия развития, национальная программа подготовки кадров, индивидуально-психологические характеристики, Ценность, Экосистема, мотивация, эмпатия, конструктив, честность.

Bugungi kunda mamlakatimizda talim tarbiyaga alohida etibor qaratilmoqda. Buning isboti sifatida O’zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyevning 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli Farmoniga binoan ishlab chiqilgan 2022-2026 yillarga mo’ljallangan “Yangi O’zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” ning to’rtinchi va beshinchi boblari alohida ta’lim tarbiya masalalari, adolatli ijtimoiy siyosat yuritish, ma’naviy taraqqiyot va inson manfaatlarini rivojlantirishga qaratilganligi mamlakatimizda yuqori malakali kadrlarni tayyorlash davlat siyosatining ustuvor yo’nalishlaridan biri ekanligi ko’rsatadi.[1]. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydagi PF-134-son qarorida tasdiqlangan va yangi tahrirdan chiqqan kadrlar tayyorlash milliy dasturida pedagog kadrlarni tayyorlash va ularning malakasini oshirishga qaratilgan qo‘shimcha chora-tadbirlar ishlab chiqildi. [2].

Pedagogik jarayondagi ta’lim va tarbiya samaradorligini oshirish uchun o’qitish sifatini tubdan yangilash, o’qituvchi va o’quvchining hamkorlikdagi munosabatini yo’lga qo’yish, o’zaro sog’lom raqobat muhitini qaror toptirish va yangicha yondashuvlarni amaliyotga joriy etishimiz zarurdir. Zamonaviy ta’lim tizimi har bir pedagogdan juda katta kasbiy tayyorgarlikka ega bo’lishni, o’qitishning eng ilg’or texnologiyalarini o’zlashtirishni, fanning so’nggi yutuqlaridan xabardor bo’lishni, o’quvchilarning individual-psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ular bilan ta’lim-tarbiya ishlarini olib borish malakasiga ega bo’lishni taqozo etmoqda. Pedagog shaxsida qadriyatli munosabatlarni shakllantirish ularning ta'lim ekotizimidagi rolining hal qiluvchi jihati hisoblanadi. [3]. O'z talabalari bilan mazmunli aloqalarni o'rnatishni birinchi o'ringa qo'yadigan o'qituvchilar talabalarning o'rganish tajribasi va umumiy farovonligiga chuqur ta'sir ko'rsatishi mumkin.

V.A.Slastyonining fikriga ko‘ra, "Pedagogik faoliyatga doir qadriyatlarning interiorizatsiyasi bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy madaniyatiga tamal toshini qo‘yadi. O‘qituvchining ongida mustahkamlangan pedagogik qadriyatlar uning shaxslararo muloqotida ijodiy faoliyatida, bola shaxsining rivojlanishida, kasbiy hamkorlikda, ma‘naviy qadriyatlar almashinuvida kasbiy yo‘nalishlari tizimini hosil qiladi.[4]

O'qituvchi va uning talabalari o'rtasidagi munosabatlar o'quv jarayonining muhim tarkibiy qismi bo'lib, akademik va hissiy rivojlanishga chuqur ta'sir qiladi. Talabalar bilan qadriyatli munosabatlarni o'rnatish o'qituvchi shaxsidagi psixologik xususiyatlarning murakkab o'zaro ta'sirini talab qiladi. Ushbu xususiyatlarni tushunish orqali o'qituvchilar o'z o'quvchilari bilan ijobiy va mazmunli aloqalarni o'rnatishlari mumkin, natijada ta'lim tajribasini oshiradilar.Ta‘lim tizimida qadriyatli munosabatlar tizimini rivojlantirish ijobiy va samarali ta'lim muhitini yaratish uchun zarurdir.[5]. Pedagoglar yoki o'qituvchilar o'z o'quvchilari bilan mazmunli aloqa o'rnatishni birinchi o'ringa qo'yishsa, bu o'qitish va o'rganish tajribasini sezilarli darajada oshirishi

mumkin. O‘quvchilarda keng dunyoqarash, yuksak ma'naviyat, erkin fikrlash qobiliyatini shakllantirish lozim. Bu o‘zini anglab yetish, faoliyat jarayonida o‘zini anglashga va o‘rganishga yo‘naltiradi.

Pedagog shaxsida qadriyatli munosabatlar shakllanishining psixologik xususiyatlari o'zgaruvchan va murakkabdir. Har bir pedagogning psixologik xususiyatlari orasida:

-o‘quvchilar orasida hurmat va ishonchga sazovor bo‘lishi kerak. O‘quvchilar o‘z pedagoglarga ishonib hurmat qilsalar, o‘z fikrlarini bildirishda to‘siqlar vujudga kelmaydi va sog‘lom muloqot muhiti yaratiladi;

- har bir o‘quvchini o‘ziga xos ehtiyojlari, o‘rganish uslublari va qiziqishlarini tushunishi pedagogning o‘quvchi talabalarga mavzuni chuqurroq tushuntira olishiga yordam beradi;

- ta‘lim jarayoni davomida pedagogning talabalar bilan ijobiy munosabatda bo‘lishi o‘quvchilarning faolligi va motivatsiyasining oshishiga olib kelishi mumkin. Talabalar o‘z pedagoglari bilan bog‘langanligini his qilsalar, ular darsda faol ishtirok etishlari, savollar berishlari va o‘z bilimlarini egallashlari mumkin;

-Pedagogning motivatsiyaliligi o‘quvchilarni ko'plab ta'sirchan usullar bilan ilgari surish va ularning o'zlarini rivojlantirishga yordam berishiga yo‘l ochadi;

-Pedagogning o'quvchilarga hissiy yordam ko‘rsatishi, talabalarga o'zlashtirish jarayonida ularni qo'llab-quvvatlashi, ularning shaxsiy muammolarini hal qilishda yordam berishi va yanada qo‘llab-quvvatlovchi o‘quv muhitini yaratishi mumkin;

- o‘z o‘quvchilarini faol tinglashlari, konstruktiv fikr-mulohazalarini bildirishlari va sinfda muloqotni rag‘batlantirishlari kerak.

-ijobiy xulq-atvor va qadriyatlardan namuna oladigan pedagoglar o‘z talabalariga ta‘sir qiladilar. Pedagoglar halollik, mehribonlik, bilim olishga ishtiyoq kabi fazilatlarni namoyon etish orqali o‘quvchilarning shaxsiy va ilmiy rivojlanishiga doimiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

-sabr-toqatli o‘qituvchilar o‘z o‘quvchilarining ehtiyoj va muammolarini xotirjamlik va tushunish bilan hal qila oladilar. Sabr-toqat o‘qituvchilarga qiyinchiliklar oldida xotirjam bo‘lishga imkon beradi va shu bilan o‘z o‘quvchilariga nisbatan ochiq munosabatda bo‘ladi. Bu xususiyat o‘qituvchilarga o‘quvchilarni o‘rganish yo‘lida qo‘llab-quvvatlashga imkon beradi;

Ta'limiy qadriyatlardan pedagogika oliy o‘quv yurtlari hamda pedagoglarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish institutlarida ulardan foydalanish o‘qituvchiga jamiyatdagi o‘z o‘rni va mavqeini aniqlash layoqati, ijtimoiy faollik, tajriba, ijtimoiy mas‘uliyat, jamiyatda o‘zini tutishi va huquqiy madaniyat kabi sifatlarning shakllanishiga imkon beradi. Ta'limiy qadriyatlar mazmunida shaxsiy-individual xususiyatlar namoyon bo‘ladi. Ana shu xususiyatlarga tayangan holda oliy

o‘quv yurtlari hamda pedagoglarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimida ulardan o‘rinli hamda maqsadga muvofiq foydalanish taqozo etiladi.

Xulosa qilib aytganda, pedagogning qadriyatli munosabatlar shakllantirishdagi roli bugungi kunda dolzarbdir, chunki u bilimdon va izlanuvchan shaxslarning rivojlanishiga bevosita hissa qo’shadi. Yosh avlod tarbiyalashda pedagoglarning shaxsiy xususiyatlarini rivojlantirishlari, o‘quv-tarbiya jarayonida o‘quvchilar faolligini oshirishni esdan chiqarmasliklari, o‘quvchilarda keng dunyoqarash, yuksak ma'naviyat, erkin fikrlash qobiliyatini shakllantirishlari,yuzaga kelgan muammoni mustaqil yechishga o‘rgatishi, o‘quvchi tashabbuskorligi va ijodkorligi asosida o‘zining kimligini namoyish etishiga yordam berishlari bilan bir qatorda ta‘lim jarayonida qadriyatli munosabatlarni o‘z o‘rnida qo‘llay olishlari orqali o‘quvchi va talabalarning o‘zlashtirish darajasini yuqorilashuviga yordam beradi.Bu bilan birga ta‘lim jarayonida o‘qituvchi va o‘quvchining hamkorlikdagi munosabatlarini yo‘lga qo‘yishda pedagogning o'quvchilarni tushunish, ular bilan ishlash, ularni ilgari surish va ularni o'zlashtirish jarayonida muvaffaqiyatli bo'lishini ta'minlaydi. Pedagogning sabrli, empatik, motivatsiyali va tashqi qarashlarga ega bo'lishi uning o'quvchilarni o'zlashtirish va ulgurish jarayonida muvaffaqiyatli bo'lishiga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son “2022-2026 yillarga mo’ljallangan Yangi O’zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to’g’risida” Farmoni. T.: 2022.
2. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 11-maydadagi PF 134-sonlu qarori bilan tasdiqlangan “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”ning yangi tahriri
3. Ishmatov K. Pedagogik texnologiyalarni nazariy asoslari. Ta’lim muammolari, Toshkent.: 1999
4. Sh.Mardonov. Pedagogik aksiologiya. Toshkent.:2013
5. B.M.Umarov. Psixologiya. “Voris-nashriyot”. T.: 2012.

YENGIL ATLETIKACHILARNING PSIXOLOGIK PEDAGOGIK MAHORATLARINI SHAKLLANTIRISH

Fozilov Ilxomjon Tursunalievich
Farg‘ona davlat universiteti Sirtqi bo’limi
Aniq va tabiiy fanlar kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada yengil-atletika sport turining o‘rni va vazifalari, yengil-atletika bilan shug‘ullanuvchilarning psihologik-pedagogik mahoratlarini shakllantirish masalalari yoritiladi.

Kalit so‘zlar: jismoniy tarbiya, jismoniy madaniyat, jismoniy tarbiya nazariyasi, yengil-atletika nazariyasi,sport trenirovkasi, salomatlik, sport, sog‘lom avlod tarbiyasi, sog‘lom turmush tarzi, jismoniy tarbiya tizimi.

Jismoniy tarbiya bilan shug‘ullanish kishini sog‘lom bo‘lishga olib kelsa, sport bilan shug‘ullanish kishini jismoniy sifatlarini oshiradi va yuqori natijalar ko‘rsatishga olib keladi hamda bo‘sh vaqtini foydali mashg‘ulotlarga sarf qiladi. Ana shunday sport turlaridan biri yengil-atletikaidir. Yengil-atletika sport turi sifatida O‘zbekistonga XX-asrning boshlarida kirib keldi.[1.3.4]

Yengil-atletikaning hozirgi kundagi rivojlanishi nafaqat mamlakatimizda, chet mamlakatlarda ham ancha yuqoridir. Respublikamizda, chet mamlakatlarda yengil-atletika bo‘yicha yirik musobaqalar o‘tkazilmoqda. Ana shunday musobaqalarga tayyorgarlik ko‘rish, texnik va taktik jihatlarni malakali murabbiylar yordamida o‘zlashtirishi sportchining yuqori natijalar ko‘rsatishiga olib keladi. Ammo yengil-atletikachilar uchun texnik va taktik holatlarini o‘zi kamlik qilmasmikan?

Sportchi uchun psihologik tayyorgarlik albatta muhimdir. Musobaqalashuv jarayonida sportchilarni ruhiy tayyorgarlik darajasi pand berganligi sababli, imkoniyatlari chegaralanib qoladi va natijada mag‘lubiyat alamidan tatib ko‘rishga majbur bo‘ladi. Yengil-atletikachilarda jismoniy tayyorgarlik bilan birga kuch, chaqqonlik, tezkorlik, egiluvchanlik va chidamlilik kabi jismoniy sifatlarini oshirib borib, ularning ma’naviy va irodaviy sifatlari hamda maxsus ruhiy imkoniyatlarini takomillashtirish lozim. Jismoniy sifatlarni tarbiyalash jismoniy tarbiya jarayoni deb qaraladi. Jismoniy sifatlarni tarbiyalashda; Masalan yengil-atletikachi mashqlarni ko’p marotaba texnik o’zlashtirish maqsadida takrorlayversa, shu vaqtning o‘zida ham kuch, ham chidamlilik va tezkorlik kabi jismoniy sifatlari tarbiyalanadi. Yugurish mashqlarini bajarish jarayonida o‘ta tez harakat yaxshi natija beradi. Uudurishni o‘rganish jarayonida oladigan charchoqlariga qaramasdan ma’lum bir me’yorda shug‘ullanishni davom yettirish natijasida chidamlilik sifati oshadi. Shunindek engil atketika mashlarini bajarishi jarayonida egilib bajariladigan mashqlar va maxsus egilib

bajariladigan mashqlar egiluvchanlikni oshiradi. Bu yengil-atletikachi uchun muhim jarayondir.[2.5.6.11]

Psixologik tayyorgarlik. Sport turlarining o‘ziga hosligi yoki sport turining alohida bo‘limlari, sportchilar psixikasiga qo‘yiladigan talablarga o‘z izlarini qoldiradi. Yengil-atletika bilan shug‘ullanadigan kishilarda g‘alaba uchun kerakli paytda bor kuchini berish va bor kuchini to‘play bilish kabi sifatlar harakterlidir. Agar yengil-atletikachilarda ishonchsizlik mavjud bo’lar ekan, demak tavakkal qilishga majbur bo‘ladi. Buning natijasi hamma vaqt ham samara bera olmaydi. Sportchilarni psihologik tayyorlash ularning ruhiy holatini, o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshiradi. Masalan: sportchiga raqibi haqida, jismoniy holati, kuchi, harakteri to‘g‘risida ma’lumotlar berish. [7.8.9]

1. Raqibiga nisbatan sportchini g‘alaba qilishga ishonchini his qilishi; bunda sportchi o‘rgangan usullarni samara berishi va ular ustida tinimsiz mashg‘ulot olib borganligini his qilishi, buning natijasida qulay vaziyatda bajaradigan usuli natija berishiga ishonch hosil qilish kerak bo‘ladi.
2. Sportchini mashg‘ulotlaridagi aktiv harakatlari, mashg‘ulotlaridagi natijalari va musobaqalarda erishib qolgan yutuqlarini eslatib ruhan tetiklashtirish.
3. Ruhiy tayyorgarlik jarayonida sportchilarni o‘z holatlarini, sezgilarni to‘g‘ri baholashga va ularni harakatining funsional imkoniyatlari bilan bog‘lashga o‘rgatish zarur.
4. Mushaklarni to‘la va tez bo‘shashtira olish sportchiga musobaqa jarayonida o‘z imkoniyatlaridan to‘la foydalana olishiga yordam beradi. Mushaklarni samarador bo‘shashtirish, sportchi o‘z diqqatini bir zumda to‘play olishi uchun va juda qiyin sharoitlarda yuqori samarali harakatlarni bajarish uchun sharoit tug‘diradi.[12.18.13.15]
5. Sportchini butun fikrini musobaqa jarayoniga qarata bilish, fikrini bir joyga to‘plash.

Ko‘pgina sportchilarning musobaqalardagi sustkashligi yoki muvaffaqiyasizligi ularni haddan tashqari hayajonlanganligidan kelib chiqadi. Musobaqadagi ishonchsizligi harakatlarni oxirigacha bajarmaslikka olib keladi.

Sportchilarning ruhiy tayyorgarligini oshirish ularning harakteriga ham bog‘liq. Bu jarayonlarni amalga oshirish malakali va tajribali ustoz murabbiylarning ish uslublariga ham bog‘liqdir.

Ba’zi holatlarda murabbiylarning shogirdlariga nisbatan ruhiyatini ko‘tarish uchun qo‘llaydigan bir necha usullarni kuzatishimiz mumkin:

-Ma’naviy va irodaviy tayyorgarligini oshirish.

-Diqqatini bir joyga to‘plash.

-Maqsadga intilish.

-G‘alabaga ishonchini uyg‘otish

-Raqibiga imkoniyat qoldirmasdan harakat qilishga undash.

-Charchaganda ham ildamlik bilan musobaqani davom ettirishga undash.

-O‘z-o‘zini nazorat qilishga o‘rgatish.

-Raqibiga befarq bo‘lmasligini eslatish. Bularning barchasi g‘alabaga olib keladigan omillardir.[19.21.20]

Xulosa.

Yuqoridagi ilmiy tadqiqotlar natijalariga asoslanib quyidagicha xulosalar qilish mumkin:

- “Yengil-atletika” tushunchasi, atamalari har bir millatning tili tarkibida tarixan shakllanib, rivojlanib kelmoqda;
- “Jismoniy madaniyat” sohasidagi tushuncha va atamalarini o‘zbek tilshunosligining muhim ilmiy tadqiqot yo‘nalishi deb belgilash;
- “Jismoniy madaniyat” sohasining tushuncha va atamalarini, aholining kundalik hayotiga chuqur singdirishda, ularning bilimlarini chuqurlashtirish orqali jismoniy harakat amallari bilan astoydil mashg‘ul bo‘lishlarida asosiy omillardan biridir. Bu borada ta’lim muassasalaridagi jismoniy madaniyat fanini o‘qitishdagi ta’lim jarayonlari yetakchi omillardan biridir. Shuning uchun soha bo‘yicha turli xil lug‘atlar, izohli lug‘atlarni ishlab chiqish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. YENGIL ATLETIKA TURLARINI O‘RGATISH A.Normurodov. Toshkent – 2021

2. YEN GIL ATLETIKA ROPIJON QUDRATOV Noshir» nashriyoti, 20l2-y.

3. YENGIL ATLETIKA TURLARINI O‘QITISH USLUBIYATI *RAFIYEV HAMROQUL TOLIBOVICH Toshkent 2021yil.*

4. Yormatov, G. (2022). STOL TENNIS BILAN SHUG ‘ULLANUVCHILARNING PSIHOLOGIK PEDAGOGIK MAHORATLARINI SHAKLLANTIRISH. *Ta’lim fidoyilari*, *8*, 167-171.

5.Атамухамедова, М., Абдугаппаров, А., Михеева, А., & Ёрматов, Г. ВЛИЯНИЕ УМСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У УЧАЩИХСЯ НА ГАЗООБМЕН В РАЗЛИЧНЫХ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ. *СИМВОЛ НАУКИ*, 81.

6. Sattorovich, Y. G. (2021). SOCIO-PEDAGOGICAL FACTORS OF INTEGRATION OF PHYSICAL AND CULTURAL-MORAL EDUCATION. *Thematics Journal of Education*.

7. Atamukhamedova, M. R., Yormatov, G. S., & Erkaev, E. A. (2019). Relations between basic exchange and sprint. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *1*(10), 304-308.

8. Yormatov, G. S. (2021). Socio-Pedagogical factors of integration of physical and cultural-moral education. *TJE-Tematics journal of Education*, *ISSN*, 2249-9822.

9. Sattorovich, Y. G. U., & Tursunaliyevich, F. I. (2023). Mass Sport Movement in Uzbekistan and its Role in Forming a Healthy Lifestyle. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(1), 334-337.

10. Sattorovich, Y. G. U., & Tursunaliyevich, F. I. (2023). History of the Sport of Kurash. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(1), 329-333.

11. Yormatov, G. S. (2020). CHANGES IN THE RESPIRATORY AND BLOOD SYSTEM AS A RESULT OF PHYSICAL EXERCISES. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *2*(10), 130-133.

12. Tursunalievich, F. I. (2022). Movement of children on the basis of the means of optimal daily physical activity and their training. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(1), 744-750.

13. G'ulomjon, Y. (2023). Metho Yormatov, GS (2020). *CHANGES IN THE RESPIRATORY AND BLOOD SYSTEM AS A RESULT OF PHYSICAL EXERCISES. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *2*(10), 130-133

14. G'ulomjon, Y. (2023). THE MORAL OF ADAPTIVE PHYSICAL EDUCATION IN YOUNG CHILDREN. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, *11*(5), 1155- 1161.

15.Tursunaliyevich, F. I., & Omonboyvich, T. S. (2022). BASKETBOLChILAR SPORT TRENIROVKASINING ASOSLARI. *Ta'lim fidoyilari*, *8*, 91-96.

16. G'ulomjon, Y. (2023). MEDICAL BIOLOGICAL TECHNOLOGIES IN THE PREPARATION OF THE MOST HIGHLY QUALIFIED SPORES. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, *11*(5), 1169-1175.

17. G'ulomjon, Y. (2023). Methodological Principles of Development of Physical Quality of Endurance in Children and Adolescents. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(3), 178-182.

18. Yormatov Gulomjon 2022/12/2 FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL EDUCATION TOOLS IN STUDENTS NTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH 140-149

19. Gulomjon Y. & Alievich M. R. (2022). METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF THE DEVELOPMENT OF HUMAN PHYSICAL QUALITIES. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(12), 117-122.

20. Gulomjon, Y. (2022). PEDAGOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL ABILITIES OF YOUNG STUDENTS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(12), 140-149.

21. Ghulom, Y. (2022). FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL EDUCATION TOOLS IN STUDENTS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(12), 17-25.

22. Gulomjon, Y. (2022). INNOVATIVE IMPROVEMENT OF THE EDUCATION SYSTEM IN THE FIELD OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603*, *11*(10), 119-1

SUZISH USULLARI O‘RGATISHDA TAYYORLOV MASHQLARINING O‘RNI

Fozilov Ilxomjon Tursunalievich
Far**g‘**ona davlat universiteti sirtqi bo‘lim
Aniq va tabiiy fanlar kafedrasi **o‘**qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada suzish sport turiga o’rgatish usullari, suzish usullarini o’rgatishda tayyorlov mashqlarining o’rni, tayyorlov mashqlarining tanlash usullari to’g’risida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: jismoniy tarbiya, jismoniy tarbiya nazariyasi, suzish nazariyasi,sport trenirovkasi, salomatlik, sport, sog‘lom avlod tarbiyasi, sog‘lom turmush tarzi.

Tayyorgarlik mashqlari suzish texnikasini o‘rgatishning muhim tarkibiy qismidir. Ushbu mashqlar suzuvchining jismoniy tayyorgarligi va ko‘nikmalarini ular suzishni o‘rganishni boshlashdan oldin yaxshilashga qaratilgan. Suzish uchun tayyorgarlik mashqlarini tanlashda bir nechta nazariy fikrlar mavjud:[1.2.6]

1. Aerobik fitnes: Suzish yuqori darajadagi yurak-qon tomir chidamliligini talab qiladi, shuning uchun tayyorgarlik mashqlari aerobik fitnesni rivojlantirishga qaratilgan bo‘lishi kerak. Yugurish, velosipedda yurish va elliptik mashinadan foydalanish kabi mashg‘ulotlar aerobik fitnesni yaxshilashning samarali usullari bo‘lishi mumkin.

2. Kuch va moslashuvchanlik: Suzish ko‘plab mushak guruhlarini qo‘llashni o‘z ichiga oladi, shuning uchun butun tanada kuch va moslashuvchanlikni rivojlantirish muhimdir. Qarshilik guruhini mashq qilish, yoga va Pilates kabi mashqlar kuch va moslashuvchanlikni rivojlantirishga yordam beradi.[4.7.8.9.10]

3. Muvofiqlashtirish va muvozanat: Suzish muvofiqlashtirish va muvozanatni talab qiladi, bu muvozanat mashqlari, chaqqonlik mashqlari va muvofiqlashtirish mashqlari kabi mashqlar orqali rivojlanishi mumkin.

4. Texnik mashqlar: Tayyorgarlik mashqlari, shuningdek, suzish texnikasining o‘ziga xos jihatlariga, masalan, tana holati, nafas olish va zarba texnikasiga qaratilgan mashqlarni o‘z ichiga olishi mumkin. Ushbu mashqlar mushaklar xotirasini rivojlantirishga va umumiy texnikani yaxshilashga yordam beradi.

Tayyorgarlik mashqlarini tanlashda har bir suzuvchining individual ehtiyojlari va qobiliyatini hisobga olish muhimdir. Tayyorgarlik mashqlari suzuvchining jismoniy tayyorgarligi, mahorati va tajribasi darajasiga moslashtirilishi kerak. Ular, shuningdek, asosiy mashqlardan boshlab, suzuvchining jismoniy tayyorgarligi va mahorat darajasi yaxshilanishi bilan yanada ilg‘or mashqlarga o‘tishlari kerak.[11.16.12.14.]

Suzish - yuqori darajadagi aerobik tayyorgarlikni talab qiladigan yurak-qon tomir faoliyati. Aerobik fitnes - bu yurak, o‘pka va qon aylanish tizimining mashqlar paytida mushaklarga kislorod va ozuqa moddalarini yetkazib berish qobiliyatidir. Shunday qilib, aerobik fitnesni rivojlantirish suzishga tayyorgarlikning muhim qismidir.

Aerobik fitnesni yaxshilash va tanani suzish uchun tayyorlashga yordam beradigan turli xil tayyorgarlik mashqlari mavjud. Mana bir nechta misollar:

1. Yugurish: Yugurish yurak-qon tomir chidamliligini oshirish va suzish uchun zarur bo‘lgan mushaklar chidamliligini oshirishning ajoyib usuli hisoblanadi. Yengil yugurish bilan boshlang va vaqt o‘tishi bilan intensivlik va davomiylikni asta-sekin oshiring.

2. Velosiped haydash: Velosiped - yurak-qon tomir chidamliligini rivojlantirish va oyoq kuchini oshirishning yana bir samarali usuli, bu suzish paytida tepish uchun muhimdir. Statsionar velosipedlar va ochiq havoda velosiped haydash yaxshi tanlovdir.

3. Elliptik mashina: Elliptik mashina bo‘g‘imlarga ortiqcha stress qo‘ymasdan, yurak-qon tomir chidamliligi va oyoq kuchini oshirishga yordam beradigan past ta’sirli kardiomashinadir.[13.15.16.]

4. Intervalli mashg‘ulotlar: Intervalli mashg‘ulotlar yuqori intensivlikdagi mashqlarni past intensivlikdagi mashqlar davrlari bilan almashishni o‘z ichiga oladi. Ushbu turdagi mashg‘ulotlar aerobik fitnesni yaxshilash va chidamlilikni oshirish uchun samarali bo‘lishi mumkin.

5. Suzish mashqlari: Belgilangan masofa yoki vaqt davomida barqaror sur’atni saqlashga qaratilgan suzish mashqlari aerobik jismoniy tayyorgarlikni yaxshilash bilan birga suzish texnikasini rivojlantirishga yordam beradi.

Suzish uchun tayyorgarlik mashqlari dasturini tuzayotganda asta-sekin boshlash va vaqt o‘tishi bilan mashqlarning intensivligi va davomiyligini bosqichma-bosqich oshirish muhimdir. Bu jarohatlarning oldini olishga yordam beradi va suzuvchining suzish maqsadlarini qo‘llab-quvvatlaydigan aerobik fitnesning mustahkam poydevorini qurishga qodirligini ta’minlaydi.

Qarshilik chizig‘ini mashq qilish suzuvchilar uchun ayniqsa foydali bo‘lishi mumkin, chunki u suzish harakatlarida qo‘llaniladigan mushaklarni kuchaytirishga yordam beradi, masalan, erkin usulda zarba va ko‘krak zarbasi. Boshqa tomondan, yoga va Pilates moslashuvchanlik va muvozanatni yaxshilashga yordam beradi, bu esa suvda tanani boshqarish va texnikani yaxshilashga olib keladi.[17.18]

Shuni ta’kidlash kerakki, kuch va moslashuvchanlikni mashq qilish suzuvchilar uchun foydali bo‘lishi mumkin bo‘lsa-da, har qanday mashg‘ulot dasturi yaxshi muvozanatli bo‘lishi va fitnesning bir sohasini boshqasiga ortiqcha urg‘u bermasligini ta’minlash muhimdir. Misol uchun, kuch-quvvat mashqlariga juda ko‘p e’tibor qaratadigan suzuvchi suzish uchun zarur bo‘lgan yurak-qon tomir chidamliligini e’tiborsiz qoldirishi mumkin. Xuddi shunday, egiluvchanlik mashg‘ulotlariga juda

ko‘p e’tibor qaratadigan suzuvchi mushaklarning chidamliligi va kuchini e’tiborsiz qoldirishi mumkin, bu esa ularning suzish ko‘rsatkichlariga ta’sir qilishi mumkin.[12.14]

Umuman olganda, suzish uchun tayyorgarlik mashqlari dasturiga kuch va moslashuvchanlik mashg‘ulotlarini kiritish suzuvchilarga suzish maqsadlarini qo‘llab-quvvatlaydigan har tomonlama fitnes asoslarini rivojlantirishga yordam beradi.[20.19.21]

Suzish - yuqori darajadagi muvofiqlashtirish va muvozanatni talab qiladigan sport turi. Qo‘llar, oyoqlar va nafas olish harakatlarini suyuqlik harakati bilan muvofiqlashtirish, ayniqsa yangi boshlanuvchilar uchun qiyin bo‘lishi mumkin. Muvofiqlashtirish va muvozanatni rivojlantirish to‘g‘ri suzish texnikasi va jarohatlarning oldini olish uchun zarurdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Please write this complete bibliography year of publication, country of publication American Red Cross. (n.d.). Drowning. Retriyeved from https://www.redcross.org/get-help/how-to-prepare-for-emergenciyes/ types-of-emergenciyes/water-safety/drowning.html

2. Cyenters for Disease Control and Prevention. (2021). Unintentional Drowning: Get the Facts. Retriyeved from

3.Атамухамедова, М., Абдугаппаров, А., Михеева, А., & Ёрматов, Г. ВЛИЯНИЕ УМСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У УЧАЩИХСЯ НА ГАЗООБМЕН В РАЗЛИЧНЫХ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ УСЛОВИЯХ. *СИМВОЛ НАУКИ*, 81.

4. Atamukhamedova, M. R., Yormatov, G. S., & Erkaev, E. A. (2019). Relations between basic exchange and sprint. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *1*(10), 304-308.

5. Yormatov, G. S. (2021). Socio-Pedagogical factors of integration of physical and cultural-moral education. *TJE-Tematics journal of Education, ISSN*, 2249-9822.

6. Ilxomjon, F. (2022). NATIONAL SPORTS IN EDUCATING THE PERFECT MAN THE IMPORTANCE OF THE GAME. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(09), 118-122.

7. Ilhomjon, F. (2023). Scientific Description of Table Tennis Racket Evaluation. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(3), 114-118.

8. Yormatov Gulomjon 2022/12/2 FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL EDUCATION TOOLS IN STUDENTS NTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH 140-149

9.Ilhomjon, F. (2022). THE MAIN PROVISIONS OF THE SPECIAL-MOTOR TRAINING IN GYMNASTICS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(12), 99-106.

10. Yormatov Gulomjon Sattorovich 10, Oct. -2021 PEDAGOGICAL SKILLS IN THE SPIRITUAL AND MORAL FORMATION OF STUDENTS NOVATEUR PUBLICATIONS INTERNATIONAL JOURNAL OF INNOVATIONS IN ENGINEERING RESEARCH AND TECHNOLOGY [IJIERT] ISSN : 2394-3696 Website: ijiert.org

11G'ulomjon, Y. (2023). Metho Yormatov, GS (2020). *CHANGES IN THE RESPIRATORY AND BLOOD SYSTEM AS A RESULT OF PHYSICAL EXERCISES. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *2*(10), 130-133

12 G'ulomjon, Y. (2023). THE MORAL OF ADAPTIVE PHYSICAL EDUCATION IN YOUNG CHILDREN. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, *11*(5), 1155- 1161..

13. G'ulomjon, Y. (2023). Methodological Principles of Development of Physical Quality of Endurance in Children and Adolescents. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(3), 178-182.

14. Gulomjon, Y. (2022). PEDAGOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL ABILITIES OF YOUNG STUDENTS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(12), 140-149.

15. Ghulom, Y. (2022). FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL EDUCATION TOOLS IN STUDENTS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(12), 17-25.

16.Gulomjon, Y. (2022). INNOVATIVE IMPROVEMENT OF THE EDUCATION SYSTEM IN THE FIELD OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603*, *11*(10), 119-123.

17 Gulomjon, Y. (2022). THE ROLE AND FUNCTIONS OF THE SCIENCE OF PHYSICAL CULTURE IN THE EDUCATION SYSTEM. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(08), 130-134.

18. Sattorovich, Y. G. (2021). SOCIO-PEDAGOGICAL FACTORS OF INTEGRATION OF PHYSICAL AND CULTURAL-MORAL EDUCATION. *Thematics Journal of Education*

19.. Sattorovich, Y. G. U., & Tursunaliyevich, F. I. (2023). History of the Sport of Kurash. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(1), 329-333.

20. Yormatov, G. S. (2020). CHANGES IN THE RESPIRATORY AND BLOOD SYSTEM AS A RESULT OF PHYSICAL EXERCISES. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *2*(10), 130-133.

21. Yormatov, G. (2022). STOL TENNIS BILAN SHUG ‘ULLANUVCHILARNING PSIHOLOGIK PEDAGOGIK MAHORATLARINI SHAKLLANTIRISH. *Ta’lim fidoyilari*, *8*, 167-171

FUTBOLCHILARNI TAYYORLASHDA TA’LIM VA MASHG‘ULOTNING ASOSIY PRINSIPLARINI AMALGA OSHIRISH

Yormatov G‘ulomjon Sattorovich
Farg‘ona davlat universiteti Sirtqi bo‘lim
Aniq va tabiiy fanlar kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ta’lim va mashg‘ulotning asosiy prinsiplariga tarbiya beruvchi ta’lim prinsipi, onglilik va faollik prinsipi, ko‘rsatmalilik prinsipi, tizimlilik prinsipi, puxtalik prinsiplari kiradi. Bu prinsiplarning barchasi o‘zaro uzviy bog‘liqdir. Ushbu maqolada futbolchilarni tayyorlashda ta’lim va mashg‘ulotning asosiy prinsiplari to’g’risida fikr yuritiladi.

Kalit so’zlar: Prinsip, onglilik va faollik prinsipi, ko‘rsatmalilik prinsipi, tizimlilik prinsipi, didaktik prinsip, sxema, chizma, kinogramma, umumiy va maxsus tayyorgarlik birligi.

Ta’lim va mashg‘ulot maxsus tashkil etilgan jarayon sifatida didaktik prinsiplarga, ya’ni ta’lim jarayonining umumiy qonuniyatlarini aks ettiruvchi prinsiplarga muvofiq tuziladi.

Ta’lim va mashg‘ulotning asosiy prinsiplariga tarbiya beruvchi ta’lim prinsipi, onglilik va faollik prinsipi, ko‘rsatmalilik prinsipi, tizimlilik prinsipi, puxtalik prinsiplari kiradi. Bu prinsiplarning barchasi o‘zaro uzviy bog‘liqdir.

Tarbiya beruvchi ta’lim prinsipi yetakchi prinsip hisoblanadi. Trener ta’lim va mashg‘ulot jarayonida futbolchilarni zarur maxsus bilimlardan xabardor qilib, ko‘nikma va malakalarni hosil qilibgina qolmay, balki sportchilarning ong va ijobiy xarakter fazilatlari shakllanishiga ham yordam beradi. Murabbiy tarbiyalashning umumiy maqsadlariga amal qilgan holda har bir mashg‘ulotda muayyan tarbiyaviy vazifalarni hal qiladi. Bunda mashg‘ulotni aniq va o‘z vaqtida boshlash, trenerning shaxsiy namunasi, o‘z ishiga muhabbati, yuksak madaniyati, xulqi, talabchanligi, pedagogik nazokati katta ahamiyatga molikdir.

Ta’lim va mashg‘ulotning tarbiya beruvchi xarakteri murabbiy zimmasiga shogirdlarga o‘z kuchiga ishonchini mustaxkamlash, mashgulotda sportchilarni rag‘batlantira bilishni yuklaydi. Murabbiy bilan vrach nazoratida sport yuklamalarni asta-sekin oshirib borish futbolchi mahoratining oshib borishini taminlaydi.

Ta’limning onglilik va faollik prinsipi sportchining ongli, ijodiy faoliyati bilan pedagogik rahbarlikning eng qulay nisbatini bildiradi.

Mashg‘ulotlarga ongli munosabatda bo‘lmay turib, yuqori natijalarga erishib bo‘lmaydi. Sportchilar bajarayotgan mashqlaridan maqsad va vazifa nima ekanligini

tushunishlari zarur. Texnik va taktik usullarni mustaqil bajarib o‘rganish, murabbiy kuzatuvidagi mustaqil mashg‘ulotlar ongliliknі o‘stirishning muhim vositalaridir.

Faollik, ayniqsa, musobaqalarda asqotadi. Futbolchi o‘yin paytida mustaqil harakat qilishi, doimo o‘zgarib turuvchi vaziyatlarda tezda bir qarorga kela olishi, o‘z harakati va qilgan ishiga to‘liq javob berishi lozim. Chunki o‘yin paytida murabbiy yordam bera olmaydi.

Harakat malakalarini to‘g‘ri shakllantirishda, ularni puxtalashda, mashg‘ulotlarga qiziqishni oshirishda ko‘rsatmalilik prinsipining ahamiyati katta. Ta’lim va mashg‘ulotda ko‘rsatmalilikka turli usullar bilan erishiladi. Murabbiy usullarni o‘zi ko‘rsatishi yoki bu ishni tajribali futbolchiga topshirishi mumkin. Yuqoriroq klassdagi komanda o‘yinini futbolchilar bilan birgalashib ko‘rish, mashg‘ulotlarda fotosuratlardan, rasmlardan, sxema, chizma, kinogramma, kinofilmlardan, videoyozuv va shu kabilardan foydalanish mumkin. Futbol mashg‘ulotlarining hamma bosqichlarida: futbolchining mahorat darajasidan qat’i nazar, yangi usullarni o‘rganish, tafsilotlarni tushuntirishda, ularni puxtalash va takomillashtirish ko‘rsatmalilik prinsipi orkali amalga oshiriladi.

Tizimlilik prinsipi mashg‘ulotlarning o‘zida materiallarni o‘rganishda qat’iy izchillik va muayyan tizimlilikka rioya qilishni ko‘zda tutadi. Yil bo‘yi tayyorgarlikning har xil turlarini o‘rganish uchun vaqtni taqsimlaganda davrlashtirishni ham hisobga olishi kerak. Mashg‘ulotlarning chastota va sistemasi tayyorgarlik vazifalari hamda shug‘ullanuvchilar kontingentiga bog‘liq. Masalan, tayyorgarlik davrida, mashg‘ulotning birinchi bosqichida umumjismoniy, funksional vositalar yetakchi mavqyeni egallaydi, ikkinchi bosqichda esa maxsus tayyorgarlik shunday mavqega chiqadi.

Mashg‘ulotlarning bo‘linib qolishi, mashqlarni o‘rganishda izchillikning buzilishi, musobaqalarning haddan tashqari tez-tez o‘tkazilishi, musobaqa va mashg‘ulotlar o‘tkazish bilan dam olishdagi optimal parametrlardan chekinish ta’lim va mashg‘ulotni qiyinlashtiradi hamda futbolchilarning sportdagi o‘sishini sekinlashtiradi.

Ta’limda tizimlik prinsipi o‘quv materialini shunday taqsimlashni taqozo qiladiki, bunda keyingi material mantiqan ilgarigisining davomi bo‘lib qoladi. Ta’lim va mashg‘ulot jarayonida bu prinsip pedagogik deduksiya qoidasidan kelib chiqib, ya’ni ma’lumdan noma’lumga, egallab olinganidan egallab olinmaganiga, oddiydan murakkabga, asosiydan ikkinchi darajaliliga, umumiydan xususiyga o‘tish orqali amalga oshiriladi.

Puxtalik prinsipi bu futbolchining o‘quv-mashg‘ulot jarayonida mashqlarni muntazam ravishda ko‘p marta takrorlashidan iborat bo‘lib, natijada puxta malaka hosil bo‘ladiki, futbolchi buni sport kurashi sharoitida namoyon qila oladi. Egallangan malaka puxta bo‘lishdan tashqari, doimo harakatda bo‘lishi ham lozim. Bunga

egallangan malakani faqat bosqichma-bosqich mustaxkamlab borish, ya’ni mashqlarni murakkablashtirish bilan erishiladi. Yangi, yanada murakkab mashqka, shakllanayotgan malakaning qanchalik puxta egallanganligi va yuklamaga qanchalik moslashilayotganligiga qarab o‘tish lozim.

Futbolchilarning ta’lim va mashg‘ulotda didaktik prinsiplar bilan bir qatorda mashg‘ulot jarayonini boshqarish prinsiplaridan, ya’ni ob’yektivlik, qulaylik, rag‘batlantirish, ilmiylik, samaradorlik, nazoratning muntazamligi prinsiplaridan ham foydalaniladi. Tayyorgarlikning butun kompleks vazifalarini bilish sport mashg‘ulot tizimi qaysi yo‘nalishda rivojlanib borishini, bunda tayyorgarlik vazifalarining qaysi biri xal qiluvchi ahamiyatga molik ekanligini oldindan ko‘ra bilish mashg‘ulot jarayonini boshqarishning zarur shartidir.

Zamonaviy sport mashg‘uloti maxsus jarayon sifatida muayyan prinsiplar, qoidalar, ilmiy va uslubiy ko‘rsatmalar asosida yaxlit amalga oshirilmoqda.

Yuksak yutuqlarga erishishga qaratilgan harakat, ixtisosni chuqurlashtirish, sportchilarning umumiy va maxsus tayyorgarligi birligi, mashg‘ulot jarayonining uzluksizligi, asta-sekinlik va maksimal yuklama tendensiyasi birligi, yuklama dinamikasining to‘lqinsimonligi, mashg‘ulot jarayonining qonuniyatlari shular jumlasidandir.

O‘z oldiga yuksak sport natijalariga erishishni maqsad qilib qo‘ygan futbolchi uchun o‘z imkoniyatlaridan maksimal darajada foydalanish zaruriyatga aylangan bo‘lishi kerak. Bunday futbolchi sport yuklamasini qo‘llash va mashg‘ulotni tashkil qilishda chog‘i keladigan eng yuqori ko‘rsatkichlarga tenglashadi, ilg‘or shakl, vosita va uslublardan ijodiy tashabbus ko‘rsatgan holda foydalanadi.

Sportning boshqa turlarida bo‘lganidek, futbolda ham sportchilarning umumiy va maxsus tayyorgarligi birligiga rioya qilingandagina yuksak sport natijalariga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Iseyev Sh.T.Futbol jamoalarining g‘alaba qozonishida futbolchilar-ning standart vaziyatlaridan samarali foydalanishi.«Pedagogik ta’lim»J. № 2, 2003 yil.
2. Nurimov R.I. Yosh futbolchilarni texnik va taktik tayyorlash. O‘quv qo‘llanma. Toshkent, 2005.
3. Akramov R.A., Talibdjanov A- Yuqori malakali futbochilarni tayyorlash. O‘quv qo‘llanma 2009 y.
4. Atamuxamedova, M., Abdugapparov, A., Mixeyeva, A., & Yormatov, G. VLIYANIYe UMSTVENNOY DEYATELNOSTI U UCHAIЩIXSYA NA GAZOOBMEN V RAZLICHNЫIX EKOLOGICHYeSKIX USLOVIYAX. *SIMVOL NAUKI*, 81.

5. Atamukhamedova, M. R., Yormatov, G. S., & Erkaev, E. A. (2019). Relations between basic exchange and sprint. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *1*(10), 304-308

6. .Sattorovich, Y. G. U., & Tursunaliyevich, F. I. (2023). Mass Sport Movement in Uzbekistan and its Role in Forming a Healthy Lifestyle. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(1), 334-337.

7. Sattorovich, Y. G. U., & Tursunaliyevich, F. I. (2023). History of the Sport of Kurash. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(1), 329-333.

8. G'ulomjon, Y. (2023). Metho Yormatov, GS (2020). *CHANGES IN THE RESPIRATORY AND BLOOD SYSTEM AS A RESULT OF PHYSICAL EXYeRCISES. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *2*(10), 130-133

9. G'ulomjon, Y. (2023). THE MORAL OF ADAPTIVE PHYSICAL EDUCATION IN YOUNG CHILDREN. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, *11*(5), 1155- 1161..

10. G'ulomjon, Y. (2023). MEDICAL BIOLOGICAL TECHNOLOGIES IN THE PREPARATION OF THE MOST HIGHLY QUALIFIED SPORES. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, *11*(5), 1169-1175.

11. G'ulomjon, Y. (2023). Methodological Principles of Development of Physical Quality of Endurance in Children and Adolescents. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(3), 178-182.

12. Gulomjon, Y. (2022). PEDAGOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL ABILITIES OF YOUNG STUDENTS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(12), 140-149.

13. Ghulom, Y. (2022). FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL EDUCATION TOOLS IN STUDENTS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(12), 17-25.

14. Gulomjon, Y. (2022). INNOVATIVE IMPROVEMENT OF THE EDUCATION SYSTEM IN THE FIELD OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603*, *11*(10), 119-123.

15. Gulomjon, Y. (2022). THE ROLE AND FUNCTIONS OF THE SCIENCE OF PHYSICAL CULTURE IN THE EDUCATION SYSTEM. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(08), 130-134.

16. Sattorovich, Y. G. (2021). SOCIO-PEDAGOGICAL FACTORS OF INTEGRATION OF PHYSICAL AND CULTURAL-MORAL EDUCATION. *Thematics Journal of Education*.

17. Fozilov, H., & Fozilov, I. (2023). PERIODIC PROBLEMS OF THE NATIONAL STATISTICAL SYSTEM. *Engineering problems and innovations*.

18. Ilhomjon, F. (2023). Scientific Description of Table Tennis Racket Evaluation. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(3), 114-118.

19. Fozilov, I. (2022). STATUS OF DIRECTION AND COMPETITION IN SPORTS SPORTS SPECIALTY. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, *16*(3), 60-64.

20. Fozilov, I. (2022). ORGANIZATION OF RECONSTRUCTION MEASURES AND PROCESSES FOR ATHLETES. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, *16*(3), 55-59.

21. Patidinov, K. (2023). TEMURBEKLAR MAKTABI HARBIY TEXNIKA LITSEYLARI O‘QUVCHILARINI. JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA TADQIQOT USLUBLARI. *Talqin Va Tadqiqotlar*, *1*(35).

22. Umurzoqova, B. (2023). XORIZHIY TIL OKITUVCHILARINING MEDIATALYMGA MUNOSABATI. *Talqin Va tadqiqotlar* , *1* (34).

23. Umurzoqova, B. A. (2022). BOLAZHAK XORIZHIY TIL KOKITUVCHILARINI ZARARLI AXBOROTLAR TAHDIDAN HIMOYALASHDA MILLIY VA UMUMMILLIY KADRIATLARGA ASOSLANISH TAMOYILI. *TALIM VA INNOVATSION TADQIQOTLAR* , 60-62.

24. Patidinov, K. (2023). TEMURBEKLAR MAKTABI HARBIY TEXNIKA LITSEYLARI O‘QUVCHILARINI JISMONIY TARBIYA, SPORT TADBIRLARINING SHAKLLARI VA TURLARI. *Talqin Va Tadqiqotlar*, *1*(33).

25. Kamoliddin, P. (2023). EFFECTS OF PHYSICAL EDUCATION EXTRACURRICULAR ACTIVITIES ON THE FUNCTION OF THE BODY OF CHILDREN AND ADOLESCENTS. *Open Access Repository*, *4*(02), 26-32.

26. Mamadjanov, N., & Hamidov, S. (2023). Analysis of Physical Training Results for High School Students in Fargo City General Four a Schools. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, *16*, 58-64.

27. Mamadjanov, N., & Bakirova, M. (2023). Analysis of the Results of Physical Training for Elementary School Students at the 50th Elementary School in Quwa County, Fargo. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, *16*, 49-57.

28. Mamajonov, N. va Bakirova, M. (2022). MAKTABGACHA VA MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARNING ZHISMONIY TAYORGARLIGI VA RIVOZHLANGANLIGINI TAHLIL KILISH KILISH VA BAGOLASH. *Pedagogik va ta'lim tadqiqotlari Amerika jurnali* , *6* , 13-19.

29. Mamadjonov, N. va Hamidov, S. (2023). Fargo shahridagi umumiy to'rtta maktabdagi o'rta maktab o'quvchilari uchun jismoniy tarbiya natijalarini tahlil qilish. *Evroosiyo ta'lim va akademik ta'lim jurnali , 16* , 58-64.

30. Mamadjanov, N., & Nazirov, M. (2023). Methodological Characteristics of Ensuring the Integration of Physical Education in the System of School Education. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, *20*, 95-97.

31. Normatovich, U. Z. (2023). BOLALARNING JISMONIY SIFATLARINI TARBIYA BERISHNING YANGI YO'LLARI. *Konferentsiya* , 96-108.

32. Abduvali, A. va Qurbonali, S. (2023 yil, may). UMUMIY TA’LIM MAKTABIDA JISMONIY TARBIYA FANINDAN SINFDAN TA’LIM TA’LIMLARNI REJALASHTIRISH USULLARIDAN. *E konferentsiya zonasida* (56-65-betlar).

33. Azizovna, U. B. (2022). Development of media culture through media education. *Eurasian Journal of Media and Communications*, *12*, 15-17.

34. Kamoliddin, P. (2023). EFFECTS OF PHYSICAL EDUCATION EXTRACURRICULAR ACTIVITIES ON THE FUNCTION OF THE BODY OF CHILDREN AND ADOLESCENTS. *Open Access Repository*, *4*(02), 26-32.

35. Patiddinov, K. D. (2022). Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning jismoniy tayyorgarligi ko'rsatkichlarining Alpomish sog'liqni saqlash testlari standartlari bilan solishtirma dinamikasi. “Fanning dolzarb muammolari” da *: talabalar qarashlari* (297-299-betlar).

VOLEYBOLDA O‘RGATISH BOSQICHIDA TA’LIM VA MASHG‘ULOT BIRLIGI

Yormatov G‘ulomjon Sattorovich
Farg‘ona davlat universiteti Sirtqi bo’lim
Aniq va tabiiy fanlar kafedrasi o’qituvchisi

Annotatsiya: Voleybolchilarda ko’nikma va malaka sport tayyorgarligi jarayonida hosil qilinadi. Bunga esa mashqlarni qayta-qayta takrorlash orqali erishiladi. Ta’limning asosiy mazmuni – o’yinning texnik elementlarini, taktikadagi oddiy individual va guruh harakatlarini shakllantirishdan iborat. Mashgulot – ko’nikma va malakalarni mustaxkamlash, takomillashtirish bosqichidir.

Kalit so’zlar: Texnika, taktika, texnik elementlar,ta’lim, sport tayyorgarligi, malaka va ko’nikma, texnik usullar, mashgulot vositalari.

Voleybolchilarda ko’nikma va malaka sport tayyorgarligi jarayonida hosil qilinadi. Bunga esa mashqlarni qayta-qayta takrorlash orqali erishiladi, takroriylik, o’z navbatida, butun a’zo va tizimlar faoliyatiga ta’sir etadi. Sport tayyorgarligi – bu barcha omil (vosita, uslub, sharoit)lardan birgalikda izchil foydalanish bo’lib, Voleybolchilarning sport muvaffaqiyatlariga erishishdagi tayyorgarligi ta’minlanadi.

Sport tayyorgarligi butun jarayonini shartli ravishda ta’lim va mashg’ulot qismlariga bo’lish mumkin..

Ta’lim deganda shug’ullanuvchilarning bilim, malaka va ko’nikmalarning boshlang’ich bosqichini egallab olishi nazarda tutiladi. Ta’limning asosiy mazmuni – o’yinning texnik elementlarini, taktikadagi oddiy individual va guruh harakatlarini shakllantirishdan iborat.

Mashg’ulot – bu olingan bilim, ko’nikma va malakalarni mustahkamlash hamda takomillashtirishga qaratilgan tayyorgarlikning keyingi bosqichi. Mashg’ulotning asosiy mazmuni – texnik usullarni taktikadagi individual, guruh va jamoa harakatlarini takomillashtirishdan, jismoniy, axloqiy va irodaviy xislatlarni rivojlantirishdan iborat. Sport mashg’uloti bu boshqarish uslubi asosida uzviy tarzda sportchilar tayyorlashdir.

Ta’lim va mashg’ulotga maxsus tashkil qilingan ko’p yillik yagona pedagogik jarayon deb qarash zarur. Ularni bir-biridan keskin suratda ajratib bo’lmaydi, chunki ta’lim bera turib, mashg’ulot qildiramiz va ayni chog’da mashg’ulot qildira turib ta’lim beramiz.

Ta’lim va mashg’ulotni tushuncha sifatida ajratish o’quv-mashg’ulot ishining o’ziga xos vazifalari borligini ravshanroq aniqlash imkonini beradi. Voleybolchilar tayyorlashning turli bosqichlarida ta’lim va mashg’ulotning salmog’i o’zgarib turadi.

Ta’lim va mashg’ulot jarayoni tarbiyaviy xarakter kasb etishi kerak. Shunga qarab o’quv- mashg’ulotlarga katta talablar qo’yilmoqda. Mashg’ulotlar shunday uyushtirilishi kerakki, ular shug’ullanuvchilarda zarur malaka hamda ko’nikmalarni rivojlantirish bilan birga dunyo qarashlarini ham shakllantirsin. [1.3.4]

Ta’lim va mashg’ulot vazifalarining muvaffaqiyatli hal qilinishi eng avvalo murabbiyga bog’liq, chunki u o’quv-mashg’ulot jarayonida markaziy figura hisoblanadi. Murabbiy maxsus bilimini muntazam ravishda takomillashtirib, o’z g’oyaviy-siyosiy saviyasini oshirib borishi, ilm-fan va amaliyotdagi yangi yutuqlardan xabardor bo’lishi, ularni ta’lim, mashg’ulot jarayoniga joriy eta bilishi kerak.

Ta’lim va mashg’ulotning vazifalari

Voleybol bo’yicha tashkil qilingan mashg’ulotlar mamlakat jismoniy tarbiya tizimi oldida turgan vazifalarni hal qilishga qaratilgandir. Mashg’ulotlarning asosiy mazmuni kishini jismonan kamol toptirish, uning ijodiy mehnat qilishi va Vatan himoyasi uchun zarur bo’lgan ma’naviy hamda jismoniy qobiliyatlarini har tomonlama rivojlantirishdan iborat bo’lishi kerak.

Biroq Voleybol amaliyotida ba’zan yuksak natijalar ketidan quvib, ta’lim va mashg’ulotning sog’lomlashtiruvchi yo’nalishini, ya’ni tarbiyaviy xususiyatini yoddan chiqarib qo’yadilar. Mashg’ulotga bunday bir tomonlama yondashish, odatda, noxush oqibatlarga olib keladi.

Voleybolchilarning sog’lom, jismonan yaxshi rivojlanganligi, yuksak axloqiy-irodaviy fazilatlari Voleybol mahoratini egallab olishda asosiy omil bo’lib xizmat qiladi.[2.5]

Voleybolchilarning ta’lim va mashg’ulot jarayonlarida quyidagi vazifalar hal kilinishi lozim:

a) harakat malakalari va irodaviy sifatlarni takomillashtirish;

b) sportchilar organizmining (nafas olish, yurak-qon tomir va boshqa tizimlar) funktsional imkoniyatlarini kengaytirish;

v) sportchilarning ishchanlik qobiliyatini saqlash va oshirish;

g) sport sohasiga oid bilimni kengaytirish hamda gigiena va o’z-o’zini nazorat qilish malakalarini hosil qilish;

d) mehnatsevarlik, intizomlilik, onglilik, faollik xislatlarini tarbiyalash.

Mashg’ulot jarayonida bu vazifalarni izchillik bilan hal qilish yuksak sport natijalarini qo’lga kiritgan inson organizmining g’oyat katta imkoniyatlaridan to’laroq foydalanishga sharoit yaratadi.

Raqobatchi jamoalar mahorati darajasining uzluksiz o’sib borishi Voleybolchilar tayyorlashga bo’lgan talablarni yil sayin har tomonlama oshirib borish zaruratini tug’diradi. Voleybolchilar tayyorlashga qo’yiladigan bu xildagi talablarning to’laqonli bajarilishi mashg’ulotning pedagogik printsiplarini izchil amalga oshirish va birinchi

navbatda, uning jarayonlarini ilmiy boshqarish qonuniyatlariga og'ishmay amal qilish yo'li bilan ta'minlanadi.

Ta'lim va mashg'ulot vositalari

Jismoniy mashqlar, gigienik omillar hamda tabiatning tabiiy kuchi voleybolchilarni tayyorlashda ta'lim va mashg'ulot vositalari hisoblanadi.

Malaka va ko'nikmalarni shakllantirish hamda takomillashtirish asosan jismoniy mashqlarni uzviy ravishda bajarish bilan bog'liqdir. Jismoniy mashqlar harakatlar koordinatsiyasini yaxshilash, kuch, tezkorlik, chidamlilik va epchillikni oshirishga yordam beradi. Bundan yurak-qon tomir, nafas olish va organizmning boshqa tizimlari faoliyati takomillashadi, binobarin, sportchining ishchanlik qobiliyati oshadi, yuklamadan keyingi tiklanish jarayoni tezlashadi. Har bir mashq u yoki bu sifat va malakalarga oz yoki ko'proq darajada ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ham jismoniy mashqlar ko'proq ta'sir etishiga qarab tanlanadi.

Voleybolchilarning mashg'ulotida qo'llaniladigan hamma mashqlarni shartli ravishda uch guruhga bo'lish mumkin: 1) musobaqa mashqlari, 2) maxsus tayyorgarlik mashqlari, 3) umumiy tayyorgarlik mashqlari.

Musobaqa mashqlari – bu yaxlit harakat faoliyatidan yoxud ularning majmuidan iborat. Bu harakatlar majmui esa Voleybol o'yini predmeti va Voleybol bo'yicha musobaqa qoidalariga to'la muvofiq holda bajariladigan harakatlar yig'indisi demakdir.

Maxsus tayyorgarlik mashqlari musobaqa harakatlari elementlarini, ularning variantlarini, shuningdek, ish va harakatni shakl va xarakter jihatidan bunga juda o'xshash xususiyatlar (o'yin harakatlari va kombinatsiyalari)ni o'z ichiga oladi.

Maxsus tayyorgarlik mashqlari voleybolda qa'tiy ravishda o'yin xususiyatiga qarab aniqlanadi. Ayni paytda bu mashqlar o'yinda bir xil bo'lmaydi. Ular voleybolchi uchun zarur bo'lgan xislat va malakalarni rivojlantirishga qaratilgan va differentsial tarzda ta'sir etishni ta'minlay oladigan qilib tanlanadi.

O'z navbatida, maxsus tayyorgarlik mashqlari yordamchi va rivojlantiruvchi mashqlarga bo'linadi. Yordamchi mashqlar asosan harakat shakli va texnikasini egallab olishga ko'maklashadi. Rivojlantiruvchi mashqlar esa asosan jismoniy xususiyatlarni rivojlantirishga qaratilgandir.

Amaliy tayyorgarlik mashqlari voleybolchining ko'proq umumiy tayyorgarlik ko'rishiga yo'naltirilgan bo'ladi. Bunday mashqlar jumlasiga ta'sir etish jihatidan maxsus tayyorgarlik mashqlariga ancha o'xshash va ayni paytda ulardan anchagina farq qiladigan turli-tuman mashqlarni kiritish mumkin.

Umumiy tayyorgarlik mashqlari yordamida har tomonlama jismoniy tarbiyalash vazifalarini samarali xal qilish hamda voleybolchilarning asosiy jismoniy xususiyatlari, harakat, malaka va ko'nikmalarini rivojlantirishga ham ta'sir etish mumkin.

Voleybolchining mashg’ulotida qo’llanadigan hamma mashqlarni asosiy va yordamchi mashq turlariga bo’lish mumkin.

Asosiy mashqlarga quyidagilar kiradi:

a) harakat sifatlarini rivojlantiruvchi umumiy va maxsus mashqlar;

b) to’pni olib yurish texnikasini o’rganish va takomillashtirish mashqlari;

v) taktik usul, kombinatsiya va o’yin tizimlarini o’rganish hamda takomillashtirish mashqlari.

Yordamchi mashqlarga quyidagilar kiradi:

a) shartli reflekslarning yangi tizimi paydo bo’lishiga, asosiy harakat malakalarini amalga oshirishda organizmning funksional imkoniyatlarini kengaytirishga yordam beradigan umumiy rivojlantiruvchi mashqlar;

b) harakat strukturasiga (vaqtincha bog’lanish) ko’ra harakat malakalarining turli qismlariga mos yoki shunga yaqin bo’lgan maxsus mashqlar;

v) harakat malakalarini shakllantirish va organizmning funksional imkoniyatlarini kengaytirishga yordam beruvchi sportning boshqa turlaridan olinadigan mashqlar.

Qo’llanadigan mashqlarning umumiy hajmini oshirib borish natijasida mashqlarning birga qo’shilgandagi ta’sirini hisobga olib, bir mashqdan bir qancha vazifani hal qilish uchun foydalanish borgan sari muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Tabiatning tabiiy kuchlari hamda gigienik omillar shug’ullanuvchilar organizmiga mashqlar va boshqa vosita-larning yaxshi ta’sir etishi uchun ko’maklashadi. Yuklama va dam olishni, o’z vaqtida ovqatlanishni, tungi uyqu rejimini, mehnat va turmush gigienasini navbati bilan vaqtida to’g’ri almashtirib turish muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Voleybol O’YIN TEXNIKA VA NAKNIKASINI O’RGATISH USLUBIYOTI SOTIVOLDIYEV Q.R. Namangan 2019 y.

2. Nurimov R.I. Yosh Voleybolchilarni texnik va taktik tayyorlash. O‘quv qo‘llanma. Toshkent, 2005.

3. L.R. AYRAPETYANS, A.A.PULATOV V O L E Y B O L nazariyasi va uslubiyati Toshkent - 2011

4. G’ulomjon, Y. (2023). MEDICAL BIOLOGICAL TECHNOLOGIES IN THE PREPARATION OF THE MOST HIGHLY QUALIFIED SPORES. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, *11*(5), 1169-1175.

5. G’ulomjon, Y. (2023). Methodological Principles of Development of Physical Quality of Endurance in Children and Adolescents. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(3), 178-182.c

6.Atamuxamedova, M., Abdugapparov, A., Mixeyeva, A., & Yormatov, G. VLIYANIYe UMSTVENNOY DEYATELNOSTI U UCHAIЩIXSYA NA GAZOOBMEN V RAZLICHNЫIX EKOLOGICHYeSKIX USLOVIYAX. *SIMVOL NAUKI*, 81.

7. Atamukhamedova, M. R., Yormatov, G. S., & Erkaev, E. A. (2019). Relations between basic exchange and sprint. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *1*(10), 304-308

8. Sattorovich, Y. G. U., & Tursunaliyevich, F. I. (2023). Mass Sport Movement in Uzbekistan and its Role in Forming a Healthy Lifestyle. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(1), 334-337.

9. Sattorovich, Y. G. U., & Tursunaliyevich, F. I. (2023). History of the Sport of Kurash. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(1), 329-333.

8. G'ulomjon, Y. (2023). Metho Yormatov, GS (2020). *CHANGES IN THE RESPIRATORY AND BLOOD SYSTEM AS A RESULT OF PHYSICAL EXYeRCISES. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *2*(10), 130-133

10. G'ulomjon, Y. (2023). THE MORAL OF ADAPTIVE PHYSICAL EDUCATION IN YOUNG CHILDREN. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, *11*(5), 1155- 1161..

11. G'ulomjon, Y. (2023). MEDICAL BIOLOGICAL TECHNOLOGIES IN THE PREPARATION OF THE MOST HIGHLY QUALIFIED SPORES. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, *11*(5), 1169-1175.

12. G'ulomjon, Y. (2023). Methodological Principles of Development of Physical Quality of Endurance in Children and Adolescents. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(3), 178-182.

13. Gulomjon, Y. (2022). PEDAGOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL ABILITIES OF YOUNG STUDENTS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(12), 140-149.

14. Ghulom, Y. (2022). FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL EDUCATION TOOLS IN STUDENTS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(12), 17-25.

15. Gulomjon, Y. (2022). INNOVATIVE IMPROVEMENT OF THE EDUCATION SYSTEM IN THE FIELD OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603*, *11*(10), 119-123.

16. Gulomjon, Y. (2022). THE ROLE AND FUNCTIONS OF THE SCIENCE OF PHYSICAL CULTURE IN THE EDUCATION SYSTEM. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(08), 130-134.

17. Sattorovich, Y. G. (2021). SOCIO-PEDAGOGICAL FACTORS OF INTEGRATION OF PHYSICAL AND CULTURAL-MORAL EDUCATION. *Thematics Journal of Education*.

18. Fozilov, H., & Fozilov, I. (2023). PERIODIC PROBLEMS OF THE NATIONAL STATISTICAL SYSTEM. *Engineering problems and innovations*.

18. Ilhomjon, F. (2023). Scientific Description of Table Tennis Racket Evaluation. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(3), 114-118.

19. Fozilov, I. (2022). STATUS OF DIRECTION AND COMPETITION IN SPORTS SPORTS SPECIALTY. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, *16*(3), 60-64.

20. Fozilov, I. (2022). ORGANIZATION OF RECONSTRUCTION MEASURES AND PROCESSES FOR ATHLETES. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, *16*(3), 55-59.

JISMONIY MADANIYAT VA SPORT BO‘YICHA ILMIY – PEDAGOGIK KADRLAR TAYYORLASH VA ILMIY TADQIQOT ISHLARINI TASHKIL ETISH

A.A.Muhiddinov
FarDU Sirtqi bo‘lim Aniq va tabiiy fanlar kafedra o‘qituvchisi

Annotatsiya: Jismoniy tarbiya va sportning ko‘p sohalari bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar keng miqyosda olib borilmoqda, Ishlab chiqarish va mehnatning jismoniy hamda aqliy turlarida, Umuman olganda jismoniy tarbiya va sportning ishlab chiqarishdagi mohiyati, Mashqlarning ijobiy yoki salbiy ta’sirini bilish qoidalari, Aqliy va jismoniy mehnat aralash holda mehnat qiluvchi kishilar.

Kalit so‘zlar: ilmiy-amaliy, ilmiy-nazariy, uslubchilar, sport klub, vositalar, texnik, Aqliy mehnat, jismoniy mehnat, funksiya, mushak.

Jismoniy tarbiya va sportning ishlab chiqarish, ularni uzaytirish va ta’lim-tarbiya jarayonlaridagi amaliy mohiyatlari haqida juda ko‘p ilmiy tadqiqotlar, tajriba-sinovlar o‘tkazilib, uning ilmiy asoslari yaratilgan. Hatto ulug‘ bobomiz Abu Ali ibn Sino va uning zamondoshlari, keyingi darvlarda o‘tgan Alisher Navoiy, Bobur va b.q. allomalarning ilmiy, badiiy asarlarida ham badan (jismoniy) tarbiya, amaliy harakat, ov qilish, kurash kabilarning ijtimoiy-tarbiyaviy jihatlari mazmun topgan.

O‘tgan asrning 60-70 yillarida mehnatni ilmiy tashkillashtirish ilmiy-nazariy hamda amaliy jihatdan eng katta shiorga aylangan. Ularning mazmunida ifodalanishicha, jismoniy mashqlar (sport ham) ishlab chiqarish jarayonlarida mehnat qobiliyati va ishlab chiqarish unumdorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanligi ilmiy-amaliy jihatdan isbot etilgan. Shular asosida turli sohadagi kasb egalari (zavod-fabrika, tikish-bichish) aqliy mehnat va h.k.) uchun juda ko‘p mashqlar majmui (kompleks) ishlab chiqilib, ular barcha Respublikalarga joriy etilgan. Shu yo‘nalishda Toshkent, Samarqand, Farg‘ona, Navoiy kabi shaharlarning yirik sanoat korxonalarida bu majmualar keng amalga oshiriladi. Bu o‘z navbatidi har bir yirik korxonada 10-15 nafar mutaxassis xodimlarni birlashtirishga va ularning ish haqi zavod-fabrika kasaba uyushmalari tomonidan ta’minlanib boriladi. Ular korxonaning sport klublari faoliyatida amaliy jihatdan ko‘mak berib keldi. Xar bir korxonadagi jamoatchi tashkilotlarning faoliyatlarini yuritish, moddiy-texnik ta’minot masalalari o‘zini-o‘zi boshqarish, xo‘jalik hisobi kabi turlarga aylantirildi. Bu jarayonlarni tashkil etish va yuritishda bozor iqtisodiyotiga o‘tish islohatlari yo‘llarini o‘zlashtirish ancha qiyinchiliklarni yuzaga keltirdi. Lekin ishbilarmon, tadbirkorlik va xo‘jalikni yuritish yo‘llarini yaxshi o‘zlashtirgan korxonalarda sport masalalari ham o‘z ifodasini topib,

katta yutuqlarga erishilmoqda. Bunda ijara, pullik xizmat, xomiylik va shu kabi ish faoliyatlar yaxshi samara bermoqda.

Ta’kidlash lozimki, O‘zbekistonda jismoniy tarbiya va sportning ko‘p sohalari bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar keng miqyosda olib borilmoqda.

Ishlab chiqarish va mehnatning jismoniy hamda aqliy turlarida jismoniy tarbiya vositalaridan maqsadli foydalanish, ayniqsa o‘quvchi-yoshlar va talabalarni mehnat jarayonlariga tayyorlashdi jismoniy tarbiya va vositalaridan maqsadli foydalanish, ayniqsa o‘quvchi-yoshlar va talabalarni mehnat jarayonlariga tayyorlashda jismoniy tarbiya va sportning mohiyatlari haqida qator tadqiqotlar o‘tkazildi. Bular orasida G.S.Usmonxo‘jayev, J.T. Toshpo‘latov, J.E.Eshnazarov, K.Alimov, A.N. Borshin kabilarning disser-tatsiya ishlari e’tiborga loyiqdir.

Umuman olganda jismoniy tarbiya va sportning ishlab chiqarishdagi mohiyati haqidagi tadqiqotlar samarali olib borilmoqda.

Yuqoridagi guruhlar va tilga olinmagan boshqa sohalarda xizmat qiluvchi xodimlarni umumiy holda uch guruhga ajratish va mashqlar yo‘nalishiga quyidagicha belgilash maqsadga yaqin bo‘ladi.

- Jismoniy mehnat bilan shug‘ullanuvchilar (1);
- Aqliy mehnat bilan shug‘ullanuvchilar (2-ijodkorlar va idora xodimlari);
- Jismoniy va aqliy mehnat aralash(3-o‘qituvchi, shifokor, aloqa, tikish-bichish va h.k.).

Analiz yo‘nalishidagi mehnatkashlar uchun jismoniy mashqlarning shakllari va mazmunlarini quyidagicha ifodalashga to‘g‘ri keladi:

1 guruh.

- a) mehnat jarayonida uslubchilar tomonidan har 2-3 soatda maxsus mashqlarni bajartirish:
- yengil yurib (15-20 metr) nafas olish va chiqarish;
- qo‘llarni bukib, tirsaklarni (yelka) aylantirish;
- belni bukish, gavdani aylantirish;
- oyoqlarni yon-orqa-oldinga ko‘tarish, o‘tirib-turish;
- barmoqlar va boshqa barcha bo‘g‘inlar harakatini qilish;
- yugurish, chuqur nafas olish va chiqarish;
- 3-5 daqiqa o‘tirib dam olish, shashka, damino,tennis o‘ynash, oddiy suhbat qurish va h.k.

Har bir mashqni sharoitlar va vaqtga qarab kamida 5-6 marotaba takrorlash lozim. Egilish, burilish, o‘tirib-turish mashqlarini jismoniy tayyorgarlik yoki mehnatning xususiyati asosida (ko‘proq qaysi tana a’zolari ishti-rok etishi) ko‘prta yoki kuchliroq bajarish tavsiya etiladi.

b) Ishdan keyingi bo‘sh vaqtlarda individual ravishda yoki guruhga bo‘lib mashq-o‘rinlarni bajarish, bunda esa:

- mehnat jarayonida o‘rgangan va o‘ziga ma’qul bo‘lgan mashqlarni bajarish, takrorlash;
- turnikda osilish, tortilish, o‘tirg‘ichda (skameyka) qo‘llarni bukib-yozish, yotgan holda gada, oyoqlarga mashqlar berish;
- gip (tosh), gantellarni ko‘tarish;
- 1-1,5 km, masofalarga yugurish;
- futbol, voleybol, tennis va b.h. sport turlari bilan shug‘ullanish va h.k.

Yuqorida tavsiya etilgan mashqlarni tanlash va ularni har kuni yoki kunaro bajarishda bir qolipga solish lozim bo‘ladi. Mashqlarningmiqdori, hajmi va bajarilish usullarini nazariy jihatdan (uslubchilar yoki maxsus kitoblar orqali) bilish shart bo‘ladi.

Mashqlarning ijobiy yoki salbiy ta’sirini bilish qoidalari haqida ham tegishli tushunchalarga ega bo‘lish yoki shifokorlar bilan suhbatlashish lozimdir.

V) sport inshoatlari, markazlari va b.q. joylarda tashkil etilgan sog‘lomlashtirish chiniqtirish guruhlarida (trenajyor) shug‘ullanish yo‘li bilan salomatlikni oshishi, jismoniy rivojlanish mumkin bo‘lgan. Bunda shifokorlar nazorati va bevosita yordamida, shuningdek mutaxassislarning (murabbiy, uslubchi, o‘qituvchi va h.k.) amaliy faoliyatida jismoniy mashqlarni tanlash, bajarish usullarini chuqur o‘zlashtirish imkoniyatlari bo‘ladi.

g) Dam olish kunlari hamda ta’til paytlarida mehnat jamoasi (sport klub) tomonidan o‘tkaziladigan turli xil sport musobaqalarida faol qatnashish. Ayniqsa, «Axolini salomatligini baxolovchi» maxsus test talablarini to‘la bajarishga erishish, undagi mashqlarni kundalik rejimga kiritib, doimiy ravishda tarqalib borish. Ta’kidlash lozimki, ayollar o‘zlarining ish tartibi va turiga qarab mashqlarni bajarishda faol ishtirok etishlari lozim. O‘tirib, ko‘nta qo‘l bilan ishlaydigan yoki tugmalarni (pult) bosib texnik vositalarni boshqarishda yurib-o‘tirib bajaruvchilar ham tana a’zolarini harakatlantirish yoki dam oldirish mashqlarini tanlashlari ish davomida individual ravishda yoki bo‘lib (bir xil mehnat qiluvchilar) mashqlarni bajarishlari lozim.

Xullas, jismoniy mashqlar, turli xil o‘rinlar, suhbat-qiluvchilar orqali har bir ishchi va mehnatkash tana a’zolarining dam olishi, yurak qon tomirlari faoliyatini o‘z me’yorlariga keltirishi lozim. Bu asosan salomatlikni yaxshilash, mehnat qobiliyatini oshirish, ish unumini ta’minlashga qaratilishi lozim.

2 gurux. Aqliy mehnat qiluvchilar va doimo o‘tirib ishlaydiganlar (tikish-bichish, kompyuterchilar va h.k.) quyidagi yo‘nalishlarda mashq o‘yinilishlari lozim:

a) Mehnat jarayonida har 3-4 soatda toza havo, maxsus joylarda 10-15 daqiqa yurish. Bu vaqtda qo‘llar, oyoqlar gavda va boshqa a’zolarni harakatlantiruvchi bo‘g‘inlarga maxsus mashqlarni bajarish. Nafas olish va chuqurlashtirish mashqlarini

bajarish. Har bir xodim o‘z salomatliklari va jismoniy holatlarga qarab mashqlarni tanlashi, ularning bajarilish usullari hamda miqdorlarini nazariy jihatdan bilishlari lozim.

Imkoniyat darajasida guruhlarga bo‘linib, futbol, voleybol, tennis o‘ynashlari yoki 300-500 m. masofalarga yugurish lozim.

b) Yakka-tartibda yoki oila a’zolari, ham kasb qo‘shnilar va b.q.bilan birgalikda hovli, hiyobon, o‘yin maydonlarida turli xil mashqlar, o‘yinlar ertalab va bo‘sh vaqtlarda takrorlash;

v) Dam olish kunlari, bayramlarda sayohatlarga chiqish, sport mashg‘ulotlari, musobaqalarida ishtirok etish. Sog‘lomlashtirish markazlaridagi trenajyorlarda bevosita shug‘ullanishga odatlanish.

Ta’kidlash lozimki, aqliy mehnatdagi (muxandislar, ijodkorlar, rassomlar va h.k.) xodimlar anatomiya, fiziologiya, biologiya, kimyo fanlarining mazmunini yaxshi bilishsada, ular har doim ularga to‘la amal qilishmaydi yoki amal qiluvchilar soni juda ham kam uchraydi. Shu tufayli ular bo‘sh vaqtlarida odam tanasining tuzilishi (suyak, mungak,asab va ularning tolalari, to‘g‘imi va xujayralari) hamda faoliyatlarini (funksiya) qayta o‘qish, bilish zarur. Chunki odam tanasidagi funksional (faoliyat) harakatlarga jismoniy mashqlar (sport ham) u yoki darajada ta’sir ko‘rsatadi. Ularning ijobiy ta’sirlarini nazariy va amaliy jihatdan sezgan, bilgan holda mashqlarning turlari, shakllari, hajmi va bajarilish miqdori hamda usullarini ko‘paytirib,oshirib borishga to‘g‘ri keladi. Shundagini ishlab chiqarish mehnat qobiliyatlarni takomillashtirish, ayniqsa jismoniy rivojlanish va chiniqishgayerishiladi. Bu esa sog‘lom turmush tarzini yaxshilash, uzoq umr ko‘rishga olib boradi.

III guruh. Aqliy va jismoniy mehnat aralash holda mehnat qiluvchi kishilarning (qurilish muxandislari, turli idoralarning xodimlari, sanoatkorlar, shifokorlar, o‘qituvchilar va h.k) kundalik turmush va mehnat jarayonlarida turli xil jismoniy va aqliy mehnat qilishlariga to‘g‘ri keladi. Ular uchun eng avvalo quyidagi shart-sharoitlarni aniq belgilab olishlari shart bo‘ladi, ya’ni:

1.Har kungi mehnat (jismoniy va aqliy) tartibini (rejim) vaqtlarga ajratish va jismoniy mashqlarni bajarishni odatlantirish.

2.Jismoniy tarbiya va sport sohasidagi maxsus adabiyotlarni to‘plash, yuqorida ta’kidlanganidek bu guruhga tobe (tegishli) kishilar eng avvalo o‘zlarining salomatliklarini yaxshi bilishlari va tana a’zolarining faoliyatlariga (funksiya) qarab mashqlar bilan shug‘ullanish yo‘llari hamda usullarini yaxshi o‘zlashtirishlari lozim. Bu holda ko‘ngilsiz xodisalar yuz berishi mumkin. Shu o‘rinda bir misolni keltirish o‘rinli bo‘lar edi: ya’ni o‘zining salomatligi haqida shifokorlarning nasihat va maslahatlarini olmagan (amal qilmagan) yoki jismonan holatini yaxshi bilmagan kishi u yoki bu sababga ko‘ra (bahslashish, o‘zini sinab ko‘rish va h.k.) og‘ir tosh ko‘tarish kurashga tushish, uzoq vaqt yugurish (5-10 daqiqa) va b.q. og‘ir mashqlarni bajarish

natijasida yurak, oshqozon va b.q. a’zolarni ishdan chiqarish, suyak-mushaklarni jarohatlashi mumkin.

Yana bir misol: o‘zini kuchli, chaqqon, yengil deb biladigan ba’zi bir ijodkor xodimlar, o‘qituvchi yoki shifokor to‘ylarda otga minib ko‘pkarni yoki poygadagi to‘daga tushadi. Tajriba yo‘qligi, jismoniy jihatdan maxsus tayorgarligi yetarli bo‘lmaganligi uchun ular otdan yiqilib suyak sinishi, ularni tortishishda oyoq yoki qo‘llardagi bo‘g‘inlarning cho‘zilishi, suyaklarning joyidan qo‘zg‘alishi (chiqishi), etlarining (mushak) qattiq urilishi natijasida lat yeyishi, jarohatlanishi ko‘p uchraydi. Yuqoridagi mulohazalarga xulosa yasanilsa, har bir ijodkor yoki aqliy mehnat kishilari jismoniy jihatdan barkamol bo‘lishlari lozim. Og‘ir jismoniy mashqlar yoki sport bilan shug‘ullanishga moyil qilgan yoki qiziqqanlar maxsus guruhlar, to‘garaklarda ishtirok etishlari tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Iseyev Sh.T.Futbol jamoalarining g‘alaba qozonishida futbolchilar-ning standart vaziyatlaridan samarali foydalanishi.«Pedagogik ta’lim»J. № 2, 2003 yil.
2. Nurimov R.I. Yosh futbolchilarni texnik va taktik tayyorlash. O‘quv qo‘llanma. Toshkent, 2005.
3. Akramov R.A., Talibdjanov A- Yuqori malakali futbochilarni tayyorlash. O‘quv qo‘llanma 2009 y.
4. Atamuxamedova, M., Abdugapparov, A., Mixeyeva, A., & Yormatov, G. VLIYANIYe UMSTVENNOY DEYATELNOSTI U UCHAIЩIXSYA NA GAZOOBMEN V RAZLICHNЬIX EKOLOGICHYeSKIX USLOVIYAX. *SIMVOL NAUKI*, 81.
5. Atamukhamedova, M. R., Yormatov, G. S., & Erkaev, E. A. (2019). Relations between basic exchange and sprint. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *1*(10), 304-308
6. .Sattorovich, Y. G. U., & Tursunaliyevich, F. I. (2023). Mass Sport Movement in Uzbekistan and its Role in Forming a Healthy Lifestyle. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(1), 334-337.
7. Sattorovich, Y. G. U., & Tursunaliyevich, F. I. (2023). History of the Sport of Kurash. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(1), 329-333.
8. G’ulomjon, Y. (2023). Metho Yormatov, GS (2020). *CHANGES IN THE RESPIRATORY AND BLOOD SYSTEM AS A RESULT OF PHYSICAL EXYeRCISES. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *2*(10), 130-133
9. G’ulomjon, Y. (2023). THE MORAL OF ADAPTIVE PHYSICAL EDUCATION IN YOUNG CHILDREN. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, *11*(5), 1155- 1161..

10. G'ulomjon, Y. (2023). MEDICAL BIOLOGICAL TECHNOLOGIES IN THE PREPARATION OF THE MOST HIGHLY QUALIFIED SPORES. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, *11*(5), 1169-1175.

11. G'ulomjon, Y. (2023). Methodological Principles of Development of Physical Quality of Endurance in Children and Adolescents. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(3), 178-182.

12. Gulomjon, Y. (2022). PEDAGOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL ABILITIES OF YOUNG STUDENTS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(12), 140-149.

13. Ghulom, Y. (2022). FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL EDUCATION TOOLS IN STUDENTS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(12), 17-25.

14. Gulomjon, Y. (2022). INNOVATIVE IMPROVEMENT OF THE EDUCATION SYSTEM IN THE FIELD OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603*, *11*(10), 119-123.

15. Gulomjon, Y. (2022). THE ROLE AND FUNCTIONS OF THE SCIENCE OF PHYSICAL CULTURE IN THE EDUCATION SYSTEM. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(08), 130-134.

16. Sattorovich, Y. G. (2021). SOCIO-PEDAGOGICAL FACTORS OF INTEGRATION OF PHYSICAL AND CULTURAL-MORAL EDUCATION. *Thematics Journal of Education*.

17. Fozilov, H., & Fozilov, I. (2023). PERIODIC PROBLEMS OF THE NATIONAL STATISTICAL SYSTEM. *Engineering problems and innovations*.

18. Ilhomjon, F. (2023). Scientific Description of Table Tennis Racket Evaluation. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(3), 114-118.

19. Fozilov, I. (2022). STATUS OF DIRECTION AND COMPETITION IN SPORTS SPORTS SPECIALTY. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, *16*(3), 60-64.

20. Fozilov, I. (2022). ORGANIZATION OF RECONSTRUCTION MEASURES AND PROCESSES FOR ATHLETES. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, *16*(3), 55-59.

21. Patidinov, K. (2023). TEMURBEKLAR MAKTABI HARBIY TEXNIKA LITSEYLARI O‘QUVCHILARINI. JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA TADQIQOT USLUBLARI. *Talqin Va Tadqiqotlar*, *1*(35).

22. Umurzoqova, B. (2023). XORIZHIY TIL OKITUVCHILARINING MEDIATALYMGA MUNOSABATI. *Talqin Va tadqiqotlar* , *1* (34).

23. Umurzoqova, B. A. (2022). BOLAZHAK XORIZHIY TIL KOKITUVCHILARINI ZARARLI AXBOROTLAR TAHDIDAN HIMOYALASHDA MILLIY VA UMUMMILLIY KADRIATLARGA ASOSLANISH TAMOYILI. *TALIM VA INNOVATSION TADQIQOTLAR* , 60-62.

24. Patidinov, K. (2023). TEMURBEKLAR MAKTABI HARBIY TEXNIKA LITSEYLARI O‘QUVCHILARINI JISMONIY TARBIYA, SPORT TADBIRLARINING SHAKLLARI VA TURLARI. *Talqin Va Tadqiqotlar*, *1*(33).

25. Kamoliddin, P. (2023). EFFECTS OF PHYSICAL EDUCATION EXTRACURRICULAR ACTIVITIES ON THE FUNCTION OF THE BODY OF CHILDREN AND ADOLESCENTS. *Open Access Repository*, *4*(02), 26-32.

26. Mamadjanov, N., & Hamidov, S. (2023). Analysis of Physical Training Results for High School Students in Fargo City General Four a Schools. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, *16*, 58-64.

27. Mamadjanov, N., & Bakirova, M. (2023). Analysis of the Results of Physical Training for Elementary School Students at the 50th Elementary School in Quwa County, Fargo. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, *16*, 49-57.

28. Mamajonov, N. va Bakirova, M. (2022). MAKTABGACHA VA MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARNING ZHISMONIY TAYORGARLIGI VA RIVOZHLANGANLIGINI TAHLIL KILISH KILISH VA BAGOLASH. *Pedagogik va ta'lim tadqiqotlari Amerika jurnali* , *6* , 13-19.

29. Mamadjonov, N. va Hamidov, S. (2023). Fargo shahridagi umumiy to'rtta maktabdagi o'rta maktab o'quvchilari uchun jismoniy tarbiya natijalarini tahlil qilish. *Evroosiyo ta'lim va akademik ta'lim jurnali , 16* , 58-64.

30. Mamadjanov, N., & Nazirov, M. (2023). Methodological Characteristics of Ensuring the Integration of Physical Education in the System of School Education. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, *20*, 95-97.

31. Normatovich, U. Z. (2023). BOLALARNING JISMONIY SIFATLARINI TARBIYA BERISHNING YANGI YO'LLARI. *Konferentsiya* , 96-108.

32. Abduvali, A. va Qurbonali, S. (2023 yil, may). UMUMIY TA’LIM MAKTABIDA JISMONIY TARBIYA FANINDAN SINFDAN TA’LIM TA’LIMLARNI REJALASHTIRISH USULLARIDAN. *E konferentsiya zonasida* (56-65-betlar).

33. Azizovna, U. B. (2022). Development of media culture through media education. *Eurasian Journal of Media and Communications*, *12*, 15-17.

34. Kamoliddin, P. (2023). EFFECTS OF PHYSICAL EDUCATION EXTRACURRICULAR ACTIVITIES ON THE FUNCTION OF THE BODY OF CHILDREN AND ADOLESCENTS. *Open Access Repository*, *4*(02), 26-32.

35. Patiddinov, K. D. (2022). Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning jismoniy tayyorgarligi ko'rsatkichlarining Alpomish sog'liqni saqlash testlari standartlari bilan solishtirma dinamikasi. “Fanning dolzarb muammolari” da *: talabalar qarashlari* (297-299-betlar).

JISMONIY MADANIYAT SOHASIDA MUTAXASSISLAR TAYYORLASHNI YANADA TAKOMILLASHTIRISH

A.A.Muhiddinov
FarDU Sirtqi bo‘lim Aniq va tabiiy fanlar kafedra o‘qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada jismoniy madaniyat sohasida mustaqillik yillarida bo‘lgan o‘zgarishlar va bu sohada faoliyat yurituvchi kadrlar masalasiga doir ma’lumotlar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy-madaniy, ta’lim tarbiya, uzluksiz, jismoniy tarbiya, Ixtisoslashtirilgan, jismoniy tayyorgarlik, jismoniy tarbiya vositalari, sport musobaqalari.

O‘zbekiston mustaqilligining 30 yilligi davrida o‘tkazilgan tub isloxatlar mazmunida jismoniy madaniyat sohasida mutaxssislar tayyorlash eng ustuvor vazifalardan biri bo‘lib hisoblanadi.

Mutaxassislar tayyorlash negizida quyidagi ijtimoiy-madaniy va ta’lim tarbiya jarayonlarining mushtarakligi ifodalanadi, yani:

- Davlat qurilishi va siyosatining uyg‘unligi;
- qonun va qarorlarning istiqlol taqozasi bilan ishlab chiqilishi va amalga oshirilishi;
- ishlab chiqarish va mehnat jarayonlarining sog‘lom turmush tarzini taminlashdagi ijobiy tasiri;
- aholining ijtimoiy-madaniy va sog‘lom turmushdagi olg‘a siljishlar;
- ta’limning uzliksizligini maqsadli amalga oshirib borilishi;
- aholi o‘rtasida jismoniy tarbiya va sport bilan shug‘illanishga qiziqtirishning ortishi;
- Bolalar sportini rivojlantirishga qaratilgan nufuzli tadbirlar va erishilayotgan samarali natijalar;
- Respublikaning barcha hududlarida ommaviy sog‘lomlartirish sport turlaridan mashg‘ulotlar tashkil qilishning yangi yo‘nalishlari
- uzluksiz sport musobaqalarining yuksak darajada tashkil etilishi;
- ommaviy axbarot vositalarida (matbuot, teleradio, nashriyot va h.k) sport mavzusida axbarotlarga extiyojning kuchayishi;

aholi istiqomat joylari, ayniqsa qishloq sharoitida mustaqillik kuni, navro‘z, hosil bayramlari hamda kasb-hunar kunlarini nishonlash kabi ommaviy madaniy va sog‘lamlashtirish sport tadbirlarining ko‘payishi, kengayishi, ularni omma orasiga chuqur singib borishi va h.k.

Ta’kidlash joizki, mazkur tadbirlar va faoliyatlarini amalga oshirishda jismoniy tarbiya va sportning keng tarmoqli sohalari bo‘yicha mutaxassis xodimlarga bo‘lgan talab va ehtiyojlar tobora oshib bormoqda. Bu talab va ehtiyojlarni taminlash hamda amalga oshirishda viloyatlardagi Oliy talim muassasalari tarkibida jismoniy tarbiya fakultetlari va Ixtisoslashtirilgan olimpiya zahiralari maktab internati sermahsul faoliyat ko‘rsatmoqda. Shuningdek maktabgacha talim, pedagogika va boshlang‘ich ta’lim fakultetlari, pedagogika kollejlari tarkibidagi jismoniy tarbiya bo‘limlarida ham bog‘cha bolalari va boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun jismoniy trabiya o‘qituvchilari, tarbiyachi-pedagoglarni tayyorlash amalga oshirilmoqda.

Ma’lumotlarga qaraganda Respublikada jismoniy tarbiya va sport bo‘yicha 35 mingdan ortiq mutaxassislar faoliyat ko‘rsatmoqda. Ulardan 25 mingdan ortig‘i ta’lim muassasalarida va BO‘SM larining barcha yo‘nalishlarida xizmat qilmoqda.

Sport turlari bo‘yicha amalda faoliyat ko‘rsatayotgan mutaxassislar haqida so‘z yuritilsa, 40% dan ortiq kadrlar futbol va sprot o‘yinlari turlariga to‘g‘ri keladi. Milliy kurashlar va sharqona yakka kurashlar bo‘yicha 25-30% ni tashkil qiladi. Yengil atletika (8-10%), gimnastika (5-7%), sport tashkilotlarida rahbarlik kabi turlarida (6-8%) xizmat qilish bilan banddirlar.

Mazkur o‘quv muassasalarda kadrlar tayyorlash asosan o‘quv va tarbiya (bog‘chalar) muassasalari uchun o‘qituvchilar tayyorlash maqsadida qo‘yilgan sport turlari bo‘yicha murabbiylar tayyorlash faqat O‘zDJTI va Ixtisoslashtirilgan olimpiya zahiralari maktab internati zimmasiga yuklatildi. Jismoniy tarbiya fakultetlarida esa umumiy darslar (sport turlari) va sport mahoratini tarbiyalash maxsus kurslarda u yoki bu darajada murabbiylar tayyorlash olib boriladi.

Yana bir tomoni shundaki, sportning u yoki bu turi bo‘yicha tayyorgarlik darajasi (sport ustasi yoki nomzod) yuqori bo‘lgan mutaxassislar ish faoliyati jarayonida (1-3 yil) murabbiylik tajribalarini egallab, malaka oshirish fakulteti va kurs-semenarlarda o‘z mahoratlarini oshirishmoqda.

Mutaxassislarning ish faoliyati ilmiy-nazariy tahlil qilinsa, ular asosan futbol, sport o‘yinlari turlari va milliy kurash, sharqona yakka kurashlar, boks kabi yo‘nalishlari ajralib qolgan. Buning ijobiy tomoni shundaki, iqtidorli bolalarni sportga jalb etish, ularni tarbiyalab, katta sportga safarbar qilishda muhim ahamiyatga egadir. Ya’ni istiqlol taqozo etayotgan talab va maqsad shundaki, Respublika terma jamoalari xalqaro sport maydonlarida, ayniqsa Osiyo, jahon birinchiliklari va Olimpiya o‘yinlarida qatnashib, yurtimiz shon-shuhratini olamga keng yoymoqda.

Salbiy tomoni shundaki, ko‘pchilik yoshlar sevgan sport turlari, xalq milliy o‘yinlari, sayohatlar bo‘yicha mutaxassislar kamligi, bu sohalarga etibor sust darajada ekanligidadir.

E’tirof etish lozimki, aholining solomatligini yaxshilash, bunda ommaviy sog‘lomlashtirish sport tadbirlariga ham e’tiborni kuchaytirish istiqlol qo‘ygan muhim vazifalardan biridir.

XXI-asr boshqa sohalar kabi jismoniy tarbiya va sport jarayonini texnik vositalar bilan taminlash, darslar va o‘quv mashg‘ulotlarini (trenirovka) yangi texnalogiyalar asosida tashkil qilish, o‘quvchi va talaba sportchilarni kompyuter tizimlari bilan kurollantirishni davom ettirmoqda. Demak, kadrlar tayyorlashda texnik vositalar, texnologik usullarni keng miqdorda amalga oshirish lozim bo‘ladi.

Yana bir muhim muammolardan biri shundaki, hozirgi davr pedagogika, psixologiya, tibbiyot, biologiya va ular bilan bog‘liq bo‘lgan fanlar mazmunida sog‘liqni muxofaza qilish, sog‘liqni saqlash, tana azolarini maxsus (yengil) mashqlar bilan tarbiyalashga qaratilgan yangi yo‘nalish valeologiya yo‘nalishi yuzaga kelmoqda. Bu esa jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyatidan ta’lim berishda yangicha yondashishni talab etadi. Jismoniy tarbiya talimida jismoniy tarbiya va sportning shaxsni shakllantirish va uni jismoniy takomillashtirish asosiy vazifa qilib qo‘yilgan. Bu esa aholining barcha qatlamlari va toifalarida jismoniy tarbiya vositalarini jismoniy tayyorgarlikni tarbiyalash, barkamollikni o‘stirishdagi tarbiyaviy jihatlarini ularning ongiga singdirish, demakdir. Bu yo‘lda nazariy bilimlarga ega bo‘lish va malaka hosil qilish eng muhim omillardan hisoblanadi.

Ta’kidlash lozimki, iqtidorli bolalarni sportga jalb etish, ularni tarbiyalab, katta sport orqali xalqaro sport musobaqalarida qatnashish va g‘alabalarga erishtirishning o‘zi sportni ommaviylashtirishda asosiy vosita bo‘lolmaydi. Shu sababli, eng avvalo aholining tushuncha va qiziqishlarini kuchaytirish, ommaviy sport musobaqalarini ko‘proq uyushtirish, ularni jalb etish lozim. Bu yo‘lda mutaxassis hodimlarning faoliyati ustuvor ekanligi barchaga malumdir.

Sportga bo‘lgan ishtiyoq va qiziqishlarni kengaytirishda matbuot, teleradioning ta’sirchan kuchi g‘oyat kattadir. Bu yo‘lda sport jurnalistlarining ma’lumotlari, yangi xabarlari, lavha va xikoyalari muhim ahamiyat kasb etadi. Ammo, hozirgi kun sharoitida sport jurnalistlariga bo‘lgan ehtiyoj g‘oyat kuchli. Sport jurnalisti eng avvalo aholining jismoniy tarbiya va sportga bo‘lgan e’tiqodi, qiziqishlari va ibratli jihatlarini ilmiy, ommabop darajada yoritib berishdir. Buning uchun esa sport turlari mazmuni, sport psixologiyasi, sport pedagogikasi, sport fiziologiyasi kabi fanlarni chuqur o‘zlashtirgan holda adabiy-badiiy jihatdan voqeliklarni ifodalashi lozim.

Ammo, sport jurnalistini maxsus ravishda tayyorlash hozirgi davr talabi darajasida emas.

Xulosa qilib aytganda mutaxassislar tayyorlashda asosiy yo‘nalishlar rejasiga ommaviy sog‘lomlashtirish, sport tadbirlarini tashkil qilish (tashkilotchi), valeologiya, xalq milliy o‘yinlari (ot sporti, ko‘pkari-uloq) va sport jurnalistlarini tayyorlash jarayonlarini (bo‘limlar) kiritish istiqlol taqoza etayotgan talabdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Iseyev Sh.T.Futbol jamoalarining g‘alaba qozonishida futbolchilar-ning standart vaziyatlaridan samarali foydalanishi.«Pedagogik ta’lim»J. № 2, 2003 yil.
2. Nurimov R.I. Yosh futbolchilarni texnik va taktik tayyorlash. O‘quv qo‘llanma. Toshkent, 2005.
3. Akramov R.A., Talibdjanov A- Yuqori malakali futbochilarni tayyorlash. O‘quv qo‘llanma 2009 y.
4. Atamuxamedova, M., Abdugapparov, A., Mixeyeva, A., & Yormatov, G. VLIYANIYe UMSTVENNOY DEYATELNOSTI U UCHAIЩIXSYA NA GAZOOBMEN V RAZLICHNЬIX EKOLOGICHYeSKIX USLOVIYAX. *SIMVOL NAUKI*, 81.
5. Atamukhamedova, M. R., Yormatov, G. S., & Erkaev, E. A. (2019). Relations between basic exchange and sprint. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *1*(10), 304-308
6. .Sattorovich, Y. G. U., & Tursunaliyevich, F. I. (2023). Mass Sport Movement in Uzbekistan and its Role in Forming a Healthy Lifestyle. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(1), 334-337.
7. Sattorovich, Y. G. U., & Tursunaliyevich, F. I. (2023). History of the Sport of Kurash. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(1), 329-333.
8. G’ulomjon, Y. (2023). Metho Yormatov, GS (2020). *CHANGES IN THE RESPIRATORY AND BLOOD SYSTEM AS A RESULT OF PHYSICAL EXYeRCISES. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *2*(10), 130-133
9. G’ulomjon, Y. (2023). THE MORAL OF ADAPTIVE PHYSICAL EDUCATION IN YOUNG CHILDREN. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, *11*(5), 1155- 1161..
10. G’ulomjon, Y. (2023). MEDICAL BIOLOGICAL TECHNOLOGIES IN THE PREPARATION OF THE MOST HIGHLY QUALIFIED SPORES. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, *11*(5), 1169-1175.
11. G’ulomjon, Y. (2023). Methodological Principles of Development of Physical Quality of Endurance in Children and Adolescents. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(3), 178-182.
12. Gulomjon, Y. (2022). PEDAGOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL ABILITIES OF YOUNG STUDENTS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(12), 140-149.
13. Ghulom, Y. (2022). FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL EDUCATION TOOLS IN STUDENTS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(12), 17-25.

14. Gulomjon, Y. (2022). INNOVATIVE IMPROVEMENT OF THE EDUCATION SYSTEM IN THE FIELD OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603*, *11*(10), 119-123.

15. Gulomjon, Y. (2022). THE ROLE AND FUNCTIONS OF THE SCIENCE OF PHYSICAL CULTURE IN THE EDUCATION SYSTEM. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(08), 130-134.

16. Sattorovich, Y. G. (2021). SOCIO-PEDAGOGICAL FACTORS OF INTEGRATION OF PHYSICAL AND CULTURAL-MORAL EDUCATION. *Thematics Journal of Education*.

17. Fozilov, H., & Fozilov, I. (2023). PERIODIC PROBLEMS OF THE NATIONAL STATISTICAL SYSTEM. *Engineering problems and innovations*.

18. Ilhomjon, F. (2023). Scientific Description of Table Tennis Racket Evaluation. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(3), 114-118.

19. Fozilov, I. (2022). STATUS OF DIRECTION AND COMPETITION IN SPORTS SPORTS SPECIALTY. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, *16*(3), 60-64.

20. Fozilov, I. (2022). ORGANIZATION OF RECONSTRUCTION MEASURES AND PROCESSES FOR ATHLETES. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, *16*(3), 55-59.

21. Patidinov, K. (2023). TEMURBEKLAR MAKTABI HARBIY TEXNIKA LITSEYLARI O‘QUVCHILARINI. JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA TADQIQOT USLUBLARI. *Talqin Va Tadqiqotlar*, *1*(35).

22. Umurzoqova, B. (2023). XORIZHIY TIL OKITUVCHILARINING MEDIATALYMGA MUNOSABATI. *Talqin Va tadqiqotlar* , *1* (34).

23. Umurzoqova, B. A. (2022). BOLAZHAK XORIZHIY TIL KOKITUVCHILARINI ZARARLI AXBOROTLAR TAHDIDAN HIMOYALASHDA MILLIY VA UMUMMILLIY KADRIATLARGA ASOSLANISH TAMOYILI. *TALIM VA INNOVATSION TADQIQOTLAR* , 60-62.

24. Patidinov, K. (2023). TEMURBEKLAR MAKTABI HARBIY TEXNIKA LITSEYLARI O‘QUVCHILARINI JISMONIY TARBIYA, SPORT TADBIRLARINING SHAKLLARI VA TURLARI. *Talqin Va Tadqiqotlar*, *1*(33).

25. Kamoliddin, P. (2023). EFFECTS OF PHYSICAL EDUCATION EXTRACURRICULAR ACTIVITIES ON THE FUNCTION OF THE BODY OF CHILDREN AND ADOLESCENTS. *Open Access Repository*, *4*(02), 26-32.

26. Mamadjanov, N., & Hamidov, S. (2023). Analysis of Physical Training Results for High School Students in Fargo City General Four a Schools. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, *16*, 58-64.

27. Mamadjanov, N., & Bakirova, M. (2023). Analysis of the Results of Physical Training for Elementary School Students at the 50th Elementary School in Quwa County, Fargo. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, *16*, 49-57.

28. Mamajonov, N. va Bakirova, M. (2022). MAKTABGACHA VA MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARNING ZHISMONIY TAYORGARLIGI VA RIVOZHLANGANLIGINI TAHLIL KILISH KILISH VA BAGOLASH. *Pedagogik va ta'lim tadqiqotlari Amerika jurnali* , *6* , 13-19.

29. Mamadjonov, N. va Hamidov, S. (2023). Fargo shahridagi umumiy to'rtta maktabdagi o'rta maktab o'quvchilari uchun jismoniy tarbiya natijalarini tahlil qilish. *Evroosiyo ta'lim va akademik ta'lim jurnali* , *16* , 58-64.

30. Mamadjanov, N., & Nazirov, M. (2023). Methodological Characteristics of Ensuring the Integration of Physical Education in the System of School Education. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, *20*, 95-97.

31. Normatovich, U. Z. (2023). BOLALARNING JISMONIY SIFATLARINI TARBIYA BERISHNING YANGI YO'LLARI. *Konferentsiya* , 96-108.

32. Abduvali, A. va Qurbonali, S. (2023 yil, may). UMUMIY TA’LIM MAKTABIDA JISMONIY TARBIYA FANINDAN SINFDAN TA’LIM TA’LIMLARNI REJALASHTIRISH USULLARIDAN. *E konferentsiya zonasida* (56-65-betlar).

33. Azizovna, U. B. (2022). Development of media culture through media education. *Eurasian Journal of Media and Communications*, *12*, 15-17.

34. Kamoliddin, P. (2023). EFFECTS OF PHYSICAL EDUCATION EXTRACURRICULAR ACTIVITIES ON THE FUNCTION OF THE BODY OF CHILDREN AND ADOLESCENTS. *Open Access Repository*, *4*(02), 26-32.

35. Patiddinov, K. D. (2022). Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning jismoniy tayyorgarligi ko'rsatkichlarining Alpomish sog'liqni saqlash testlari standartlari bilan solishtirma dinamikasi. “Fanning dolzarb muammolari” da *: talabalar qarashlari* (297-299-betlar).

JISMONIY TARBIYA VA SPORTDA PROFFESIONALIZM

I.X.Abdullayev
FarDU Sirtqi bo‘lim Aniq va tabiiy fanlar kafedra o‘qituvchisi

Annotatsiya: Jismoniy madaniyat va sportda proffesionalizm, Havaskorlik sportdan professional sportga o‘tish, Muntazam ravishda samarali mehnat qilish:

Mazkur faoliyatlar va talablar umumiy xususiyatlar, Xavaskorlik sportidan farqli o‘laroq bunda bajarish muddati,, Ya’ni professional sportdagi ba’zi bir amaliy harakatlar.

Kalit so‘zlar: Ta’lim-tarbiya, ijtimoiy-iqtisodiy, samarali natijalar, pedagogik jarayon, jismoniy madaniyat, sport ixtisosligi, sportda proffesionalizm, kasbiylik-ixtisoslik, Sport turlari, Ommaviy jismoniy madaniyat.

Ta’lim-tarbiya va ijtimoiy-iqtisodiy hamda madaniyat olamida kasbiylik (professionalizm) jarayoni keng tarqalgan va samarali natijalarga erishilayotgan pedagogik jarayondir.

O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi qonuni (1997), Davlat ta’lim standartlari va kadrlar tayyorlash milliy dasturi mazmunida barcha sohalar bo‘yicha yetuk mutaxassislarni tayyorlash, ularning kasbiy malakalari hamda mahoratlarini oshirish masalalariga e’tibor qaratilgan. Bu masalalar kadrlar tayyorlashda jismoniy madaniyat va sport ixtisosligini ham o‘z ichiga oladi.

Jismoniy madaniyat va sportda proffesionalizm (kasbiylik-ixtisoslik) quyidagi yo‘nalishlarga bulinadi:

1. Jismoniy tarbiya o‘qituvchilari.
2. Sport turlari bo‘yicha murabbiylar
3. Ommaviy jismoniy madaniyat va sport tadbirlarining tashkilotchilari.
1. Havaskorlik sportdan professional sportga o‘tish (professional sportchilar)

Kasbiylik (professionalizm) xususiyatlari shundaki, har bir faoliyatning mazmuni va uni amalda bajarishda qo‘llaniladigan usullarda ma’lum maqsadlar va muhim vazifalar mavjud bo‘ladi. Shu asosda ba’zi bir tajribaviy xulosalar va mulohazalarni ifodalash maqsadga muvofiqdir.

Muntazam ravishda samarali mehnat qilish:

- bozor munosabatlari va maqsadga qaratilgan jismoniy tarbiya-kasbiy faoliyatlar;
- kasb sohasida nazariy va ilmiy pedagogik bilimlarni egallash;
- pedagogik – jismoniy tarbiya kasbida amaliy ko‘nikmalar va kasbiy malakani uzluksiz takomillashtirish;
- mehnat samaralarini (sportdagi natijalar, o‘quvchi-yoshlar va talabalarning fanni o‘zlashtirish) avvaldan ko‘ra bilish;

- yangi (innovatsiya) pedagogik texnologiyalarni egallash va ularni o‘quv mashg‘ulotlarda (trenerovka) qo‘llash;

- shug‘ullanuvchilar va barcha kasb egalari (fan, madaniyat, texnika, iqtisodiy va hokazo) oldida pedagogik mahorat jihatdan doimiy ravishda namuna bo‘lish.

Mazkur faoliyatlar va talablar umumiy xususiyatlarga ega bo‘lgan pedagogik jarayonlardir. Bu jarayonlarni kasbiylik yo‘lidagi faoliyatlarda qisqacha izohlansa quyidagilarni bayon etish mumkin. Texnika, sanoat, adabiyot va ko‘p sohalarda o‘ta ustalik bilan bajarilgan, ijro etilgan faoliyat (mehnat samaralari) egalarini moxir, usta deb tan olishadi. Ya’ni o‘z kasbining tengi yo‘q xunarli (professional), ustasi deyiladi. Bu jismoniy madaniyat va sport sohasida ham shaklan va mazmunan qiyoslidir, ya’ni:

-xavaskor sifatida (har bir to‘rning o‘z xususiyati bor) bajariladigan mashqlar, ularning turli amallari (priyom) belgilangan qoida, tartib va talabalarga asoslanadi. Ya’ni shug‘ullanuvchining jismoniy tayyorgarligi, xulqi, qoidalarga to‘la amal qilishini ko‘zda tutadi. Eng muhimi esa sog‘liqni saqlash, jarohatlar olishga yo‘l qo‘ymaslik, garovlarga berilmaslik xavaskorlikning tamoyilidir.

- jahondagi ko‘pchilik mamlakatlardagi kabi O‘zbekistonda ham sportning ba’zi bir turlari (boks, tennis, sharqona yakka kurashlar va hokazo) bo‘yicha professional harakatlar yo‘lga qo‘yilmoqda. Bu faoliyatlarning (professional) ham o‘ziga xos xususiyatlari, qonun va qoidalari mavjud. Xavaskorlik sportidan farqli o‘laroq bunda bajarish muddati, mashqlarning cheksizligi va garovlar (o‘rtadagi qayta miqdordagi pullar) ustunroq turadi. Ta’kidlash lozimki, Xalqaro miqiyosda havaskorlik va professional sport o‘yin-mashqlar bir-biri bilan tutashib, aralashib bormoqda. M: Futbol, xokkey, boks, kurashlar kabi sport turlarida cheklanmagan (itarish, oyoqlardan chalish, istagan joyiga zarba berish va hokazo) harakatlarni qo‘llash amalga oshirilmoqda. Ya’ni professional sportdagi ba’zi bir amaliy harakatlar (mashqlar, priyom) xavaskorlik sport turlari qoidasiga kiritilmoqda. Sport olamida professionalizm iborasi va tushunchasi tor ma’noda maxsus, kamyob amaliy faoliyat (mahorat) sifatida mavjuddir. M: boks, kurash, tosh-yuk ko‘tarish, yuk tortish va hokazo (uning turlari ko‘p) og‘ir vaznlar, atletik (mushaklar hajmi va kuchi) tayyorgarliklarda aniq ko‘rinadi. Ya’ni vaqtning cho‘zilishi, man etilgan usullarning qo‘llanishi va har kanday sport ustasi (sport turlaridagi havaskor tayyorgarliklar) ham bajarishi qiyin yoki bajarmasliklari mumkin. (m:yuk mashinasini tortish, noqulay-katta hajm-og‘ir yuklarni ko‘tarib yuqoriga qo‘yish, belgilangan joyga olib borish kabilar.

Professional sport musobaqalarining ijtimoiy-tarbiyaviy, jismo-niy sifatlarni tayyorlash va moddiy manfaatlar keltiruvchi xususiyatlari hozirgi davrda muhim omil sifatida xizmat qilayotganligini inkor qilib bo‘lmaydi. Ta’lim-tarbiya sohasidagi jismoniy tarbiya va sportning maqsadli kasbiyligi (professional) hozirgi davr pedagogik texnologiyalarni va mahorat sirlarini ochib berishda o‘z o‘rni bor. Ular haqidagi ba’zi bir dalillarni nazariy jihatdan quyidagicha izohlasa bo‘ladi, ya’ni:

1. Maktabgacha bolalar tarbiya muassasalarida bolalarning yoshi, jinsi va jismoniy qobiliyatlariga qarab turli o‘yin-mashqlarni o‘rgatishda tarbiyachio‘qituvchining nazariy bilimlar va amaliy ko‘nikmalarga yuqori darajada ega bo‘lishi, ustakorligi (professional) muhim ahamiyatga ega.

1. Xari (brevno, skameyka-o‘tirg‘ich) ustidan sekin yoki tez yurib, yugurib o‘tishda yiqilmaslik holatlarni o‘rgatish (ba’zi bolalar yugurib o‘tishdan qo‘rqadi, bunda ularni suyash qo‘lidan ushlash lozim bo‘ladi).

2. Tik narvonlardan sekin yoki epchillik bilan tez osilib chiqish. Bunda ham ba’zi bolalar (qizlar) chiqishda qo‘rqadi yoki chiqmaydi. ryeykalardan (tayoq) maxkam ushlash, oyoqlarga to‘g‘ri tayanish, balandga qarash kabi usullarni o‘rgatilsa va talab qilinsa qiynaladigan bolalar ham tezda o‘zlashtirishi mumkin. Demak, tarbiyachi-o‘qituvchilar o‘z kasbining ustasi bo‘lishini mehnat jarayoni taqozo etadi.

2. Umumta’lim maktablar, akademik-liseylarda ta’lim-tarbiya oluvchi o‘quvchi-yoshlar, ayniqsa boshlang‘ich ta’lim (1-4 sinflar) o‘quvchilari bilan jismoniy tarbiya darslari, darsdan tashqari sog‘lomlashtirish ishlari (tanaffuslardagi o‘yin-mashqlar, dam olish kuni sayr-sayohatlar, uy sharoitidagi mustaqil mashg‘ulotlar va hokazo) sport to‘garaklari mashg‘ulotlari, sport musobaqalarida qo‘llaniladigan xilma-xil o‘rgatish usullari mavjud bo‘ladi. Bunda o‘qituvchidan gimnastika, yengil atletika, sport o‘yinlari, kurash, raqslar va hokazoni (jismoniy tarbiya dasturi “Alpomish va Barchinoy” maxsus testlari talablari asosida) o‘rgatishda ko‘p qirrali (universal va professional) nazariy bilim hamda yuqori darajadagi amaliy malakalar talab etiladi. Ularni puxta, mazmunli va qiziqarli qilib ko‘rsatish, tushuntirish, o‘rgatish va yaxshi samaralarga erishtirish o‘qituvchining jismoniy tarbiya va sportdagi professional (mohir, ustakor, bilag‘on) faoliyati maxsuli hisoblanadi.

Bundan xulosa shundaki, jismoniy tarbiya sohasidagi o‘quv kadrlar tayyorlash jarayonida bulajak mutaxassislarni yuqorida ta’kidlangan professional faoliyatlar bilan mustahkam qurollantirish lozim bo‘ladi.

Mashg‘ulotlar jarayonida o‘quvchi-yoshlar, ayniqsa sportchilarda kechadigan fiziologik, biologik, biomexanik faoliyatlar, o‘zgarishlar haqida pedagogik jihatdan muammolarni xal qilishning ijodiy yo‘llarini izlash, topish va ulardan maqsadli, samarali foydalanishni mutaxassislarga o‘rgatish lozim bo‘ladi. Jismoniy tarbiya ta’limida turli axborotlar, ma’lumotlardan (kommunikativ) foydalanishda vamologik, innovasion pedagogik texnologiyalarni qo‘llash, foydalanish jarayonlarida hozirgi davr fan-texnika yangiliklarini o‘zlashtirish asosiy muammolardan biridir. Egallagan bilim va amaliy ko‘nikmalarni ommaviy jismoniy madaniyat, sport, turizm va xalq milliy o‘yinlari bo‘yicha o‘tkaziladigan tadbirlarda tashkilotchi-tashabbuskor sifatida amalga oshirish, mutaxassisning ijtimoiy faoliyatini kuchaytirish zarur bo‘ladi. Shular asosida jismoniy tarbiya va sport sohasidagi o‘quvchi-yoshlar, talabalar va mutaxassis kadrlarning ilmiy pedagogik saloxiyatlarini oshirish, kengaytirish, chuqurlashtirish va

ayniqsa malakaviy ko‘nikma hamda amaliy tajribalarni yuksaltirish hozirgi davr kadrlar tayyorlash milliy dasturining talabi hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda o‘quv muassasalarida jismoniy tarbiya va sport sohasida ixtisosli kasb (professional) egalarini tayyorlab yetkazishda ijtimoiy–iqtisodiy, siyosiy, ma’naviy, madaniy va tarbiyaviy (pedagogik) jihatdan chuqur bilim berish, kasbiy-amaliy malakalardagi eng yuksak natijalarga erishtirish lozim bo‘ladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Iseyev Sh.T.Futbol jamoalarining g‘alaba qozonishida futbolchilar-ning standart vaziyatlaridan samarali foydalanishi.«Pedagogik ta’lim»J. № 2, 2003 yil.
2. Nurimov R.I. Yosh futbolchilarni texnik va taktik tayyorlash. O‘quv qo‘llanma. Toshkent, 2005.
3. Akramov R.A., Talibdjanov A- Yuqori malakali futbochilarni tayyorlash. O‘quv qo‘llanma 2009 y.
4. Atamuxamedova, M., Abdugapparov, A., Mixeyeva, A., & Yormatov, G. VLIYANIYe UMSTVENNOY DEYATELNOSTI U UCHAIЩIXSYA NA GAZOOBMEN V RAZLICHNЬIX EKOLOGICHYeSKIX USLOVIYAX. *SIMVOL NAUKI*, 81.
5. Atamukhamedova, M. R., Yormatov, G. S., & Erkaev, E. A. (2019). Relations between basic exchange and sprint. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *1*(10), 304-308
6. .Sattorovich, Y. G. U., & Tursunaliyevich, F. I. (2023). Mass Sport Movement in Uzbekistan and its Role in Forming a Healthy Lifestyle. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(1), 334-337.
7. Sattorovich, Y. G. U., & Tursunaliyevich, F. I. (2023). History of the Sport of Kurash. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(1), 329-333.
8. G’ulomjon, Y. (2023). Metho Yormatov, GS (2020). *CHANGES IN THE RESPIRATORY AND BLOOD SYSTEM AS A RESULT OF PHYSICAL EXYeRCISES. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *2*(10), 130-133
9. G’ulomjon, Y. (2023). THE MORAL OF ADAPTIVE PHYSICAL EDUCATION IN YOUNG CHILDREN. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, *11*(5), 1155- 1161..
10. G’ulomjon, Y. (2023). MEDICAL BIOLOGICAL TECHNOLOGIES IN THE PREPARATION OF THE MOST HIGHLY QUALIFIED SPORES. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, *11*(5), 1169-1175.
11. G’ulomjon, Y. (2023). Methodological Principles of Development of Physical Quality of Endurance in Children and Adolescents. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(3), 178-182.

12. Gulomjon, Y. (2022). PEDAGOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL ABILITIES OF YOUNG STUDENTS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(12), 140-149.

13. Ghulom, Y. (2022). FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL EDUCATION TOOLS IN STUDENTS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(12), 17-25.

14. Gulomjon, Y. (2022). INNOVATIVE IMPROVEMENT OF THE EDUCATION SYSTEM IN THE FIELD OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603*, *11*(10), 119-123.

15. Gulomjon, Y. (2022). THE ROLE AND FUNCTIONS OF THE SCIENCE OF PHYSICAL CULTURE IN THE EDUCATION SYSTEM. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(08), 130-134.

16. Sattorovich, Y. G. (2021). SOCIO-PEDAGOGICAL FACTORS OF INTEGRATION OF PHYSICAL AND CULTURAL-MORAL EDUCATION. *Thematics Journal of Education*.

17. Fozilov, H., & Fozilov, I. (2023). PERIODIC PROBLEMS OF THE NATIONAL STATISTICAL SYSTEM. *Engineering problems and innovations*.

18. Ilhomjon, F. (2023). Scientific Description of Table Tennis Racket Evaluation. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(3), 114-118.

19. Fozilov, I. (2022). STATUS OF DIRECTION AND COMPETITION IN SPORTS SPORTS SPECIALTY. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, *16*(3), 60-64.

20. Fozilov, I. (2022). ORGANIZATION OF RECONSTRUCTION MEASURES AND PROCESSES FOR ATHLETES. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, *16*(3), 55-59.

21. Patidinov, K. (2023). TEMURBEKLAR MAKTABI HARBIY TEXNIKA LITSEYLARI O‘QUVCHILARINI. JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA TADQIQOT USLUBLARI. *Talqin Va Tadqiqotlar*, *1*(35).

22. Umurzoqova, B. (2023). XORIZHIY TIL OKITUVCHILARINING MEDIATALYMGA MUNOSABATI. *Talqin Va tadqiqotlar* , *1* (34).

23. Umurzoqova, B. A. (2022). BOLAZHAK XORIZHIY TIL KOKITUVCHILARINI ZARARLI AXBOROTLAR TAHDIDAN HIMOYALASHDA MILLIY VA UMUMMILLIY KADRIATLARGA ASOSLANISH TAMOYILI. *TALIM VA INNOVATSION TADQIQOTLAR* , 60-62.

24. Patidinov, K. (2023). TEMURBEKLAR MAKTABI HARBIY TEXNIKA LITSEYLARI O‘QUVCHILARINI JISMONIY TARBIYA, SPORT TADBIRLARINING SHAKLLARI VA TURLARI. *Talqin Va Tadqiqotlar*, *1*(33).

25. Kamoliddin, P. (2023). EFFECTS OF PHYSICAL EDUCATION EXTRACURRICULAR ACTIVITIES ON THE FUNCTION OF THE BODY OF CHILDREN AND ADOLESCENTS. *Open Access Repository*, *4*(02), 26-32.

26. Mamadjanov, N., & Hamidov, S. (2023). Analysis of Physical Training Results for High School Students in Fargo City General Four a Schools. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, *16*, 58-64.

27. Mamadjanov, N., & Bakirova, M. (2023). Analysis of the Results of Physical Training for Elementary School Students at the 50th Elementary School in Quwa County, Fargo. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, *16*, 49-57.

28. Mamajonov, N. va Bakirova, M. (2022). MAKTABGACHA VA MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARNING ZHISMONIY TAYORGARLIGI VA RIVOZHLANGANLIGINI TAHLIL KILISH KILISH VA BAGOLASH. *Pedagogik va ta'lim tadqiqotlari Amerika jurnali* , *6* , 13-19.

29. Mamadjonov, N. va Hamidov, S. (2023). Fargo shahridagi umumiy to'rtta maktabdagi o'rta maktab o'quvchilari uchun jismoniy tarbiya natijalarini tahlil qilish. *Evroosiyo ta'lim va akademik ta'lim jurnali* , *16* , 58-64.

30. Mamadjanov, N., & Nazirov, M. (2023). Methodological Characteristics of Ensuring the Integration of Physical Education in the System of School Education. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, *20*, 95-97.

31. Normatovich, U. Z. (2023). BOLALARNING JISMONIY SIFATLARINI TARBIYA BERISHNING YANGI YO'LLARI. *Konferentsiya* , 96-108.

32. Abduvali, A. va Qurbonali, S. (2023 yil, may). UMUMIY TA’LIM MAKTABIDA JISMONIY TARBIYA FANINDAN SINFDAN TA’LIM TA’LIMLARNI REJALASHTIRISH USULLARIDAN. *E konferentsiya zonasida* (56-65-betlar).

33. Azizovna, U. B. (2022). Development of media culture through media education. *Eurasian Journal of Media and Communications*, *12*, 15-17.

34. Kamoliddin, P. (2023). EFFECTS OF PHYSICAL EDUCATION EXTRACURRICULAR ACTIVITIES ON THE FUNCTION OF THE BODY OF CHILDREN AND ADOLESCENTS. *Open Access Repository*, *4*(02), 26-32.

35. Patiddinov, K. D. (2022). Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning jismoniy tayyorgarligi ko'rsatkichlarining Alpomish sog'liqni saqlash testlari standartlari bilan solishtirma dinamikasi. “Fanning dolzarb muammolari” da *: talabalar qarashlari* (297-299-betlar).

ЖЕНСКОЕ ЛИДЕРСТВО В ПОЛИТИКЕ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Мирзаева Маъсуда
Магистр факультета международных отношений Университета мировой экономики и дипломатии

Аннотация: Эта статья рассматривает вызовы и перспективы женского лидерства в политике. В ней отмечается, что женщины по-прежнему недостаточно представлены в политической сфере из-за стереотипов, дискриминации и недостатка поддержки. Однако исследования показывают, что женщины-лидеры могут принести уникальные и инновационные подходы к политическим проблемам, а их лидерский стиль может создать более инклюзивный и эффективный политический процесс. Для реализации потенциала женского лидерства, необходимо устранять стереотипы, обеспечивать доступ к ресурсам и улучшать условия совмещения профессиональной и личной жизни для женщин. Активное участие общественных организаций, активистов и женских движений также может сыграть важную роль в увеличении представительства женщин в политике. Заключительная мысль статьи заключается в том, что женское лидерство в политике является важным и перспективным аспектом политической жизни, требующим устранения гендерных неравенств и предоставления женщинам равных возможностей участвовать в политике.

Ключевые слова: Женское лидерство, Вызовы, Перспективы,Стереотипы, Дискриминация, Общественные организации, Активисты, Женские движения, Гендерное неравенство, Равноправие.

Annotation: This article examines the challenges and prospects of women's leadership in politics. It notes that women are still underrepresented in the political sphere due to stereotypes, discrimination, and lack of support. However, research shows that women leaders can bring unique and innovative approaches to political issues, and their leadership style can create a more inclusive and effective political process. To realize the potential of women's leadership, it is necessary to eliminate stereotypes, provide access to resources, and improve the conditions for balancing professional and personal life for women. Active participation of public organizations, activists, and women's movements can also play an important role in increasing the representation of women in politics. The final thought of the article is that women's leadership in politics is an important and promising aspect of political life, requiring the elimination of gender inequalities and providing women with equal opportunities to participate in politics.

Keywords: Women's leadership, Challenges, Prospects, Stereotypes, Discrimination, Public organizations, Activists, Women's movements, Gender inequality, Equality.

Введение

В последние десятилетия во всем мире наблюдается увеличенный интерес к вопросам гендерного равенства, в том числе в политике. Хотя женщины составляют значительную часть населения, их представительство в политической сфере все еще остается недостаточным. В этой статье мы рассмотрим вызовы и перспективы женского лидерства в политике, а также возможные способы преодоления препятствий, с которыми сталкиваются женщины, стремящиеся занимать важные посты в государственном управлении. В последние десятилетия гендерное равенство стало одной из важнейших тем, привлекающих все больший интерес по всему миру. Даже при значительной численности женского населения, представительство женщин в политической сфере остается недостаточным. В данной статье рассматриваются вызовы и перспективы женского лидерства в политике, а также исследуются возможные методы преодоления препятствий, с которыми сталкиваются женщины, стремящиеся занять ведущие позиции в государственном управлении.

Статья выделяет два ключевых вызова для женского лидерства в политике: стереотипы, ограничивающие роль женщин в обществе, и недостаток поддержки и ресурсов для женщин, претендующих на политические должности. В то же время, подчеркивается огромный потенциал женского лидерства, обусловленный способностью женщин-лидеров приносить инновационные подходы к решению политических проблем и создавать более инклюзивный и эффективный политический процесс, основанный на сотрудничестве и взаимодействии. Для реализации потенциала женского лидерства предлагаются ряд мер, включая устранение стереотипов, обеспечение доступа к ресурсам, улучшение условий совмещения профессиональной и личной жизни для женщин, а также активную поддержку со стороны общественных организаций, активистов и женских движений.

В итоге, статья заключается в том, что женское лидерство в политике представляет собой важную и перспективную сферу деятельности, способную оказать значительное влияние на политическую жизнь общества. Для реализации этого потенциала необходимо устранять гендерные неравенства и обеспечивать женщинам равные возможности участвовать в политической жизни.

В последние годы наблюдается глобальная тенденция к укреплению роли женщин в политике. Политическая сфера перестала быть исключительно мужским привилегией, а благодаря техническому прогрессу и повышению

уровня образования женщин, они получили больше конкурентных возможностей. За последние 50 лет более 100 женщин заняли высшие государственные должности в разных странах мира. [1].

Согласно докладу Департамента по экономическим и социальным вопросам ООН "The World's Women 2020: Trends and Statistics", В 2019 году в среднем женщины составляли 39% рабочей силы по всему миру, и занимали 28% руководящих должностей. В трех регионах с самой высокой долей женщин на руководящих должностях - Латинской Америке и Карибском бассейне, Австралии и Новой Зеландии, а также в Европе и Северной Америке - женщины занимали 38 процентов руководящих должностей. [2]

По состоянию на начало 2020 года женщины работали в должности президента или главы правительства в 20 странах. Это на одну страну больше, чем в 2019 году, и на 12 больше, чем в 2005 году, когда был опубликован первый такой доклад, передает ТАСС. В отчёте отмечается, что более половины руководящих постов, которые занимают женщины, приходится на Европу. Рост доли женщин на министерских постах авторы документа расценивают как «обнадёживающую тенденцию». Так, в 14 странах их в правительствах больше половины. Ещё в 16 государствах они располагают от 40% до 50% министерских портфелей. Здесь лидеры — Европа и страны Западного полушария. [3].

Лидерство представляет собой процесс, основанный на взаимоотношениях доминирования и подчинения, и заложенный в основе выполнения волевых устремлений различных субъектов - отдельных лиц или групп в целом. Доминирующий субъект стремится к реализации своих задач и устремлений, и должен обладать качествами, которые делают его авторитетным в своем кругу. Главная цель такого субъекта - установление доминирующего влияния. Понятие лидерства также включает в себя аспекты эмоционального интеллекта, коммуникационных навыков, способности вдохновлять и увлекать других, умения вести переговоры, разрешать конфликты и управлять изменениями. В целом, понятие лидерства представляет собой сильный инструмент в организации и формировании человеческих отношений, а также в осуществлении перемен и достижении успеха в различных сферах жизни. [1].

Одним из ключевых вызовов для женского лидерства в политике является наличие стереотипов относительно роли женщин в обществе. Во многих культурах женщины все еще воспринимаются преимущественно как домохозяйки и матери, и их политическая активность часто встречает сопротивление со стороны общества. Это создает трудности для женщин, желающих вступить в политику и занять лидирующие позиции.

Одним из ключевых аспектов таких исследований является поиск ответа на вопрос о связи традиционного представления об образе лидера с определенным

гендером, и объяснение этой связи. Т.В. Бендас считает, что существует общепринятый стереотип, связанный с лидерством, который утверждает, что "лидером должен быть мужчина (на работе, в семье); ему приписываются такие лидерские качества, как независимость от внешнего влияния, организаторские способности; женщины не должны занимать руководящие должности, по крайней мере, на высшем уровне" [4].

Другим вызовом является недостаток поддержки и ресурсов для женщин, пытающихся занять политические должности. Женщины часто сталкиваются с дискриминацией при поиске финансовой поддержки для своих политических кампаний, а также испытывают затруднения при построении профессиональных сетей и связей в политической сфере.

Женщины, составляющие половину населения мира и треть экономически активного населения, в то же время ответственны за *две третьих бюджета рабочего времени и получают при этом лишь одну десятую мирового дохода*. Эта социальная несправедливость подкрепляется еще и тем, что женщинам принадлежит всего лишь один процент мировой собственности. [1]

Однако, несмотря на эти вызовы, женское лидерство в политике имеет огромный потенциал. Недавние исследования показывают, что женщины-лидеры могут приносить уникальные и инновационные подходы к решению политических проблем, основанные на их личном опыте и ценностях. Более того, их лидерский стиль, основанный на сотрудничестве и взаимодействии, может способствовать созданию более инклюзивного и эффективного политического процесса.

Исследования американских психологов Д. Шульц и С. Шульц являются доказательством неподтвержденности стереотипа о непригодности женщин для руководящих ролей. Они отмечают, что подчиненные мужчин и женщин одинаково оценивают руководителей обоего пола. Оценки, данные подчиненными, не показывают никаких существенных различий ни в исполнении функций, связанных с управлением людьми и решением задач, ни в способностях к неформальному, организующему и направляющему руководству. Исследования также указывают на то, что женщины часто проявляют большее стремление к успеху, чем мужчины. [5]

Для того чтобы реализовать потенциал женского лидерства в политике, необходимо предпринять ряд мер. Во-первых, необходимо продолжать работать по устранению стереотипов и предубеждений относительно роли женщин в обществе. Это включает в себя не только образовательные программы и кампании по пропаганде гендерного равенства, но и действия со стороны политических партий и государственных институтов для увеличения представительства женщин в политике.

Во-вторых, необходимо предоставлять женщинам доступ к ресурсам, необходимым для успешной политической карьеры. Это означает создание программ финансовой поддержки, менторских отношений и образовательных и тренинговых программ, направленных на развитие лидерских навыков у женщин.

В-третьих, важно содействовать созданию условий для женщин, способствующих совмещению их профессиональных и личных обязанностей, что является одной из основных проблем, с которыми сталкиваются женщины, стремящиеся занять лидирующие должности в политике.

Наконец, существенную роль в повышении представительства женщин в политике могут сыграть общественные организации, активисты и активистки, а также женские общественные движения, осуществляющие наблюдение за политическими процессами и активное участие в пропаганде женского лидерства.

Заключение

Женское лидерство в политике несомненно сталкивается с многочисленными вызовами, такими как стереотипы, недостаток ресурсов и дискриминация. Однако, несмотря на эти препятствия, женщины-лидеры обладают уникальным потенциалом благодаря своему инновационному подходу, способному привнести новые идеи и перспективы в политическую сферу. Для того чтобы реализовать этот потенциал, необходимо устранить стереотипы, предоставить доступ к ресурсам, содействовать совмещению профессиональных и личных обязанностей, а также поддерживать активную роль общественных организаций и женских общественных движений. Женщины играют важную роль в политике, преодолевая множество вызовов и достигая высоких результатов. Несмотря на то, что политические посты долгое время занимали в основном мужчины, все больше женщин становятся лидерами и оказывают значительное влияние на формирование государственной политики. Тем не менее, благодаря своим лидерским качествам и компетенции, они успешно решают сложные задачи и учитывают интересы различных групп населения. Участие женщин-лидеров в политике имеет огромное значение для достижения равенства и справедливости в обществе. Развитие женского лидерства не только сделает политический процесс более инклюзивным и разнообразным, но также привнесет новые идеи и подходы, способствуя развитию общества в целом.

Использованная литература:

1. Женщины лидеры в многополярном мире на примере стран Южной Америки. Дипломная работа. УМЭД, МЭО.- 2023.

2. Феминизм в современных международных отношения. Дипломная работа. МГИМО, МЭО. – 2011.

3. https://worlds-women-2020 data undesa.hub.arcgis.com/apps /0d1ff2530f17451bb8437 c6ea 584282e/explore

4. Бендас Т.В. Психология лидерства: Учебное пособие. СПб.: Питер, 2009. С. 157.

5. Шульц Д.. Шульц С. Психология и работа. СПб., 2003. С. 268.

MAKTAB O‘QUVCHILARIDA JISMONIY FAZILATLARNI TARBIYALASH XUSUSIYATLARI

I.X.Abdullayev
FarDU Sirtqi bo‘lim Aniq va tabiiy fanlar kafedra o‘qituvchisi

Annotatsiya: Jismoniy fazilatlarni jismoniy tarbiya mashg‘ulotlari, Yo‘nalishni harbiy – amaliyligini va to‘siqlarni muvafaqqiyatli oshib o‘tish, Chidamlilikni rivojlantirishda yuklamaning intensivligi, To‘siqlarni tezlikda olib o‘tishda organizmni tiklanishi, Ta’limning eksperimental metodikasiga to‘siqlardan oshishi, Yo‘nalishni harbiy – amaliyligini va to‘siqlarni muvafaqqiyatli oshib o‘tishni.

Kalit so‘zlar: o‘quv normalari, jismoniy tayyorgarlik, harbiy – amaliy,, jismoniy tarbiya mashg‘ulotlari, YUQCH, Tezlikning sifatlarini, Chidamlilik, kuchi yuklamasi, Eksperiment, chidamlilik, prinsip.

Qator sifatlar bo‘yicha o‘quv normalarini bajarish to‘siqlardan oshishning samaradorligini ta’minlay olmaydi, harbiy – amaliy, jismoniy tayyorgarlikni oshirish uchun jismoniy fazilatlarni jismoniy tarbiya mashg‘ulotlari bilan bir qatorda darsdan tashqari mashg‘ulotlar takmillashtirish zaruriyati mavjud.

Ushbu muammoning amaliyotdagi kamchiliklarini yo‘qotish xolatini tahlili bo‘yicha olib borilgan tadqiqot yuqoridagilarga asoslanib pedagogik jarayonini yaxshilash bo‘yicha uslubiy tavsiyalarni to‘g‘rilash imkonini beradi. Pedagogik kuzatishlarning ko‘rsatishicha jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarida tavsiya qilinayotgan jismoniy yuklama xajmi jihatidan o‘ta pasaytirilgan va u rivojlantiruvchi samara berilmaydi. Masalan, kuch mashqlari asosan bir seriya bajariladi, xolos. Bu bilan kuchni rivojlantirishning uslubiy prinsipga rioya qilinmaydi. Kuchni rivojlantirishga yo‘naltirilgan ko‘pchilik mashqlar o‘rtacha va kichik qarshiliklar bilan yuajariladi va mashg‘ulotlarda juda kam qo‘llaniladi.

Chidamlilikni rivojlantirishda yuklamaning intensivligi va hajmi aytarli darajada pasaytirilgan va bu masala hozirgi zamon uslubiy nizomlar haqidagi tasavvurga muvofiq emas. Aniqlanishicha, yugurish yuqori intesivlikda YUQCH minutiga 120 tadan past va 5 – 7 minutdan oshirilmaydi.

Tezlikning sifatlarini tarbiyalashda yuklamani me’yorlashda xatoga yo‘l qo‘yilmoqda, masofaning bo‘laklarini o‘zlari hohlaganlaricha belgilamoqdalar, yugurishdagi urinishlar orasidagi dam olish intervali, ularni takrorlashlar soni va tezlik sifatini rivojlantirishning asosiy qoidasi – vazifani o‘zi uchun chegara hisoblangan tezlikda bajarishi buzilmoqda.

O‘tkazilgan tadqiqotlarimiz jismoniy tarbiya mashg‘ulotlarida jismoniy fazilatlarni rivojlantirishga qoniqarsiz darajada olib berilganligini, unga sabab yo‘naltirilgan yuklamani me’yorlashni noto‘g‘riligini aniqladi.

Yo‘nalishni harbiy – amaliyligini va to‘siqlarni muvafaqqiyatli oshib o‘tishni hisobga olib jismoniy fazilatlarning effektli rivojlantirish uchun uni o‘quv tarbiya maxsus tayyorgarlik kompleksini ishladik va uni amaliyotga qo‘lladik. Bu komplekslarni bajarishda mashqlarning yuklamasi ko‘plab mualliflar tavsiya qilgan talablar asosida tayyorlandi.

Chidamlilikni tayyorlashda, yugurish mashqi qo‘llanilib, uni bajarishda YUQCH si minutiga 160 taga yetadigan intensivlikda bajarildi. Tezligi, kuchi va tezlik kuchi yuklamasi takrorlashlar soni va dam olish intervalining davomiyligi hisobga olingan asosiy parmayetrlarga muvofiq me’yorlanadi.

Qo‘yilgan vazifalarni bajarish uchun chaqriuvgacha yoshdagi o‘quvchilarning harbiy – amaliy, jismoniy tayyorgarligiga yo‘naltirish yangidan ishlangan maxsus tayyorlov mashqlari kompleksning qishloq umumta’lim maktablari ta’limning yillik siklidagi samaradorligini o‘rganish uchun pedagogik eksperiment o‘tkazildi.

Eksperiment davrida yoshlarning eksperiment o‘tkazilayotgan va nazorat guruhida jismoniy tayyorgarlik darajasi xolatga nisbatan ko‘tarildi, bu statistika nuqtai nazaridan nisbatan yuqori o‘sish barcha ko‘rsatkichlar bo‘yicha maktab o‘quvchilarida kuzatildi, ularga nazorat guruhidan farqli o‘laroq to‘siqlardan oshib o‘tishga asoslangan maxsus malaka va ko‘nikmalarni rivojlantiradigan metodika qo‘llanilgan edi.

Pedagogik eksperimentning oxiriga kelib eksperimental guruhlarda 100 metrga yugurish bo‘yicha yoshlarning o‘rtacha natijasi ishonchli darajada 5,8 % ($R \geq 0,01$) dan iborat bo‘ldi.

Tezkorlik – kuchi tayyorgarligi ko‘rsatkichlari (uzunlikka yugurib sakrash va granata uloqtirish bo‘yicha) pedagogik eksperimetning yakuniga kelib maktab o‘quvchilarining eksperimental guruhi yoshlarida o‘sish kuzatildi va muvofiq xolda 19,7 va 19,6 % ni tashkil etdi.

Nazorat guruhlarida ahamiyatsiz darajada bo‘lsada oshdi va muvofiq xolda 15,3 % va 9,5 % ni tashkil etdi.

Umumiy chidamlilikni nazorat mashqida (3000 metrga yugurish) ko‘rsatkichlarining ortishi nazorat guruhlariga nisbatan tenglashtirilganda ishonchli darajada yuqori ekanligi ko‘zga tashlanadi.

Shuni aytib o‘tish lozimki, eksperiment oxiriga kelib ko‘rsatkichlarning o‘sishini solishtirish orqali ahamiyatli darajadagi farq mavjudligi, yuzaga kelganligi aniqlandi va farqni ishonchli darajadagi chegarasi ($R \geq 0,05$ dan 11,56) iborat bo‘lganligiga guvohmiz.

Maktab o‘quvchilarida 2,43, 15,38 gacha muovif xolda bo‘ldi. Vaqtni yetishmasligi sharoitida to‘siqlardan olib o‘tish bo‘yicha turli xildagi va turlicha xarakterdagi xarakat vazifalarini bajarishdan oldin o‘zlashtirib olgan harakat malakalarini yangicha ko‘rinishda qo‘llash holatini yuzaga keltirdi. Ta’limning eksperimental metodikasiga to‘siqlardan oshishi bo‘yicha o‘quv yilida vazifalarni kompleksli va tizimli qo‘yish prinsipi asos qilinib, maxsus ishlangan jismoniy fazilatlarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan mashqlar bilan qo‘shib olib borildi.

To‘siqlarni tezlikda olib o‘tishda organizmni tiklanishi bilan bog‘liq shunday xolat yuzaga kelishini har bir to‘siqni olib o‘tishdan so‘ng keyingisini oshib o‘tish qiyinlashdi.

Tadqiqot jarayonida uchta metodik usul aprobaniyadan o‘tkazilgan.

Agarda o‘quvchilar qaysi qaysi bir to‘siqni harakat sifatlarining past rivojlanganligi sababi olib o‘tishda qiynalishsa, ularg vazifani osonlashtirilgan integral yo‘li tavsiya qilindi, chunki jismoniy tarbiya va chaqiruvgacha tayyorgarlik darslarida maktab o‘quvchilarni jismoniy fazilatlarini talab darajasida rivojlantirib bo‘lmasligi bilan bog‘liq, shunga ko‘ra ularda hech bo‘lmasa to‘siqdan oshib o‘tish malakasini rivojlantirish imkoniyati bo‘ladi.

To‘siqlardan oshishini ikkinchi yo‘li to‘siqli yo‘lakda yoki uning ayrim uchastkasida mokkisimon metodi qo‘llashdan iborat bo‘lib, bu o‘z navbatida mashg‘ulotlarni intensivligini ahamiyatli darajada oshirish imkonini beradi. Nihoyat, uchinchisidan ta’limning yillik siklida biz bu mashg‘ulotlarni birinchi chorakda tavsiya qildik, u o‘z navbatida to‘siqlardan muvafaqqiyatli oshib o‘tish uchun kerak bo‘ladigan malakalar jismoniy fazilatlarni shakllantirish ishga individual yo‘nalish va lozim bo‘lgan tuzatishlarni aniqlash imkonini berdi.

O‘quvchilarning jismoniy tayyorgarligi darajasini takroriy pastlikning o‘quv yilini oxiridagsining natijasi ahamiyatli darajada o‘sganligini ko‘rsatdi, tabiiyki u to‘siqlarni olib o‘tish vaqtida ifodasini topib birinchi yil ta’lim olayotganlarda 11,4 % ga, nazorat guruhlarida esa muvofiq holda 3,4 % va 6,2 % ga yaxshilandi. Bu o‘z navbatida Qurolli kuchlar safida xizmatga tayyorlash uchun tavsiya qilingan uslubiyotni yuqori darajadagi samarani berganligini ko‘rsatdi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. Iseyev Sh.T.Futbol jamoalarining g‘alaba qozonishida futbolchilar-ning standart vaziyatlaridan samarali foydalanishi.«Pedagogik ta’lim»J. № 2, 2003 yil.
2. Nurimov R.I. Yosh futbolchilarni texnik va taktik tayyorlash. O‘quv qo‘llanma. Toshkent, 2005.
3. Akramov R.A., Talibdjanov A- Yuqori malakali futbochilarni tayyorlash. O‘quv qo‘llanma 2009 y.
4. Atamuxamedova, M., Abdugapparov, A., Mixeyeva, A., & Yormatov, G. VLIYANIYe UMSTVENNOY DEYATELNOSTI U UCHAIЩIXSYA NA

GAZOOBMEN V RAZLICHNЫIX EKOLOGICHYeSKIX USLOVIYAX. *SIMVOL NAUKI*, 81.

5. Atamukhamedova, M. R., Yormatov, G. S., & Erkaev, E. A. (2019). Relations between basic exchange and sprint. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *1*(10), 304-308

6. .Sattorovich, Y. G. U., & Tursunaliyevich, F. I. (2023). Mass Sport Movement in Uzbekistan and its Role in Forming a Healthy Lifestyle. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(1), 334-337.

7. Sattorovich, Y. G. U., & Tursunaliyevich, F. I. (2023). History of the Sport of Kurash. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(1), 329-333.

8. G'ulomjon, Y. (2023). Metho Yormatov, GS (2020). *CHANGES IN THE RESPIRATORY AND BLOOD SYSTEM AS A RESULT OF PHYSICAL EXYeRCISES. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *2*(10), 130-133

9. G'ulomjon, Y. (2023). THE MORAL OF ADAPTIVE PHYSICAL EDUCATION IN YOUNG CHILDREN. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, *11*(5), 1155- 1161..

10. G'ulomjon, Y. (2023). MEDICAL BIOLOGICAL TECHNOLOGIES IN THE PREPARATION OF THE MOST HIGHLY QUALIFIED SPORES. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, *11*(5), 1169-1175.

11. G'ulomjon, Y. (2023). Methodological Principles of Development of Physical Quality of Endurance in Children and Adolescents. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(3), 178-182.

12. Gulomjon, Y. (2022). PEDAGOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL ABILITIES OF YOUNG STUDENTS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(12), 140-149.

13. Ghulom, Y. (2022). FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL EDUCATION TOOLS IN STUDENTS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(12), 17-25.

14. Gulomjon, Y. (2022). INNOVATIVE IMPROVEMENT OF THE EDUCATION SYSTEM IN THE FIELD OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603*, *11*(10), 119-123.

15. Gulomjon, Y. (2022). THE ROLE AND FUNCTIONS OF THE SCIENCE OF PHYSICAL CULTURE IN THE EDUCATION SYSTEM. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(08), 130-134.

16. Sattorovich, Y. G. (2021). SOCIO-PEDAGOGICAL FACTORS OF INTEGRATION OF PHYSICAL AND CULTURAL-MORAL EDUCATION. *Thematics Journal of Education*.

17. Fozilov, H., & Fozilov, I. (2023). PERIODIC PROBLEMS OF THE NATIONAL STATISTICAL SYSTEM. *Engineering problems and innovations*.

18. Ilhomjon, F. (2023). Scientific Description of Table Tennis Racket Evaluation. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(3), 114-118.

19. Fozilov, I. (2022). STATUS OF DIRECTION AND COMPETITION IN SPORTS SPORTS SPECIALTY. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, *16*(3), 60-64.

20. Fozilov, I. (2022). ORGANIZATION OF RECONSTRUCTION MEASURES AND PROCESSES FOR ATHLETES. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, *16*(3), 55-59.

21. Patidinov, K. (2023). TEMURBEKLAR MAKTABI HARBIY TEXNIKA LITSEYLARI O‘QUVCHILARINI. JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA TADQIQOT USLUBLARI. *Talqin Va Tadqiqotlar*, *1*(35).

22. Umurzoqova, B. (2023). XORIZHIY TIL OKITUVCHILARINING MEDIATALYMGA MUNOSABATI. *Talqin Va tadqiqotlar* , *1* (34).

23. Umurzoqova, B. A. (2022). BOLAZHAK XORIZHIY TIL KOKITUVCHILARINI ZARARLI AXBOROTLAR TAHDIDAN HIMOYALASHDA MILLIY VA UMUMMILLIY KADRIATLARGA ASOSLANISH TAMOYILI. *TALIM VA INNOVATSION TADQIQOTLAR* , 60-62.

24. Patidinov, K. (2023). TEMURBEKLAR MAKTABI HARBIY TEXNIKA LITSEYLARI O‘QUVCHILARINI JISMONIY TARBIYA, SPORT TADBIRLARINING SHAKLLARI VA TURLARI. *Talqin Va Tadqiqotlar*, *1*(33).

25. Kamoliddin, P. (2023). EFFECTS OF PHYSICAL EDUCATION EXTRACURRICULAR ACTIVITIES ON THE FUNCTION OF THE BODY OF CHILDREN AND ADOLESCENTS. *Open Access Repository*, *4*(02), 26-32.

26. Mamadjanov, N., & Hamidov, S. (2023). Analysis of Physical Training Results for High School Students in Fargo City General Four a Schools. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, *16*, 58-64.

27. Mamadjanov, N., & Bakirova, M. (2023). Analysis of the Results of Physical Training for Elementary School Students at the 50th Elementary School in Quwa County, Fargo. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, *16*, 49-57.

28. Mamajonov, N. va Bakirova, M. (2022). MAKTABGACHA VA MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARNING ZHISMONIY TAYORGARLIGI VA RIVOZHLANGANLIGINI TAHLIL KILISH KILISH VA BAGOLASH. *Pedagogik va ta'lim tadqiqotlari Amerika jurnali* , *6* , 13-19.

29. Mamadjonov, N. va Hamidov, S. (2023). Fargo shahridagi umumiy to'rtta maktabdagi o'rta maktab o'quvchilari uchun jismoniy tarbiya natijalarini tahlil qilish. *Evroosiyo ta'lim va akademik ta'lim jurnali , 16* , 58-64.

30. Mamadjanov, N., & Nazirov, M. (2023). Methodological Characteristics of Ensuring the Integration of Physical Education in the System of School Education. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, *20*, 95-97.

31. Normatovich, U. Z. (2023). BOLALARNING JISMONIY SIFATLARINI TARBIYA BERISHNING YANGI YO'LLARI. *Konferentsiya* , 96-108.

32. Abduvali, A. va Qurbonali, S. (2023 yil, may). UMUMIY TA’LIM MAKTABIDA JISMONIY TARBIYA FANINDAN SINFDAN TA’LIM TA’LIMLARNI REJALASHTIRISH USULLARIDAN. *E konferentsiya zonasida* (56-65-betlar).

33. Azizovna, U. B. (2022). Development of media culture through media education. *Eurasian Journal of Media and Communications*, *12*, 15-17.

34. Kamoliddin, P. (2023). EFFECTS OF PHYSICAL EDUCATION EXTRACURRICULAR ACTIVITIES ON THE FUNCTION OF THE BODY OF CHILDREN AND ADOLESCENTS. *Open Access Repository*, *4*(02), 26-32.

35. Patiddinov, K. D. (2022). Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning jismoniy tayyorgarligi ko'rsatkichlarining Alpomish sog'liqni saqlash testlari standartlari bilan solishtirma dinamikasi. “Fanning dolzarb muammolari” da *: talabalar qarashlari* (297-299-betlar).

MUTAXASSIS KADRLAR TAYYORLASHDA “TALABA” SPORTINING MOHIYATLARI

Sh.O.Tillayev
FarDU Sirtqi bo‘lim Aniq va tabiiy fanlar kafedra o‘qituvchisi

Annotatsiya: Oliy ta’lim tizimida respublika sport terma jamoa a’zolarini ta’minlash, ko‘pgina oliy ta’lim muassasalarida u yoki bu sabablarga ko‘ra universiadaning dastlabki bosqichiga yetarli darajada e’tibor yo‘q. jismoniy tarbiya darslarining va sport turlari bo‘yicha seksiyalarning yo‘qligi, respublikamizda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish muammolari,

Kalit so‘zlar: amaliy kasbga tayyorlash jismoniy tarbiya va sport “Talaba“ sport klublari Yosh olimlar, iqtidorli tadqiqotchilar, kompleks asbob-uskunalar, sport inshootlari.

Respublika oliy ta’lim tizimida talabalarning har tomonlama sog‘lom bo‘lishi va ularni amaliy kasbga tayyorlashda jismoniy tarbiya va sport muhim ahamiyatga egadir. Shu asosda 150 dan ortiq oliy ta’lim muassasalarida o‘zini-o‘zi boshqarish, xo‘jalikni mustaqil ravishda yuritish asosida “Talaba“ sport klublari tashkil etilib, ular maxsus tayyorlangan Nizom asosida faoliyat ko‘rsatmoqda. Aytish joizki, bu yo‘lda O‘zbekiston Milliy universiteti, Toshkent iqtisodiyot universiteti, Samarqand Davlat universiteti, Namangan, Farg‘ona davlat universitetlari, Toshkent viloyat davlat pedagogika instituti har sohada peshqadamlik qilmoqda. Ular faoliyatining ijobiy natijalari sezilarli albatta. E’tiborli tomonlardan yana biri shuki, universiadalarga tayyorgarlik rejalari asosida voleybol, basketbol, futbol va boshqa sport turlari bo‘yicha o‘tkazilgan birinchiliklarda Navoiy, Farg‘ona, Andijon, Nukus, Urganch va boshqa shaharlardagi oliy ta’lim muassasalari ham o‘z mahoratlarini namoyish qilishdi.

Ma’lumki, respublikamizda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish muammolari mavzusida o‘tkazilgan an’anaviy anjumanlarda Respublika “Talaba“ sport klubi uyushmasi o‘zining saloxiyatiga ega bo‘ldi. Bunda o‘quvchi-yoshlar va talabalarning sog‘lom turmush tarzini shakllantirish hamda takomillashtirish, halk milliy o‘yinlari va sport turlarining nufuzini yuqori ko‘tarish, bolalar sporti va xotin-qizlar jismoniy tarbiyasi asosiy o‘rin egalladi. Yosh olimlar, iqtidorli tadqiqotchilar, magistrlar va hatto talabalarning ham ilmiy tatqiqot ishlari natijalarini kengaytirish, olingan natijalarni amalda qo‘llash, iste’dodli mutaxassis olimlarning mavqei va masuliyatlarini oshirish borasida keng qamrovli muammoviy mavzularga e’tibor kuchaytirildi.

- Oliy ta’lim muassasalari prof-o‘qituvchilari o‘rtasida “Sog‘lom ustozlar“ sport o‘yinlari musobaqalari;

- “Talaba qizlar sport haftaligi“ musobaqalari;

-“Talaba“ochik birinchiligining I-IV turlari (Universiada dasturidagi sport turlari);

- Farg‘ona shahri OTM birinchiligi;

- “Talaba“ “Kubok o‘yinlari“ musobaqalari va boshqalar.

Ta’kidlash lozimki, mazkur tadbirlar asosan majmuiy (kompleks) va sport turlari bo‘yicha alohida maxsus musobaqalar o‘tkazilmoqda. Ikkinchi toifadagi (sport turlari alohida) musobaqalar qo‘l to‘pi, kurash, belbog‘li kurash, voleybol, yengil atletika, tennis, stol tennisi, shaxmat, futbol, mini futbol, basketbol, suzish, dzyudo, og‘ir atletika, boks va badiiy gimnastika sport turlari bo‘yicha ichki va shahar, viloyat hamda Respublika miqiyosida o‘tkazilmoqda. Universiadaga tayyorgarlik va universiada dasturlarida sport gimnastikasi, “axolini salomatligini baxolash“ maxsus testlari “ko‘pkurash“ (mnogobore), milliy harakatli o‘yinlarning kiritmaganligining sababi shundaki, mazkur turlar va talabalar istagan boshqa sport turlari bo‘yicha oliy ta’lim tizimida sharoitlar, ta’minot masalalari bir xil emas. Eng muhimi esa sport gimnastikasi bo‘yicha shug‘ullanish va Universiada talablari asosida natija ko‘rsatish ancha murakkab, qolaversa sportning bu turi bo‘yicha mahoratli va tajribalai mutaxassislar kun sayin kamayib bormoqda. Maxsus testlardagi “ko‘pkurash“ sport turi hisobida ko‘p sohali faoliyatni talab etadi. Bunda eng avalo talabalarning universal ko‘rsatkichlari (yugurish, sakrash, uloqtirish, gimnastika mashqlari suzish, o‘q otish va xokozo yuqori darajada bo‘lmaydi va ommaviy tusga ega emas. Va xokozo) ichida sportga xos xususiyatga ega bo‘lgan turlar ko‘p. Lekin ularni oliy o‘quv yurti sport majmualarida tashkil qilishga xali intilish yo‘q hisobi. Chunki, ular uchun maxsus joylar, asbob-uskunalar va qolaversa mutaxassis o‘qituvchilarni tayyorlash yoki malaka oshirish ishlari yo‘lga qo‘yilmayotir. Extimol bu muammolar yakin kelajakda xal qilinsa ajab emas.

Muammolar: Buyuk davlat qurilishi yo‘lida davom etayotgan mustaqil yurtimizda jismoniy madaniyat va sport bilan bog‘langan muammolar xali juda ko‘p. Ularning yaqin davrlarda xal qilinishi mumkin bo‘lgan ba’zi muammolarnigina sanab o‘tish mumkin, ya’ni;

- ko‘pgina oliy ta’lim muassasalarida u yoki bu sabablarga ko‘ra universiadaning dastlabki bosqichiga yetarli darajada e’tibor yo‘q. Natijada esa umum talablarning 40-50 (balkim undan oshiqroq) foizi bu ulug‘vor tadbirlarda ishtirok etmayotir;

- jismoniy tarbiya darslarining va sport turlari bo‘yicha seksiyalarning yo‘qligi yoki mashg‘ulotlarning qiziqarli bo‘lmasligi sababli talabalarning shug‘ullanishi, qiziqishi juda past (60-70%). Bu esa talabalarning jismoniy tayyorgarligi va o‘sishiga

salbiy ta’sir etayotganligi sir emas; sport turlari va talabalarni qiziqtirgan boshqa sport turlari bo‘yicha sp

- universiada dasturidagi sport inshootlari, asbob-uskunalar, mutaxassis kadrlar yetarli darajada emas;

- musobaqalar uchun moddiy-texnik va moliyaviy ta’minotlar talablarga javob bermaydi;

- “Talaba“ sport klublarining ko‘pchiligida qo‘shimcha daromad kelti-rish (pullik xizmatlar) yo‘llarini amalga oshirishda tajribalar, imkoniyatlar yetishmayotir;

Universiadalarga tayyorgarlik sharoitlari, ayniqsa sport mashg‘ulotlarining yangi usullari, erishilgan natijalar haqida ilmiy-amaliy anjumanlar va maxsus yig‘inlarda (semenar, malaka oshirish va x,k.) deyarlik ma’ruzachi murabbiy, o‘qituvchilar uchramayotir.

Xulosa shundan iboratki, O‘zbekiston talabalarining jismoniy barkamolligini tarbiyalashda Universiadalarning ijtimoiy-tarbiyaviy xususiyatlari ancha ustivordir. Bo‘lajak kasb egalarini tayyorlashda amaliy kasbiy jismoniy tayyorgarlik jarayonlari izga tushmoqda.

Oliy ta’lim tizimida respublika sport terma jamoa a’zolarini ta’minlash, iqtidorli sportchilarni Xalqaro sport musobaqalari, olimpiya o‘yinlariga tayyorlashda yaqindan yordam berilmoqda. Universiadalarning maqsadli va qiziqarli bo‘lib o‘tishida mutaxassis olimlar, murabbiylar va rahbar xodimlarning amaliy yordamlari muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ma’lumki hamma talabalar ham sport bilan doimiy ravishda shug‘ullanmaydi. Shuningdek ular orasida jismoniy jihatdan cheklanganlar ham bo‘ladi. Shu sababdan jismoniy tarbiya darslarida sog‘lomlashtirish tarbiyaga e’tiborni qaratish lozim bo‘ladi. Ularning ruxiy, madaniy va jismoniy tayyorgarliklarini o‘yin mashqlar asosida tarbiyalash lozim.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. Iseyev Sh.T.Futbol jamoalarining g‘alaba qozonishida futbolchilar-ning standart vaziyatlaridan samarali foydalanishi.«Pedagogik ta’lim»J. № 2, 2003 yil.

2. Nurimov R.I. Yosh futbolchilarni texnik va taktik tayyorlash. O‘quv qo‘llanma. Toshkent, 2005.

3. Akramov R.A., Talibdjanov A- Yuqori malakali futbochilarni tayyorlash. O‘quv qo‘llanma 2009 y.

4. Atamuxamedova, M., Abdugapparov, A., Mixeyeva, A., & Yormatov, G. VLIYANIYe UMSTVENNOY DEYATELNOSTI U UCHAIЩIXSYA NA GAZOOBMEN V RAZLICHNЫIX EKOLOGICHYeSKIX USLOVIYAX. *SIMVOL NAUKI*, 81.

5. Atamukhamedova, M. R., Yormatov, G. S., & Erkaev, E. A. (2019). Relations between basic exchange and sprint. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *1*(10), 304-308

6. .Sattorovich, Y. G. U., & Tursunaliyevich, F. I. (2023). Mass Sport Movement in Uzbekistan and its Role in Forming a Healthy Lifestyle. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(1), 334-337.

7. Sattorovich, Y. G. U., & Tursunaliyevich, F. I. (2023). History of the Sport of Kurash. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(1), 329-333.

8. G'ulomjon, Y. (2023). Metho Yormatov, GS (2020). *CHANGES IN THE RESPIRATORY AND BLOOD SYSTEM AS A RESULT OF PHYSICAL EXYeRCISES. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *2*(10), 130-133

9. G'ulomjon, Y. (2023). THE MORAL OF ADAPTIVE PHYSICAL EDUCATION IN YOUNG CHILDREN. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, *11*(5), 1155- 1161..

10. G'ulomjon, Y. (2023). MEDICAL BIOLOGICAL TECHNOLOGIES IN THE PREPARATION OF THE MOST HIGHLY QUALIFIED SPORES. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, *11*(5), 1169-1175.

11. G'ulomjon, Y. (2023). Methodological Principles of Development of Physical Quality of Endurance in Children and Adolescents. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(3), 178-182.

12. Gulomjon, Y. (2022). PEDAGOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL ABILITIES OF YOUNG STUDENTS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(12), 140-149.

13. Ghulom, Y. (2022). FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL EDUCATION TOOLS IN STUDENTS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(12), 17-25.

14. Gulomjon, Y. (2022). INNOVATIVE IMPROVEMENT OF THE EDUCATION SYSTEM IN THE FIELD OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603*, *11*(10), 119-123.

15. Gulomjon, Y. (2022). THE ROLE AND FUNCTIONS OF THE SCIENCE OF PHYSICAL CULTURE IN THE EDUCATION SYSTEM. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(08), 130-134.

16. Sattorovich, Y. G. (2021). SOCIO-PEDAGOGICAL FACTORS OF INTEGRATION OF PHYSICAL AND CULTURAL-MORAL EDUCATION. *Thematics Journal of Education*.

17. Fozilov, H., & Fozilov, I. (2023). PERIODIC PROBLEMS OF THE NATIONAL STATISTICAL SYSTEM. *Engineering problems and innovations*.

18. Ilhomjon, F. (2023). Scientific Description of Table Tennis Racket Evaluation. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(3), 114-118.

19. Fozilov, I. (2022). STATUS OF DIRECTION AND COMPETITION IN SPORTS SPORTS SPECIALTY. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, *16*(3), 60-64.

20. Fozilov, I. (2022). ORGANIZATION OF RECONSTRUCTION MEASURES AND PROCESSES FOR ATHLETES. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, *16*(3), 55-59.

21. Patidinov, K. (2023). TEMURBEKLAR MAKTABI HARBIY TEXNIKA LITSEYLARI O‘QUVCHILARINI. JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA TADQIQOT USLUBLARI. *Talqin Va Tadqiqotlar*, *1*(35).

22. Umurzoqova, B. (2023). XORIZHIY TIL OKITUVCHILARINING MEDIATALYMGA MUNOSABATI. *Talqin Va tadqiqotlar* , *1* (34).

23. Umurzoqova, B. A. (2022). BOLAZHAK XORIZHIY TIL KOKITUVCHILARINI ZARARLI AXBOROTLAR TAHDIDAN HIMOYALASHDA MILLIY VA UMUMMILLIY KADRIATLARGA ASOSLANISH TAMOYILI. *TALIM VA INNOVATSION TADQIQOTLAR* , 60-62.

24. Patidinov, K. (2023). TEMURBEKLAR MAKTABI HARBIY TEXNIKA LITSEYLARI O‘QUVCHILARINI JISMONIY TARBIYA, SPORT TADBIRLARINING SHAKLLARI VA TURLARI. *Talqin Va Tadqiqotlar*, *1*(33).

25. Kamoliddin, P. (2023). EFFECTS OF PHYSICAL EDUCATION EXTRACURRICULAR ACTIVITIES ON THE FUNCTION OF THE BODY OF CHILDREN AND ADOLESCENTS. *Open Access Repository*, *4*(02), 26-32.

26. Mamadjanov, N., & Hamidov, S. (2023). Analysis of Physical Training Results for High School Students in Fargo City General Four a Schools. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, *16*, 58-64.

27. Mamadjanov, N., & Bakirova, M. (2023). Analysis of the Results of Physical Training for Elementary School Students at the 50th Elementary School in Quwa County, Fargo. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, *16*, 49-57.

28. Mamajonov, N. va Bakirova, M. (2022). MAKTABGACHA VA MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARNING ZHISMONIY TAYORGARLIGI VA RIVOZHLANGANLIGINI TAHLIL KILISH KILISH VA BAGOLASH. *Pedagogik va ta'lim tadqiqotlari Amerika jurnali* , *6* , 13-19.

29. Mamadjonov, N. va Hamidov, S. (2023). Fargo shahridagi umumiy to'rtta maktabdagi o'rta maktab o'quvchilari uchun jismoniy tarbiya natijalarini tahlil qilish. *Evroosiyo ta'lim va akademik ta'lim jurnali* , *16* , 58-64.

30. Mamadjanov, N., & Nazirov, M. (2023). Methodological Characteristics of Ensuring the Integration of Physical Education in the System of School Education. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, *20*, 95-97.

31. Normatovich, U. Z. (2023). BOLALARNING JISMONIY SIFATLARINI TARBIYA BERISHNING YANGI YO'LLARI. *Konferentsiya* , 96-108.

32. Abduvali, A. va Qurbonali, S. (2023 yil, may). UMUMIY TA’LIM MAKTABIDA JISMONIY TARBIYA FANINDAN SINFDAN TA’LIM TA’LIMLARNI REJALASHTIRISH USULLARIDAN. *E konferentsiya zonasida* (56-65-betlar).

33. Azizovna, U. B. (2022). Development of media culture through media education. *Eurasian Journal of Media and Communications*, *12*, 15-17.

34. Kamoliddin, P. (2023). EFFECTS OF PHYSICAL EDUCATION EXTRACURRICULAR ACTIVITIES ON THE FUNCTION OF THE BODY OF CHILDREN AND ADOLESCENTS. *Open Access Repository*, *4*(02), 26-32.

35. Patiddinov, K. D. (2022). Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning jismoniy tayyorgarligi ko'rsatkichlarining Alpomish sog'liqni saqlash testlari standartlari bilan solishtirma dinamikasi. “Fanning dolzarb muammolari” da *: talabalar qarashlari* (297-299-betlar).

MUTAXASSISLAR TAYYORLASH ISHLARINI TASHKIL QILISH VA BOSHQARISH ISHLARI

Sh.O.Tillayev
FarDU Sirtqi bo‘lim Aniq va tabiiy fanlar kafedra o‘qituvchisi

Annotatsiya: Respublikada jismoniy madaniyat va sport harakatini tashkil qilish hamda boshqarish, Respublikada ishlab chiqarish tarmoqlari, ta’lim-tarbiya, sog‘liqni saqlash, madaniyat va boshqa sohalar keng tarmoqdidir, ko‘pgina oliy ta’lim muassasalarida u yoki bu sabablarga ko‘ra univer-siadaning dastlabki bosqichiga yetarli darajada e’tibor yo‘q. jismoniy tarbiya darslarining va sport turlari bo‘yicha seksiyalarning yo‘qligi, respublikamizda jismoniy tarbiya va sportni rivojlantirish muammolari,

Kalit so‘zlar: amaliy kasbga tayyorlash jismoniy tarbiya va sport Yosh olimlar, iqtidorli tadqiqotchilar, kompleks asbob-uskunalar, sport inshootlari.

O‘zbekistonning mustaqillikni qo‘lga kiritishi barcha sohalar kabi jismoniy madaniyat va sportni rivojlantirishda barcha imkoniyatlar yaratildi.

Respublikada jismoniy madaniyat va sport harakatini tashkil qilish hamda boshqarish vazifalari O‘zbekiston Respublikasi Davlat jismoniy tarbiya va sport qo‘mitasi zimmasiga yuklatilgan. Uning ishlariga ko‘maklashuvchi va bevosita nazorat qilib boruvchi Davlat organi O‘zR Vazirlar Mahkamasi hisoblanadi. Respublika Oliy Majlis tarkibida Fan, Madaniyat, sog‘liqni saqlash va sport bo‘yicha maxsus komissiya tashkil etilgan. Bu komissiya jismoniy madaniyat va sport ishlarining tashkil qilinishi, u bilan bog‘liq bo‘lgan qonuniy xujjatlarni tayyorlab Oliy majlisga taqdim etadi. Zarur bo‘lganda Respublika davlat sport qo‘mitasi va boshqa davlat organlarining jismoniy madaniyat va sport sohasidagi axborotlari, xisobotlarini muhokama qilib, qarorlar chiqaradi.

Respublikada ishlab chiqarish tarmoqlari, ta’lim-tarbiya, sog‘liqni saqlash, madaniyat va boshqa sohalar keng tarmoqdidir. Ularning turlari va vazifalariga asosan turli sport jamiyatlari va uyushmalari tashkil etilgan. Ular o‘z sohalari bo‘yicha jismoniy madaniyat va sport harakatini boshqarib boradi..

Respublika davlat sport qo‘mitasi, Respublika sport jamiyatlari va ularning viloyatlar, tuman-shaxarlardagi tarmoqlari xamda boshlang‘ich jismoniy madaniyat jamoalarida (sport klublar) asosiy faoliyatlar quyidagi yo‘nalishlarda olib boriladi, ya’ni:

- barcha faoliyatlarni rejalashtirish;
- sport musobaqalarining kalendar rejalarini tuzish;
- musobaqalarning Nizomlarini tayyorlash va tarqatish;

- qilingan ishlarni hisobga olib borish va xisobotlar tuzish;
- to‘garaklar tashkil etish, sport mashg‘ulotlarini o‘tkazish, sport turlari bo‘yicha musobaqalar tashkil qilish va h.k.

Aholini jismoniy madaniyat va sport bilan shug‘ullanishga jalb etishda quyidagi tadbirlardan maqsadli foydalanilmoqda, ya’ni:

- sport inshootlarini kengaytirish, zarur jixozlar va asbob-uskunalar bilan ta’minlash;
- mutaxassis qadrlar tayyorlash va ularning malakalarini oshirish;
- bolalar va o‘smirlar sport maktablarini ko‘paytirish, ularga iqtidorli bolalarni jalb etish, yetuk sportchilar tayyorlash hamda ularni Respublika va jaxon sport musobaqalariga tayyorlash;
- jismoniy tarbiya, sport, sayohat (turizm) va xalq milliy o‘yinlarini targ‘ibot qilish, bunda ommaviy axborot vositalari, teleradio, ko‘rgazmali vositalar, zamonaviy texnikalardan keng foydalanish va h.k.

Yuqorida bayon etilgan yo‘nalishlarning ba’zi sohalarida erishilayotgan yutuqlar, tajribalardan namunalar keltirish mumkin.

Iqtidorli sportchilarni tanlash, sinash va ularni tarbiyalab yetish-tirish xamda ularning jaxon sport musobaqalarila ishtirokini ta’minlash bo‘yicha sport tashkilotlari, davlat va jamoat idoralari oldiga yangi vazifalar qo‘yilganligi ham bu qonunda o‘z ifodasini topgan.O‘zbekistonda katta sportni rivojlantirish va yurtimiz sportchilarining xalqaro maydonlarda ishtirokini ta’minlash yo‘lida katta yo‘l ochib berildi. Ya’ni 1992 y. 21 yanvarda O‘zbekiston respublikasi Milliy Olimpiya qo‘mitasi (O‘zRMOq) ta’sis etildi va u 1993 y.da Xalqaro Olimpiya qo‘mitasi (XOq) tomonidan tan olinib, o‘ziga rasmiy ravishda a’zo qilib oldi.

O‘zRMOqning asosiy vazifasi respublikada olimpiya harakatini rivojlantirish, uning g‘oyalariga amal qilish hamda O‘zbekiston sportchilarini Xalqaro sport musobaqalariga, ayniqsa Olimpiya o‘yinlariga tayyorlashdan iboratdir. E’tirof etish lozimki, Respublikada jismoniy madaniyat va sportni rivojlantirishda Prezident Sh. Mirziyoyev va Respublika hukumati alohida g‘amxo‘rlik qilib bormoqda. Buning dalili sifatida Respublikada futbolni rivojlantirish, Kurash va boshqa sport turlarini halqaro sport maydonlariga olib chiqish masalalari bilan bog‘liq qator qarorlar qabul qilinganligi ko‘rsatishning o‘zi kifoyadir. Ayniqsa, «O‘zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi qarori muhim axamiyatga egadir. Shu asosda «axolini salomatligini baxolash » maxsus testlari majmui ishlab chiqildi va amalda joriy etildi.

O‘zbekiston sportchilarini olimpiya o‘yinlariga tayyorlash, ularning o‘yinlarda g‘oliblikni qo‘lga kiritish borasida ham maxsus Farmon qabul qilindi. Prezident farmoniga asosan Olimpiya o‘yinlarining oltin medal sohiblariga pul mukofotlari bilan

mukofotlandi. qolgan g‘oliblar ham Farmon asosida taqdirlandi. Bunday olijanoblik, g‘amxo‘rliklar sportchilarning mavqelarini oshirishda katta xizmat qilmoqda.

Yana bir muhim tomoni shundaki, O‘zbekiston sportining kelajagi va uning ravnaqini ta’minlash yo‘lida juda muhim tadbir amalga oshirilmoqda. Respublika Prezidenti «O‘zbekiston bolalar sportini rivojlantirish jamg‘armasini tuzish to‘g‘risida» Farmon e’lon qildi va shu yil 30 oktyabrda O‘zRVM maxsus qaror qabul qildi. Unda ta’kidlanishicha «Bolalar sport jamg‘armasi» barcha viloyatlar va hududlarda tashkil qilinishi, unda sport qo‘mitalar, sport jamiyatlari faol ishtirok etishi, shuningdek Respublika Oliy ta’lim vazirligi, xalq ta’limi vazirligi, turli davlat idoralari, jamoat tashkilotlari, ayniqsa Kasaba uyushmalari bevosita amaliy yordam berishlari uqdirilgan. Bu o‘z navbatida barcha joylardagi bolalar va o‘smirlar sport maktablari, sport internat-maktablari, Olimpiya o‘rinbosarlari sport maktablari va umum-ta’lim o‘rta maktablardagi sport to‘garaklarining ish faoliyatini jonlan-tirish, ularning sifat ko‘rsatkichlarini ta’minlashda xizmat qilishi mu-qarrardir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. Atamukhamedova, M. R., Yormatov, G. S., & Erkaev, E. A. (2019). Relations between basic exchange and sprint. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *1*(10), 304-308

2. .Sattorovich, Y. G. U., & Tursunaliyevich, F. I. (2023). Mass Sport Movement in Uzbekistan and its Role in Forming a Healthy Lifestyle. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(1), 334-337.

3. Sattorovich, Y. G. U., & Tursunaliyevich, F. I. (2023). History of the Sport of Kurash. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(1), 329-333.

4. G’ulomjon, Y. (2023). Metho Yormatov, GS (2020). *CHANGES IN THE RESPIRATORY AND BLOOD SYSTEM AS A RESULT OF PHYSICAL EXYeRCISES. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *2*(10), 130-133

5. G’ulomjon, Y. (2023). THE MORAL OF ADAPTIVE PHYSICAL EDUCATION IN YOUNG CHILDREN. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, *11*(5), 1155- 1161..

6. G’ulomjon, Y. (2023). MEDICAL BIOLOGICAL TECHNOLOGIES IN THE PREPARATION OF THE MOST HIGHLY QUALIFIED SPORES. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, *11*(5), 1169-1175.

7. G’ulomjon, Y. (2023). Methodological Principles of Development of Physical Quality of Endurance in Children and Adolescents. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(3), 178-182.

8. Gulomjon, Y. (2022). PEDAGOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL ABILITIES OF YOUNG STUDENTS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(12), 140-149.

9. Ghulom, Y. (2022). FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL EDUCATION TOOLS IN STUDENTS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(12), 17-25.

10. Gulomjon, Y. (2022). INNOVATIVE IMPROVEMENT OF THE EDUCATION SYSTEM IN THE FIELD OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603*, *11*(10), 119-123.

11. Gulomjon, Y. (2022). THE ROLE AND FUNCTIONS OF THE SCIENCE OF PHYSICAL CULTURE IN THE EDUCATION SYSTEM. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(08), 130-134.

12. Sattorovich, Y. G. (2021). SOCIO-PEDAGOGICAL FACTORS OF INTEGRATION OF PHYSICAL AND CULTURAL-MORAL EDUCATION. *Thematics Journal of Education*.

13. Fozilov, H., & Fozilov, I. (2023). PERIODIC PROBLEMS OF THE NATIONAL STATISTICAL SYSTEM. *Engineering problems and innovations*.

14. Ilhomjon, F. (2023). Scientific Description of Table Tennis Racket Evaluation. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(3), 114-118.

15. Fozilov, I. (2022). STATUS OF DIRECTION AND COMPETITION IN SPORTS SPORTS SPECIALTY. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, *16*(3), 60-64.

16. Fozilov, I. (2022). ORGANIZATION OF RECONSTRUCTION MEASURES AND PROCESSES FOR ATHLETES. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, *16*(3), 55-59.

17. Patidinov, K. (2023). TEMURBEKLAR MAKTABI HARBIY TEXNIKA LITSEYLARI O‘QUVCHILARINI. JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA TADQIQOT USLUBLARI. *Talqin Va Tadqiqotlar*, *1*(35). извлечено от

18. Umurzoqova, B. (2023). XORIZHIY TIL OKITUVCHILARINING MEDIATALYMGA MUNOSABATI. *Talqin Va tadqiqotlar*, *1* (34). http://talqinvatadqiqotlar.uz/index.php/tvt/article/view/1461 dan olindi

19. Patidinov, K. (2023). TEMURBEKLAR MAKTABI HARBIY TEXNIKA LITSEYLARI O 'QUVCHILARINI. JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA TADQIQOT USLUBLARI. *Talqin va katta*, *1* (35).

20. Umurzoqova, B. A. (2022). BOLAZHAK XORIZHIY TIL KOKITUVCHILARINI ZARARLI AXBOROTLAR TAHDIDAN HIMOYALASHDA MILLIY VA UMUMMILLIY KADRIATLARGA ASOSLANISH TAMOYILI. *TALIM VA INNOVATSION TADQIQOTLAR*, 60-62.

21. Patidinov, K. (2023). TEMURBEKLAR MAKTABI HARBIY TEXNIKA LITSEYLARI O 'QUVCHILARINI JISMONIY TARBIYA, SPORT TADBIRLARINING SHAKLLARI VA TURLARI. *Talqin va katta*, *1* (33).

22. Kamoliddin, P. (2023). EFFECTS OF PHYSICAL EDUCATION EXTRACURRICULAR ACTIVITIES ON THE FUNCTION OF THE BODY OF CHILDREN AND ADOLESCENTS. *Open Access Repository*, *4*(02), 26-32.

23. Mamadjanov, N., & Hamidov, S. (2023). Analysis of Physical Training Results for High School Students in Fargo City General Four a Schools. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, *16*, 58-64.

24. Mamadjanov, N., & Bakirova, M. (2023). Analysis of the Results of Physical Training for Elementary School Students at the 50th Elementary School in Quwa County, Fargo. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, *16*, 49-57.

25. Mamajonov, N. va Bakirova, M. (2022). MAKTABGACHA VA MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARNING ZHISMONIY TAYORGARLIGI VA RIVOZHLANGANLIGINI TAHLIL KILISH KILISH VA BAGOLASH. *Pedagogik va ta'lim tadqiqotlari Amerika jurnali*, *6*, 13-19.

26. Mamadjonov, N. va Hamidov, S. (2023). Fargo shahridagi umumiy to'rtta maktabdagi o'rta maktab o'quvchilari uchun jismoniy tarbiya natijalarini tahlil qilish. *Evroosiyo ta'lim va akademik ta'lim jurnali*, *16*, 58-64.

27. Mamadjanov, N., & Nazirov, M. (2023). Methodological Characteristics of Ensuring the Integration of Physical Education in the System of School Education. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, *20*, 95-97.

28. Normatovich, U. Z. (2023). BOLALARNING JISMONIY SIFATLARINI TARBIYA BERISHNING YANGI YO'LLARI. *Konferentsiya*, 96-108.

29. Abduvali, A. va Qurbonali, S. (2023 yil, may). UMUMIY TA'LIM MAKTABIDA JISMONIY TARBIYA FANINDAN SINFDAN TA'LIM TA'LIMLARNI REJALASHTIRISH USULLARIDAN. *E konferentsiya zonasida* (56-65-betlar).

30. Azizovna, U. B. (2022). Development of media culture through media education. *Eurasian Journal of Media and Communications*, *12*, 15-17.

31. Kamoliddin, P. (2023). EFFECTS OF PHYSICAL EDUCATION EXTRACURRICULAR ACTIVITIES ON THE FUNCTION OF THE BODY OF CHILDREN AND ADOLESCENTS. *Open Access Repository*, *4*(02), 26-32.

32. Patiddinov, K. D. (2022). Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning jismoniy tayyorgarligi ko'rsatkichlarining Alpomish sog'liqni saqlash testlari standartlari bilan solishtirma dinamikasi. “Fanning dolzarb muammolari” da *: talabalar qarashlari* (297-299-betlar).

SPORT INSHOOTLARI

K.D.Patidinov
FarDU Sirtqi bo‘lim Aniq va tabiiy fanlar kafedra o‘qituvchisi
kamolidinpatidinov@gmail.com

Annotatsiya: O‘zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida, Shu asosda sport klublari tarkibida jamoatchi faollarni tayyorlash, Respublikaning ijtimoiy-madaniy sharoitida jamoatchilikning faoliyatlar, Xalq milliy o‘yinlarini (“Chillik”, “Oq suyak”, “Poda to‘p” va h.k.) tashkil qilish, Umuman olganda sportchilar uchun sharoitlar yuqori darajada tayyor-lanmoqda. Ularning tarkibida tennis kortlari, suv xavzalari, o‘yin, kurash, boks, qilichbozlik va boshqa turlar uchun sport zallari, o‘yin maydonlari mavjud.

Kalit so‘zlar: Jismoniy madaniyat, jismoniy tarbiya, jismoniy barkamolik, sog‘lomlashtirish, sport majmualari, Xalq milliy o‘yinlarini, Chillik, Oq suyak, Poda to‘p, tashkilotchi-uslubchi.

Mustaqillik yillarida sport inshootlarini ta’mirlash va yangidan qurishga katta e’tibor berilmoqda. Forg‘ona viloyatimizda shuningdek deyarlik barcha viloyatlarning markazlarida zamonaviy sog‘lomlashtirish sport majmualari ko‘rib yetkazildi. Ularning tarkibida tennis kortlari, suv xavzalari, o‘yin, kurash, boks, qilichbozlik va boshqa turlar uchun sport zallari, o‘yin maydonlari mavjud.

Farg‘ona, Andijon, Namangan va boshqa viloyatlarda qurilayotgan yangi tipdagi sport inshootlari Olimpiya o‘rinbosarlarini zamonaviy talablar asosida tarbiyalash bilan birgalikda xalqaro sport musobaqalarini o‘tkazishda ham xizmat qilmoqda

Umuman olganda sportchilar uchun sharoitlar yuqori darajada tayyorlanmoqda. Ayniqsa umumta’lim maktablari yangi sport majmualariga muxtojdir. Yirik shaharlarda maktablarda atigi bitta sport zal, kichik futbol maydonidan boshqa sharoitlar yo‘q desa bo‘ladi. Xalq milliy o‘yinlarini (“Chillik”, “Oq suyak”, “Poda to‘p” va h.k.) tashkil qilish uchun esa maktablar va boshqa o‘quv yurtlarida umuman imkoniyatlar va sharoitlar yaratilmagan.

Aholining barcha tabaqalari kabi, o‘quvchi yoshlar va talabalar ham “Axolini salomatligini baxolash” maxsus testlarini bajarishga avvalo tayyorlanishlari zarurdir. Lekin, suvda suzish, miltiqdan o‘q otish, sayohatlar tashkil qilish uchun moslamalar, maxsus trassalarga extiyoj mavjud.

Xulosa qilib aytganda yoshlarini jismoniy barkamolikka yetaklashda gimnastika va o‘yin zallari, suv xavzalari, xalq milliy o‘yinlari uchun maydonlar (moslamalar), sayohat trassalarini yaratish lozimdir.

Maxalliy millat qizlari uchun mashg‘ulot joylarini alohida qurish, ularning kiyimlarini sportga moslashtirish, ularni barcha sport turlariga jalb etish, xalqaro sport musobaqalarida ularning ishtirokini ta’minlash bugunning muammosi bo‘lib qolmasligi va kelajakda umumxarakat yo‘liga o‘tish chora-tadbirlarini ko‘rish maqsadga muvofiqdir.

Respublikaning ijtimoiy-madaniy sharoitida jamoatchilikning faoliyatlar, o‘z-o‘zini bajarish yo‘llari yaxshi yo‘lga qo‘yilmoqda. Bunday imkoniyatlar deyarlik barcha ishlab chiqarish jamoalarida ham o‘z qoidasini topgan. Ya’ni ma’naviy va ma’rifat; yoshlarning kamolot ijtimoiy harakati, Vatanparvar va shunga o‘xshash o‘nlab tashkilotlar talab darajasida faoliyat ko‘rsatmoqda. O‘zRVMning «O‘zbekistonda jismoniy tarbiya va sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi qarori asosida barcha ishlab chiqarish mehnat jamoalari va qishloqlarda tashkil etish, ularning faoliyatini ta’minlash masalalari alohida ta’kidlangan.

Shu asosda sport klublari tarkibida jamoatchi faollarni tayyorlash, ularning ish faoliyatini ta’minlash, rag‘batlantirish tadbirlari muhim o‘ringa egadir.

Ishlab chiqarish mehnat jamoalarida jismoniy madaniyat tashkilotchilarini va jamoatchi faollarini murabbiy, hakam, jismoniy madaniyat tashkilotchisi tayyorlash asosan ikki yo‘nalishda (mutaxassis xodimlar bundan mustasno) amalga oshirish tajribalari mavjud, ya’ni:

- 1. jamaolarning sport klublarida tashkilotchi faollarni tayyorlash va ularning malakalarini oshirish.
- 2. Tuman (shahar) sport qo‘mitalari, kasaba uyushmalari jismoniy tarbiya-sport jamiyatlari qoshidagi maxsus kurs-seminarlarda yuqori malakali jamoatchi faollarni tayyorlash va malaka oshirish.

Jismoniy madaniyat va sport harakatida mutaxassis kadrlar tayyorlash, ularning malakalarini oshirish tizimida jamoatchi faollarni yetishtirish va ulardan maqsadli foydalanish tartiblari mavjud. Ularga qisqacha tavsiflar berish lozim bo‘ladi, ya’ni:

1.Jismoniy madaniyat tashkilotchisi ishlab chiqarish korxonalarining bo‘linmalari, yirik syexlarida mehnatkashlarni jismoniy tarbiya ishlariga jalb etish, turli sport tadbirlariga tayyorlash va tashkilotchilik faoliyatlarni amalga oshiruvchi jamoatchilikning asosidagi xodimlar. Ular jismoniy tarbiya mashqlarini (kirish gimnastikasi, jismoniy madaniyat lahzalari-fizkulminut, fizkultura va h.k.) ish jarayonida o‘tkazish, sport turlari bo‘yicha komandalar tayyorlash, musobaqalarda ishtirok etishni ta’minlaydi. Demak ana shu faoliyatlar bilan bog‘liq barcha faoliyatlarni ular nazariy va amaliy jihatdan bilishlari shart bo‘ladi.

2.Jismoniy madaniyat uslubchisi bo‘linmalar, yirik sexlar va unga katta bo‘lmagan ishlab chiqarish jamoalarida faoliyat ko‘rsatadi. U o‘z faoliyatlari bilan shatatdagi instruktor-metodistning yordamchisi yoki u shtat bo‘lmasa, asosiy tashkilotchi-uslubchi hisoblanadi. U o‘z faoliyatidagi barcha jismoniy tarbiya va sport

ishlarini bajarishda rahbarlik qiladi. Demak uslubchi, faqat jamoadagi sport tadbirlarini tashkil qilish yo‘llarinigina emas, balki yirik korxona va xatto tuman (shahar) miqyosidagi sport tadbirlarining tashkiliy jihatlarini ham yaxshi bilishi kerak.

3.Sport turlari bo‘yicha jamoatchi murabbiy. Bu faoliyatini ikki turga ajratish mumkin, ya’ni:

- sport sohasidagi mutaxassis kadr (oliy yoki o‘rta maxsus ma’lumotli) jamoatchilik asosida sportchilarni musobaqalarga tayyorlashda xizmat qiladi;
- maxsus ma’lumotga ega bo‘lmagan va sportda ma’lum tajribalarga ega bo‘lgan xodimdir, u ham sportchilarni musobaqalarga tayyorlashda faoliyat ko‘rsatadi. Demak bunday jamoatchi murabbiy (sport turiga qarab) o‘zining sport mahoratini oshirish, mashg‘ulotlarni olib borish tarbirlari, qoidalari va tamoyillariga ega bo‘lish lozim.

4.Sport turlari bo‘yicha hakamlar. Ma’lumki sport musobaqalarini hakamsiz tasavvur qilish mumkin emas. Har bir sport turining xususiyatlariga qarab musobaqalarni hakamlar soni (bosh hakam, katta hakam, oddiy hakam, kotib hakam va h.k.) belgilanadi.

Har bir korxonada yil davomida kamida sport turlari bo‘yicha (10-15) 5-6 marotabadan musobaqalar o‘tkaziladi. Bu tadbirlar har bir jamoada kamida 20-30 va undan ko‘proq hakamlar bo‘lishini taqazo etadi.

Umuman olganda har bir ishlab chiqarish mehnat jamoasida yuzlab jamoatchi faollarning bo‘lishi, ularni maxsus o‘quv-seminar mashg‘ulotlarida (30-40 soatlik) tayyorlash lozimdir. Bunda Respublika kasaba uyushmalari jismoniy madaniyat-sport jamiyati tomonidan ishlab chiqilgan maxsus o‘quv-seminar rejasi hamda dasturidan foydalanish lozim bo‘ladi.

Ta’kidlash lozimki turli xil muassasalarda jamoatchi faollarni tayyorlash yo‘llari ham mavjud. Imkoniyat bo‘lgan jamoalarda yuqorida qayd etilgan usullar yo‘li bilan amalga oshiriladi. Kichik jamoalar yoki imkoniyat sharoitlari bo‘lmaganlar esa sport ixlosmandlarini yaqin atrofdagi o‘quv yurtlari yoki sport klublari hamkorligida bu ishni amalga oshirishlari lozimdir.

Halq orasida «o‘zingdan bo‘lganiga nima yetsin», degan naql bor. Bunda katta xizmat va ma’no bor. Chunki oddiy musobaqani tashkil etish, yoki biro bir sport turi (futbol, voleybol tennis va h.k.) bo‘yicha komanda tayyorlash uchun chetdan murabbiy yoki hakamlarni chiqarish o‘rniga o‘z-o‘ziga xizmat qilishni tashkil qilish ma’quldir. Chetdan kelgan (boshqa jamoa) vakillar «Tekinga mushuk ham oftobga chiqmaydi», degan naqlga amal qilishi mumkin. Shu sababdan ularga to‘lanadigan mablag‘larni o‘z-o‘zlari baham ko‘rishlari yaxshi ish qilishga safarbar etadi.

Xulosa qilib aytganda ishlab chiqarish mehnat jamoalarida ommaviy sog‘lomlashtiruvchi jismoniy tarbiya-sport tadbirlarini tashkil qilish va o‘tkazish jamoatchi jismoniy madaniyat faollarining o‘rni g‘oyat muhim ahamiyatga egadir. Shu sababdan jamoa rahbarlari, kasaba uyushmalari, Yoshlar ittifoqi, sport klublarning

faoliyatida yaqindan yordam berishlari lozim. Ayniqsa bu yo‘lda sport klublarini pullik xizmatlari (ijara, savdo-sotiq, xomiylik va h.k.) jamoatchilik faoliyatlarini qo‘llab-quvvatlash, ularni rag‘batlantirish ishlarida o‘z mazmuniga ega bo‘lishi lozim.

Mehnatkash ishchi va xizmatchilarning salomatligini yaxshilash, ular-ning jismoniy tayyorgarliklarini ta’minlash yo‘li bilan mehnat qobiliyati va ish unumdorligi, samaradorligini oshirishda jamoalarning rahbarlari jiddiy e’tibor berishlari, bunda ilg‘or tajribalar, sinov-ko‘riklarning natijalaridagi maqsadli foydalanishlari lozim.

Bo‘lajak mutaxassis talabalar o‘z sohalari bo‘yicha yuqorida bayon etilgan tashkiliy va uslubiy ish tadbirlarini mukammal o‘zlashtirishlariga to‘g‘ri keladi.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Iseyev Sh.T.Futbol jamoalarining g‘alaba qozonishida futbolchilar-ning standart vaziyatlaridan samarali foydalanishi.«Pedagogik ta’lim»J. № 2, 2003 yil.

2. Nurimov R.I. Yosh futbolchilarni texnik va taktik tayyorlash. O‘quv qo‘llanma. Toshkent, 2005.

3. Akramov R.A., Talibdjanov A- Yuqori malakali futbochilarni tayyorlash. O‘quv qo‘llanma 2009 y.

4. Atamuxamedova, M., Abdugapparov, A., Mixeyeva, A., & Yormatov, G. VLIYANIYe UMSTVENNOY DEYATELNOSTI U UCHAIЩIXSYA NA GAZOOBMEN V RAZLICHNЬIX EKOLOGICHYeSKIX USLOVIYAX. *SIMVOL NAUKI*, 81.

5. Atamukhamedova, M. R., Yormatov, G. S., & Erkaev, E. A. (2019). Relations between basic exchange and sprint. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *1*(10), 304-308

6. .Sattorovich, Y. G. U., & Tursunaliyevich, F. I. (2023). Mass Sport Movement in Uzbekistan and its Role in Forming a Healthy Lifestyle. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(1), 334-337.

7. Sattorovich, Y. G. U., & Tursunaliyevich, F. I. (2023). History of the Sport of Kurash. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(1), 329-333.

8. G’ulomjon, Y. (2023). Metho Yormatov, GS (2020). *CHANGES IN THE RESPIRATORY AND BLOOD SYSTEM AS A RESULT OF PHYSICAL EXYeRCISES. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *2*(10), 130-133

9. G’ulomjon, Y. (2023). THE MORAL OF ADAPTIVE PHYSICAL EDUCATION IN YOUNG CHILDREN. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, *11*(5), 1155- 1161..

10. G’ulomjon, Y. (2023). MEDICAL BIOLOGICAL TECHNOLOGIES IN THE PREPARATION OF THE MOST HIGHLY QUALIFIED SPORES. *Finland*

International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities, *11*(5), 1169-1175.

11. G'ulomjon, Y. (2023). Methodological Principles of Development of Physical Quality of Endurance in Children and Adolescents. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(3), 178-182.

12. Gulomjon, Y. (2022). PEDAGOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL ABILITIES OF YOUNG STUDENTS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(12), 140-149.

13. Ghulom, Y. (2022). FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL EDUCATION TOOLS IN STUDENTS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(12), 17-25.

14. Gulomjon, Y. (2022). INNOVATIVE IMPROVEMENT OF THE EDUCATION SYSTEM IN THE FIELD OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603*, *11*(10), 119-123.

15. Gulomjon, Y. (2022). THE ROLE AND FUNCTIONS OF THE SCIENCE OF PHYSICAL CULTURE IN THE EDUCATION SYSTEM. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(08), 130-134.

16. Sattorovich, Y. G. (2021). SOCIO-PEDAGOGICAL FACTORS OF INTEGRATION OF PHYSICAL AND CULTURAL-MORAL EDUCATION. *Thematics Journal of Education*.

17. Fozilov, H., & Fozilov, I. (2023). PERIODIC PROBLEMS OF THE NATIONAL STATISTICAL SYSTEM. *Engineering problems and innovations*.

18. Ilhomjon, F. (2023). Scientific Description of Table Tennis Racket Evaluation. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(3), 114-118.

19. Fozilov, I. (2022). STATUS OF DIRECTION AND COMPETITION IN SPORTS SPORTS SPECIALTY. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, *16*(3), 60-64.

20. Fozilov, I. (2022). ORGANIZATION OF RECONSTRUCTION MEASURES AND PROCESSES FOR ATHLETES. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, *16*(3), 55-59.

21. Patidinov, K. (2023). TEMURBEKLAR MAKTABI HARBIY TEXNIKA LITSEYLARI O‘QUVCHILARINI. JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA TADQIQOT USLUBLARI. *Talqin Va Tadqiqotlar*, *1*(35).

22. Umurzoqova, B. (2023). XORIZHIY TIL OKITUVCHILARINING MEDIATALYMGA MUNOSABATI. *Talqin Va tadqiqotlar* , *1* (34).

23. Umurzoqova, B. A. (2022). BOLAZHAK XORIZHIY TIL KOKITUVCHILARINI ZARARLI AXBOROTLAR TAHDIDAN HIMOYALASHDA MILLIY VA UMUMMILLIY KADRIATLARGA ASOSLANISH TAMOYILI. *TALIM VA INNOVATSION TADQIQOTLAR* , 60-62.

24. Patidinov, K. (2023). TEMURBEKLAR MAKTABI HARBIY TEXNIKA LITSEYLARI O‘QUVCHILARINI JISMONIY TARBIYA, SPORT TADBIRLARINING SHAKLLARI VA TURLARI. *Talqin Va Tadqiqotlar*, *1*(33).

25. Kamoliddin, P. (2023). EFFECTS OF PHYSICAL EDUCATION EXTRACURRICULAR ACTIVITIES ON THE FUNCTION OF THE BODY OF CHILDREN AND ADOLESCENTS. *Open Access Repository*, *4*(02), 26-32.

26. Mamadjanov, N., & Hamidov, S. (2023). Analysis of Physical Training Results for High School Students in Fargo City General Four a Schools. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, *16*, 58-64.

27. Mamadjanov, N., & Bakirova, M. (2023). Analysis of the Results of Physical Training for Elementary School Students at the 50th Elementary School in Quwa County, Fargo. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, *16*, 49-57.

28. Mamajonov, N. va Bakirova, M. (2022). MAKTABGACHA VA MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARNING ZHISMONIY TAYORGARLIGI VA RIVOZHLANGANLIGINI TAHLIL KILISH KILISH VA BAGOLASH. *Pedagogik va ta'lim tadqiqotlari Amerika jurnali* , *6* , 13-19.

29. Mamadjonov, N. va Hamidov, S. (2023). Fargo shahridagi umumiy to'rtta maktabdagi o'rta maktab o'quvchilari uchun jismoniy tarbiya natijalarini tahlil qilish. *Evroosiyo ta'lim va akademik ta'lim jurnali* , *16* , 58-64.

30. Mamadjanov, N., & Nazirov, M. (2023). Methodological Characteristics of Ensuring the Integration of Physical Education in the System of School Education. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, *20*, 95-97.

31. Normatovich, U. Z. (2023). BOLALARNING JISMONIY SIFATLARINI TARBIYA BERISHNING YANGI YO'LLARI. *Konferentsiya* , 96-108.

32. Abduvali, A. va Qurbonali, S. (2023 yil, may). UMUMIY TA’LIM MAKTABIDA JISMONIY TARBIYA FANINDAN SINFDAN TA’LIM TA’LIMLARNI REJALASHTIRISH USULLARIDAN. *E konferentsiya zonasida* (56-65-betlar).

33. Azizovna, U. B. (2022). Development of media culture through media education. *Eurasian Journal of Media and Communications*, *12*, 15-17.

34. Kamoliddin, P. (2023). EFFECTS OF PHYSICAL EDUCATION EXTRACURRICULAR ACTIVITIES ON THE FUNCTION OF THE BODY OF CHILDREN AND ADOLESCENTS. *Open Access Repository*, *4*(02), 26-32.

35. Patiddinov, K. D. (2022). Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning jismoniy tayyorgarligi ko'rsatkichlarining Alpomish sog'liqni saqlash testlari standartlari bilan solishtirma dinamikasi. “Fanning dolzarb muammolari” da *: talabalar qarashlari* (297-299-betlar).

O‘QUVCHI-YOSHLARNING YETAKCHI HARAKAT FAZILATLARINI MEXANIZMI

K.D.Patidinov
FarDU Sirtqi bo‘lim Aniq va tabiiy fanlar kafedra o‘qituvchisi
kamolidinpatidinov@gmail.com

Annotatsiya: Jismoniy fazilatlarni jismoniy tarbiya mashg‘ulotlari, Yo‘nalishni harbiy – amaliyligini va to‘siqlarni muvafaqqiyatli oshib o‘tish, Chidamlilikni rivojlantirishda yuklamaning intensivligi, To‘siqlarni tezlikda olib o‘tishda organizmni tiklanishi, Ta’limning eksperimental metodikasiga to‘siqlardan oshishi, Yo‘nalishni harbiy – amaliyligini va to‘siqlarni muvafaqqiyatli oshib o‘tishni.

Kalit so‘zlar: o‘quv normalari, jismoniy tayyorgarlik, harbiy – amaliy,, jismoniy tarbiya mashg‘ulotlari, YUQCH, Tezlikning sifatlarini, Chidamlilik, kuchi yuklamasi, Eksperiment, chidamlilik, prinsip, Charchash, chidamliligi yuqori, nerv-muskul tizimi, fiziologik, mushaklar, anaerob rejim.

Inson organizmida 600 dan ortiq mushaklar mavjudligi, ular miqdor jihatidan juda keng qamrovli, katta hajmda ish bajarish uchun katta quvvat manbai va ularga tejamli faoliyat qudratiga ega bo‘lgan vujudimiz “motori” deb qarash mumkin. Bajariladigan harakatlarni namoyon qilishda mushaklarning o‘zaro uzviyligi orqali ularning faoliyatidan yuzaga keladigan biologik impulslar vujudimizning ichki organlari faoliyatiga ko‘rsatadigan ta’siridan yetarli darajadagi kuch,tezlik, chaqqonlik, chidamlilik, egiluvchanlik va bo‘g‘inlarning harakatchanligini namoyon qilamiz.

Bo‘g‘inlarimizga nisbatan mushaklarimiz shunday joylashganki, har qanday ko‘rinishdagi harakatlarimiz davomida tezlanish olish, tezkorlik namoyon qilish va harakatni yo‘nalishini o‘zgartira olish, ularni boshqarish imkoniyati vujudimizni belgilangan zvenosi harakatini tezlashtirishi yoki aksincha, to‘xtatishimiz mumkin bo‘ladi. Mabodo ularga ko‘plab qator mushaklarimizni o‘zaro muvofiqligidan kelib chiqadigan faoliyatlar umumlashib, qo‘shilib, aralashib ishlashi e’tiborga olinsa, mushaklarimiz bajaradigan faoliyatlarning chegarasi beqiyos.Ular vujudimiz kuchi, chidamliligi, chaqqonligi, tezkorligi va egiluvchanligi tarzidagi jismimiz fazilatlari sifatida harakatlarimiz davomida ma’lum jarayon tarzda lozim bo‘gan darajada namoyon bo‘ladi. Xullas, insonning organlari, tuzilmalari shunday mukammalki, uni mexanizmi fundamental tadqiqotlarni taqozo etadi.

Mushaklarimiz juda ham ko‘p sondagi aktiv elementlardan, tolalardan tashkil topganligini bilasiz. Tolalar shunday tuzilganki, ularga asab tizimidan keladigan impulslar ta’sir etishi natijasida qo‘zg‘alish hosil bo‘lib, mushaklarni qisqarishi yuzaga keladi. Bu o‘z navbatida mushak faolligini keltirib chiqaruvchi kimyoviy, biokimyoviy reaksiyalar

oqibati fizik, biomexanik harakatlar, jarayonlarni sodir bo‘lishiga, yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi. Oqibatda barcha mushaklarni zo‘riqishga olib keladigan, mushak tolalarini uzunligini o‘zgartirishlar, cho‘zilishlar, eshilishlar, taranglik va boshqalari evaziga turli tuman harakatlar sodir bo‘ladi. Bu o‘z navbatida mushaklarni o‘zlariga birlashib tirab olgan suyaklar bo‘g‘inlar yoki o‘z o‘qi atrofida faol ishlab, zo‘riqish namoyon qilib jismlarni ko‘tarish, siljitishdek xizmatlarni bajaradilar. Natijada mushaklar dinamik va statik ishlarni bajaradi.

Statik ishlarda (burchak ushlash, tanani bir butun yoki uning bir bo‘lagini qimirlatmay joyidan siljitmay turish va h.k.lar)dek faoliyatlarda mushaklar o‘zining uzunligi va zo‘riqishini saqlaydi, ya’ni gavdaning u yoki bu bo‘lagi yoki zvenosi makon (fazo)da o‘zini holatini, o‘rnini o‘zgartirmaydi, qo‘zg‘atmasdan bajariladigan ishlar tushuniladi.

Dinamik ishlar davomida mushaklar cho‘zilishi, qisqarishi, eshilishi, buralishi yoki boshqachasiga aytganda – yenguvchi yengiluvchi, mushaklar qotgan holda yoki bo‘shashish rejimida ishlashi amalda kuzatiladi. Ikkala rejimni ko‘z oldimizga keltirsak va his qilishga urinib ko‘rsak, quyidagilar namoyon bo‘ladi: polga balandroqdan sakrab, so‘ng oyoqlar bilan undan depsinib poldan yana tepaga sakrasak, oyoqning tovon bo‘g‘ini, tizza, son bo‘g‘inlarida harakatning birinchi fazasida oyoq qismimiz mushaklari ishi yon berish (yo‘l berish, imkon berish) rejimi evaziga ishlaydi. Jismimiz zvenolarining harakati mushaklarimizni tortilishi hisobiga tormozlanadi. Mushaklar uzunlashib ularni tortish kuchi orta boshlaydi. Shu mashqni ijrosining boshqa fazasida quyidagi holatni kuzatamiz. Depsingandan so‘ng oyoqni barcha bo‘g‘inlarini to‘g‘rilash oyoq mushaklarini faol kichrayishi, qisqarishi bilan kuzatiladi. Bu vaqtda, ayniqsa, harakatni boshlanish qismida mushaklar va ularning faoliyati to‘liq to‘xtaydi. Gavdaning harakati esa o‘z inersiyasi hisobiga davom etadi.

Mushaklarning faoliyatini cheklash rejimidagi ishlarning barchasi – harakatni to‘xtatish, amortizatsiyalash, tanamizning zvenolarini yoki uning bo‘laklari faoliyatini to‘liq sekinlashuvi bilan kuzatiladi. Yengish, oshirish rejimidagi ishlar tanamiz zvenolarining ayrimlarini yoki uning bo‘laklari faoliyatini tezlashishi orqali namoyon bo‘ladi. Amalda bajarayotgan barcha ishlarimizda mushaklarimiz faolligi statik va dinamik ish rejimi asosida yo‘lga qo‘yilishi insoni jismi tarbiyasining qonuniyatlaridandir.

Yuqoridagidan kelib chiqib, mashqlanish uchun mashq tanlashda ularni qaysi rejimda, qanday sur’atda, intensivlikda bajarib mashqlanishni tahlil qilishning ahamiyati katta. Tahlilning natijalariga asoslanib, qanday harakat sifatlarini rivojlantirishga e’tiborni qaratish, bilan trenirovkalarning maqsadi va vazifalarini to‘g‘ri rejalashtirish, belgilash imkoniyati yuzaga keladi.

Inson mushaklari asosan ikki xil rangda – qizil, och qizil va oqishroq deb farqlanadi. Ayrim holatlarda ularni tez yoki ohista (sekin) faoliyatlar sohibi deb ham farqlaydilar. Ularning bunday tipdagi faolligiga sabab ularning tolalaridagi kimyoviy ta’minlanganlik

bo‘lib, sprinter tezligi, uloqtirishdagi tez harakatlar, bokschining zarbalari va boshqalar mushaklardagi mavjud glikogenlar hisobiga (anaerob rejim) amalga oshiriladi. Chidamlilik talab qiluvchi ohista va uzoq davom etadigan ishlar sekin faoliyat ko‘rsatadigan mushak to‘qimalari orqali qon tarkibidagi kislorod evaziga bajariladi.

Aniq, kundalik hayotiy-zaruriy harakatlar inson badanidagi mushaklarning qator guruhlarini o‘zaro muvofiqligiga erishish orqali bajariladi.

Mushaklar faolligining fiziologik sharti ularning ko‘zg‘alishi va toliqishiga borib taqaladi. Mushaklarni faolligi qo‘zg‘alishning kuchi bilan bog‘liq. Toliqqan tortuvchi, ko‘taruvchi mushaklarning kuch ko‘rsatkichlari past bo‘ladi. Mushakning tortish kuchi miqdori, uning ko‘ndalangiga tez qisqarishi bilan bog‘liq. Mushaklar samarali ishlashi uchun eng avvalo ular zo‘riqishlarga tortilgan, jalb qilingan bo‘lishi lozim. Oldin kuchliroq zo‘riqishlarni o‘zida o‘tkazgan mushaklargina effekti yuqori bo‘lgan jismoniy faoliyatlarga qodir bo‘ladi (I.M.Sechenev bo‘yicha).

Shundagina individ o‘zining jismi fazilatlarini ayniqsa kuchi, tezkorligi, chaqqonligi, chidamliligini namoyon qila oladi. Inson o‘z harakatlarida bu qayd qilingan harakat fazilatlariga o‘ta muhtoj bo‘ladi.

Kuchli yoki kuch fazilati yuqori kishilar deb uni namoyon qilishda mushaklaridan aynan o‘sha faoliyat uchun ishlashi zarur bo‘lganlarni emas, unga yordam beradigan boshqa bir guruh mushaklarni ham shu ishga jalb qila oluvchilargina tushuniladi. Kuch namoyon qilishda boshqa mushaklarni jalb qilinishini bilish mashqlanishda muhim ahamiyatga ega.

Tezligi yuqori, yuqori tezlikda faoliyat namoyish qiluvchilar mushaklarini zo‘riqtirish, bo‘shashtirishni oson bajarishi uchun nerv-muskul tizimida qo‘zg‘alishni tez o‘tkazish qobiliyati yuqoriligi bilan ajralib turadilar. Mushaklar qo‘zg‘alishining tezligi nerv jarayonidagi biokimyoviy reaksiyalarni borishi bilan bog‘liq va uni tez o‘tishi, aktiv va passiv qisqarishlarini o‘zaro tez o‘rin almashinishi orqali yuzaga keladi.

Harakatlanish yoki jismoniy ish sharoitida charchash, toliqishga organizmini uzoq vaqt qarshi tura olish qobiliyati sohiblarini ***chidamliligi yuqorilar*** deb qarash qabul qilingan. Toliqish yoki charchash atamalarini qo‘llashda hozircha bahslar mavjud. Toliqish charchashni yuqori bosqichi hisoblanadi. Toliqish bu ish qobiliyatini nisbatan pasaygan yoki kamaygan davridir. Charchash esa sarflangan energiyani tiklash uchun ma’lum vaqt o‘tishi talab qiladigan jarayon. Charchagan odam ma’lum vaqt davomida bajarayotgan harakatinig intensivligini ushlab tura olsa, uni kompensatsiyali charchash deb ataladi. Ish qobiliyatini tiklash uchun ko‘p vaqt talab qiladigan holatdagi ish bajarish davomida tavsiya qilingan intensivlikdagi ishni davom ettira olmasa, uni (***o‘ta charchash)*** yoki “kompensatsiyasiz” charchash deb atash qabul qilingan. Qayd qilingan anatomiya va fiziologiyaga oid bilimlarimiz yetarli bo‘lmasa, harakat sifatlarini tarbiyalash, rivojlantirishda ma’lum qiyinchiliklarga duch kelishimiz mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI.

1. Iseyev Sh.T.Futbol jamoalarining g‘alaba qozonishida futbolchilar-ning standart vaziyatlaridan samarali foydalanishi.«Pedagogik ta’lim»J. № 2, 2003 yil.

2. Nurimov R.I. Yosh futbolchilarni texnik va taktik tayyorlash. O‘quv qo‘llanma. Toshkent, 2005.

3. Akramov R.A., Talibdjanov A- Yuqori malakali futbochilarni tayyorlash. O‘quv qo‘llanma 2009 y.

4. Atamuxamedova, M., Abdugapparov, A., Mixeyeva, A., & Yormatov, G. VLIYANIYe UMSTVENNOY DEYATELNOSTI U UCHAIЩIXSYA NA GAZOOBMEN V RAZLICHNЫIX EKOLOGICHYeSKIX USLOVIYAX. *SIMVOL NAUKI*, 81.

5. Atamukhamedova, M. R., Yormatov, G. S., & Erkaev, E. A. (2019). Relations between basic exchange and sprint. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *1*(10), 304-308

6. .Sattorovich, Y. G. U., & Tursunaliyevich, F. I. (2023). Mass Sport Movement in Uzbekistan and its Role in Forming a Healthy Lifestyle. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(1), 334-337.

7. Sattorovich, Y. G. U., & Tursunaliyevich, F. I. (2023). History of the Sport of Kurash. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(1), 329-333.

8. G’ulomjon, Y. (2023). Metho Yormatov, GS (2020). *CHANGES IN THE RESPIRATORY AND BLOOD SYSTEM AS A RESULT OF PHYSICAL EXYeRCISES. Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *2*(10), 130-133

9. G’ulomjon, Y. (2023). THE MORAL OF ADAPTIVE PHYSICAL EDUCATION IN YOUNG CHILDREN. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, *11*(5), 1155- 1161..

10. G’ulomjon, Y. (2023). MEDICAL BIOLOGICAL TECHNOLOGIES IN THE PREPARATION OF THE MOST HIGHLY QUALIFIED SPORES. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, *11*(5), 1169-1175.

11. G’ulomjon, Y. (2023). Methodological Principles of Development of Physical Quality of Endurance in Children and Adolescents. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(3), 178-182.

12. Gulomjon, Y. (2022). PEDAGOGICAL FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL ABILITIES OF YOUNG STUDENTS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(12), 140-149.

13. Ghulom, Y. (2022). FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF PHYSICAL EDUCATION TOOLS IN STUDENTS. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(12), 17-25.

14. Gulomjon, Y. (2022). INNOVATIVE IMPROVEMENT OF THE EDUCATION SYSTEM IN THE FIELD OF PHYSICAL EDUCATION AND SPORTS. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603*, *11*(10), 119-123.

15. Gulomjon, Y. (2022). THE ROLE AND FUNCTIONS OF THE SCIENCE OF PHYSICAL CULTURE IN THE EDUCATION SYSTEM. *INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE & INTERDISCIPLINARY RESEARCH ISSN: 2277-3630 Impact factor: 7.429*, *11*(08), 130-134.

16. Sattorovich, Y. G. (2021). SOCIO-PEDAGOGICAL FACTORS OF INTEGRATION OF PHYSICAL AND CULTURAL-MORAL EDUCATION. *Thematics Journal of Education*.

17. Fozilov, H., & Fozilov, I. (2023). PERIODIC PROBLEMS OF THE NATIONAL STATISTICAL SYSTEM. *Engineering problems and innovations*.

18. Ilhomjon, F. (2023). Scientific Description of Table Tennis Racket Evaluation. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, *2*(3), 114-118.

19. Fozilov, I. (2022). STATUS OF DIRECTION AND COMPETITION IN SPORTS SPORTS SPECIALTY. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, *16*(3), 60-64.

20. Fozilov, I. (2022). ORGANIZATION OF RECONSTRUCTION MEASURES AND PROCESSES FOR ATHLETES. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876*, *16*(3), 55-59.

21. Patidinov, K. (2023). TEMURBEKLAR MAKTABI HARBIY TEXNIKA LITSEYLARI O‘QUVCHILARINI. JISMONIY TARBIYA DARSLARIDA TADQIQOT USLUBLARI. *Talqin Va Tadqiqotlar*, *1*(35).

22. Umurzoqova, B. (2023). XORIZHIY TIL OKITUVCHILARINING MEDIATALYMGA MUNOSABATI. *Talqin Va tadqiqotlar* , *1* (34).

23. Umurzoqova, B. A. (2022). BOLAZHAK XORIZHIY TIL KOKITUVCHILARINI ZARARLI AXBOROTLAR TAHDIDAN HIMOYALASHDA MILLIY VA UMUMMILLIY KADRIATLARGA ASOSLANISH TAMOYILI. *TALIM VA INNOVATSION TADQIQOTLAR* , 60-62.

24. Patidinov, K. (2023). TEMURBEKLAR MAKTABI HARBIY TEXNIKA LITSEYLARI O‘QUVCHILARINI JISMONIY TARBIYA, SPORT TADBIRLARINING SHAKLLARI VA TURLARI. *Talqin Va Tadqiqotlar*, *1*(33).

25. Kamoliddin, P. (2023). EFFECTS OF PHYSICAL EDUCATION EXTRACURRICULAR ACTIVITIES ON THE FUNCTION OF THE BODY OF CHILDREN AND ADOLESCENTS. *Open Access Repository*, *4*(02), 26-32.

26. Mamadjanov, N., & Hamidov, S. (2023). Analysis of Physical Training Results for High School Students in Fargo City General Four a Schools. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, *16*, 58-64.

27. Mamadjanov, N., & Bakirova, M. (2023). Analysis of the Results of Physical Training for Elementary School Students at the 50th Elementary School in Quwa County, Fargo. *Eurasian Journal of Learning and Academic Teaching*, *16*, 49-57.

28. Mamajonov, N. va Bakirova, M. (2022). MAKTABGACHA VA MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARNING ZHISMONIY TAYORGARLIGI VA RIVOZHLANGANLIGINI TAHLIL KILISH KILISH VA BAGOLASH. *Pedagogik va ta'lim tadqiqotlari Amerika jurnali* , *6* , 13-19.

29. Mamadjonov, N. va Hamidov, S. (2023). Fargo shahridagi umumiy to'rtta maktabdagi o'rta maktab o'quvchilari uchun jismoniy tarbiya natijalarini tahlil qilish. *Evroosiyo ta'lim va akademik ta'lim jurnali* , *16* , 58-64.

30. Mamadjanov, N., & Nazirov, M. (2023). Methodological Characteristics of Ensuring the Integration of Physical Education in the System of School Education. *Journal of Pedagogical Inventions and Practices*, *20*, 95-97.

31. Normatovich, U. Z. (2023). BOLALARNING JISMONIY SIFATLARINI TARBIYA BERISHNING YANGI YO'LLARI. *Konferentsiya* , 96-108.

32. Abduvali, A. va Qurbonali, S. (2023 yil, may). UMUMIY TA’LIM MAKTABIDA JISMONIY TARBIYA FANINDAN SINFDAN TA’LIM TA’LIMLARNI REJALASHTIRISH USULLARIDAN. *E konferentsiya zonasida* (56-65-betlar).

33. Azizovna, U. B. (2022). Development of media culture through media education. *Eurasian Journal of Media and Communications*, *12*, 15-17.

34. Kamoliddin, P. (2023). EFFECTS OF PHYSICAL EDUCATION EXTRACURRICULAR ACTIVITIES ON THE FUNCTION OF THE BODY OF CHILDREN AND ADOLESCENTS. *Open Access Repository*, *4*(02), 26-32.

35. Patiddinov, K. D. (2022). Boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning jismoniy tayyorgarligi ko'rsatkichlarining Alpomish sog'liqni saqlash testlari standartlari bilan solishtirma dinamikasi. “Fanning dolzarb muammolari” da *: talabalar qarashlari* (297-299-betlar).

ZAMONAVIY TEATR MAKTABINI YARATISHDA O‘ZBEKISTON DAVLAT DRAMA TEATRINING BUGUNGI KUNDAGI O‘RNI

Nazarov Fozil Rahmiddin o‘g‘li
O‘zbekiston Davlat san’at va madaniyat instituti “Kino, televideniye va radio san’ati” fakulteti “ Kino, televideniye va radio rejissorligi” kafedrasi o‘qituvchisi
nazarovfozil477@gmail.com

Annotatsiya: Maqola, bugungi kunda O‘zbekiston davlat drama teatrida qo‘yilayotgan spektakillar, teatr zamonaviylik va zamon talablariga qay darajada javob berayotgani, teatrdagi aktyorlarini tarbiyalashda, tajribali ustozlar tomonidan olib borilayotgan ijodiy ishlar yuzasidan tayyorlandi.

Аннотация: Статья подготовлена на основе спектаклей, поставленных в Государственном драматическом театре Узбекистана сегодня, того, насколько театр соответствует требованиям современности и времени, творческой работы, проводимой опытными педагогами при подготовке актеров театра.

Annotation: Magola,today’s performances at the State Drama theater of Uzbekistan. That the theater meets modernity and the requiments of the time.In training actors in the theater. It was prepared in connection with the creative works carried out by experienced teachers.

Kalit so‘zlar: Aktyor, rejissor, teatr, drama, nasr, asar, p’esa.

Ключевые слова: актер, режиссэр, драма, актер, проза, пьеса.

Key words: actor, director, theater, drama, prose, asar, p’esa.

KIRISH. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti 2017-yil 3-avgust kuni ziyoliylar bilan uchrashuvida “Havas qilsa arziydigan ulug‘ ajdodlarimiz bor. Havas qilsa arziydigan beqiyos boyliklarimiz bor.Va men ishonaman,nasib etsa,havas qilsa arziydigan buyuk kelajagimiz,buyuk adabiyotimiz va san‘atimiz ham albatta bo‘ladi” degan edilar.

Berilgan bu ishonch va etibordan, teatrlarimizda tarixiy va zamonaviy spektakillarni ketma ket sahnalashtirish jadallashdi. Tarixiy siymolarimizni gavdalantirish orqali ulug‘ avlodlarimiz bilan faxrlanish hissini tuydiradi. Eng asosiysi teatrlarda sahnalashtirilayotgan tarixiy spektakillar,yoshlarni vatanparvalik ruhida tarbiyalashda beminnat faoliyat olib borishadi. Aynan, O‘zbekiston davlat drama teatri sahnasida ustoz sanatkorlar, kamol topayotgan yosh avlodni tarbiyalash uchun, aktyor o‘zida bo‘lgan ishonch hissini uyg’otishdek, teatr pedagogikasining asosiy tamoyillarini o‘rgatib kelishayapti. Respublikamizning barcha profesional teatrlariga uchirma qilinayotgan yosh aktyorlarining, aktyorlik mahorati sirlarini qay darajada

o‘zlashtirayotgani bugungi kun teatrlari ijodiy atmosferasida muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA.

“Yosh Gvardiya” teatri Ergash Masofayevdan va keyingi barcha bosh rejissorlardan meros qolgan teatr hayotidagi yangiliklar saqlanyaptimi? Ham ha, ham yo‘q. Bu masalada teatr tarixiga nazar solsak maqsadga muofiqdir.

Abror Hidoyatov nomidagi o‘zbek davlat drama teatri — yetakchi teatrlardan biri edi. 1968-yil 28 oktyabr da «Yosh gvardiya» teatri nomi bilan tashkil bo‘lgan va «Diydor» (M. Karimov) spektakli bilan ochilgan. Tashkilotchisi va birinchi bosh rejjisyori — Ergash Masofayev. Shirin Azizova, To‘g‘on Rejamatov, Farhod Aminov, Murod Rajabov, Madina To‘xtayeva, Isamat Ergashev, Muhabbat Abdullayeva, Malika Ibrohimova, Noila Toshkanboyeva, Hoshim Arslonovlar teatrning dastlabki aktyorlaridir. Teatr faoliyatining dastlabki-yillarida o‘z yo‘nalishini asosan zamonaviy mavzu va yosh dramaturglar asarlariga qaratdi: «O‘n sakkiz yoshligim» (M. Karimov), “Birinchi bo‘sa” (A. Ibrohimov), «Oqar suvlar» (O‘. Umarbekov), «Besh kunlik kuyov» (Shuhrat), “Zaharli hayot yoxud ishq qurbonlari» (Hamza) va boshqalar Yuksak g‘oyaviy va chuqur hayotiy haqqoniylikka asoslangan sahna asarlari yangi prinsiplarni targ‘ib qildi. Teatr repertuarining boyishida, aktyorlik mahoratining o‘sishida tarjima asarlar ham muhim rol o‘ynadi. «Bahs» (M. Bayjiyev), «O‘limlarni qoldirib dog‘da” (V. Titov, K. Melenko), «Osvensim jallodlari» (P. Vays) va boshqalar shular jumlasidan.

NATIJALAR. 80-yillarning o‘rtalaridan teatrda novatorlik o‘sdi, g‘oyaviy estetik yo‘nalishi, obrazlar talqini takomillashdi, yangi tipdagi aktyor, rejissura shakllandi. O‘zbek teatri merosi va jahon teatri ijodidan ta’sirlangan holda eng dolzarb, sahna vositalariga boy, yangi sahna shakllari ila yo‘g‘rilgan spektakllar bilan respublikadagi yetakchi teatrlardan biriga aylandi. «Otasining qizi», «Maysaraning ishi», «Farmonbibi arazladi», «Uchinchi orzu», «Qora kamar», «Arshin mol olon», «Iskandar», «Malika», «Paranji sirlari», “Ziyofat», «Tog‘a jiyanlar», «Checha» kabi spektakllar teatrga shuhrat keltirdi.[1]

1996-yil Bahodir Yo‘ldoshev tomonidan sahnalashtirilgan «Buyuk ipak yo‘li» spektaklida musiqa, xoreografiya, plastik harakatlardan keng foydalanilgan.

Teatr sahnasida ilk bor sahnalashtirilgan «Buxoroi sharif» spektakli (rejjissyor B.Yo‘ldoshev)da rejissor g‘oyasi o‘ziga xos va o‘zgacha yechimga ega. Qadimiy Buxoroning musiqiy madaniyati va milliy koloriti saqlangan holda xalq qo‘shiq va raqslarining spektaklga mohirona singdirilishida folklor uslubiyatining eng murakkab yo‘li tanlangan. U. Shekspirning «Otello», «Qirol Lir» asarlarining sahnalashtirilishi teatr hayotida katta voqea bo‘ldi. Teatr o‘ziga xos ijodiy uslubi bilan boshqa teatrlardan ajralib turadi. Masalan, chet el teatrlari aktyor va rejissorlari bizga kelib rol o‘ynashi

[1] https://qomus.info/encyclopedia/cat-ou/ozbek-davlat-drama-teatri-uz/

(fransiyalik aktyor Fransua Shatto «Iskandar»da Alisher Navoiyni o‘ynagan), spektakl qo‘yishi (amerika rejissori D. Kaplan «Qirol Lir»ni sahnalashtirgan) yoki Bahodir Yo‘ldoshevning chet el teatrlariga borib spektakl qo‘yishi (Laosda «Kelinlar qo‘zg‘oloni», Amerikada «Tinchlik» spektakllari va boshqalar) bunga misoldir. «Qirol Lir»ni sahnalashtirishda rejissor kostyum va sahna bezaklariga yorqin sharq koloritini olib kiradi va u bu bilan asardagi fojia umuminsoniyligiga qaratadi.

MUHOKAMA. Teatr 90-yillarning boshlarida Angliya, Shotlandiya, Shimoliy Irlandiya, Germaniya kabi mamlakatlarda gastrolda bo‘lib, o‘z spaktakllarini namoyish etgan. Elyor Nosirov, Ne’mat Alimov, Afzal Rafiqov, Aziza Begmatova, Dono Boboxonova, Madina To‘xtayeva, Gulbahor Rahimova, Noila Toshkanboyeva, Hoshim Arslonov kabilar teatrning yetakchi aktyorlaridir. Badiiy rahbari Bahodir Yo‘ldoshev.

Bosh rejissor teatr qaysi asarni qo‘yishni ma’qul topgan bo‘lsa, murakkab ifoda vositalarini izlashga harakat qilishi, faqat o‘zi istagan va jamoa ma’qullagan mo‘jizasini yaratishga intilib kelmoqda.

Umuman olganda o‘zbek teatrlari rejissurasida yangicha badiiy ifoda vositalarini qidirishga katta e’tibor berilayotgani, zamonaviy asarlarni sahnalashtirishda borliqni anglashga qaratilgan yo‘nalishda harakat qilinayotgani quvonarli holda ko‘ramiz. Jorjo Streller aytganidek, “Teatr ham jindak bo‘lsada dunyoni o‘zgartirishga qodir” degan so‘zlari yana amalda o‘z ifodasini topsa deymiz. Bugun o‘zbek rejissorlari izlanishda. Ular poetik teatrning avvalombor mazmun va shakl birligiga katta e’tibor berib, sahnada kechayotgan voqealar bilan uyg‘unlashib ketishi kerakligini anglashmoqda.

O‘zbek Milliy akademik drama teatrida Dilbar va Tilab Mahmudovlarning "Gul-Badan savdosi" spektaklining taqdimoti bo‘lib o'tdi. Asarni sahnalashtiruvchi rejissorlar Tojivoy Isroilov va O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan artist Saidkomil Umarov.

Asarda bugungi kunda global muammo hisoblangan odam savdosi haqida fikr boradi. Ma'lumki millatimizning guldek nozik, bokira xotin-qizlari turli xil aldov yo‘llari bilan xorijga olib ketilmoqda va sotib yuborilmoqda. Bu avvalambor yuksak or-nomusga ega bo'lgan o‘zbek millati uchun achinarli holdir. Spektakl fojea janridadir. Chunki unda millat fojeasi ko'rsatib berilgan. Aktyorlarning mahoratli ijrolari, puxta ishlangan senariy, sahnadagi animatsion, audio-vizual vositalar dekoratsiya asarning muvafaqqiyatli chiqishini ta'minlagan.

Asarning kulminatsion nuqtasidagi "Nonsiz hayot bo‘lmaganidek, nomussiz hayot ham yo‘q ekan", "Yurtimning bir hovuch tuprog‘ini xorijning zeru-zarlariga alishmayman" so‘zlar kishining xotirasida uzoq vaqt saqlanib qoladi...

Bundan tashqari asarning so‘ngida hur qizlarning "Yor-yor" aytib juvonmarg bo‘lgan qizni borsa-kelmas yurtga olib ketish jarayoni ta'sirli chiqqan...

Achnarli hol shundaki, bugungi kunda oddiy xalqda komediya janriga, dramadan, tragediyadan ko‘ra talab ko‘proq. Chunki tragediya va dramaning tubida falsafiy ma'no yotadi. Bu bilan men komediya janrini qoralamoqchi emasman. Chunki hayot muammolari kulgi asosida bu janrda ham ko‘rsatiladi. Biroq hamma ham bunday deb o‘ylayvermaydi.

XULOSA. Bizga bugun kuchli dramaturgiya, *(shunday dramaturgiya bor)* o‘shanga yarasha rejissura bo‘lishi kerak. rejissor dramani jonlantirishi uchun eng avvalo tomoshabinni jonli suhbatga torta olsin. Teatr tomoshabinni uxlatib qo‘yadigan, uni allalaydigan shifoxona emas, aksincha, toshoshabinni uyg‘otadigan, uni fikrlashga majbur qiladigan tomoshagoh, oliy maskan hisoblanadi. Ana shunda teatr o‘z oldiga qo‘ygan vazifani to‘la bajargan bo‘ladi. Har bir teatr o‘z uslubiga ega bo‘lsin. Biz hikoya qilayotgan “Yosh gvardiya” teatri ana shunaqa teatr sifatida ish boshlagan edi. Va shunday bo‘lib qoladi degan umiddamiz.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Muhammedova G.X. Xonandaning aktyorlik mahorati. -T.: O'zbekiston davlat konservatiryasining nashriyot bo'limi T.2008.

2. Mahmudov J., Mahmudova X. Aktyorlik mahorati. -T.: Fan va tehnologiya, 2014 3.Jo‘ra Mahmud “Ergash Masafaev (Iste’dotlarni kashf qilib)Yangi asr avlodi nashriyoti T 2014

Internet saytlari

1.Ziyonet // w.w.w

2.Ziyouz //.w.w.w

MUNDARIJA / TABLE OF CONTENTS / СОДЕРЖАНИЕ

1.	EKISHGACHA SAQLASH DAVRIDA URUG‘LIK CHIGITGA ULTRABINAFSHA NUR ELEKTRAVJLANTIRISH QURILMASI BILAN TA’SIR ETISH B.S.Choriyev	4
2.	ISSUES OF IMPROVING THE SYSTEM OF FUNDING JUDGES Abdusamatov Nurullo Qobiljon o‘g‘li	10
3.	BASIC CONCEPTS OF HYPERGEOMETRIC FUNCTIONS Turdiyev Rahmatulla Muhammadali o’g’li	15
4.	МУЛЬТИПАРАМЕТРИЧЕСКОЕ УЛЬТРАЗВУКОВОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ С ПРИМЕНЕНИЕМ НОВЫХ МЕТОДИК В ДИАГНОСТИКЕ ОБРАЗОВАНИЙ МЯГКИХ ТКАНЕЙ Цой Е.А., Мамадалиева Я.М., Саитназаров Д.	22
5.	TABIIY FANNI O‘QITISH METODIKASI, UNING TARIXI VA TA’LIM-TARBIYAVIY VAZIFALARI Adinamatova Dono Ilxom qizi	27
6.	MODERN QAQC PROCEDURES IN GOLD PROSPECTING AND REASONS FOR THEIR CONDUCT Oganiyozov Bekhruz Bakhtiyorovich	32
7.	LITERATURE POLISHED IN THE LIGHT OF OYBEK Shavkatova Barchinoy	38
8.	MAKTABDA BIOLOGIYA FANINI O‘QITISHDA INTERFAOL METODLARNI AHAMIYATI Xasanova Dilfuza Yuldashaliyevna G‘ulomov Asadullox Anvarjon o‘g‘li	40
9.	O‘ZBEK TILI OT YASOVCHI AFFIKSLARIDA POLISEMIYA HODISASI Bekbergenova Go‘zal Ulug‘bekovna	44
10.	WIND TURBINES AND ITS APPLICATIONS Baratov Laziz Suyun o‘g‘li Parmonov Shaxzod Abdumajit o‘g‘li	49
11.	O‘ZBEKISTONDA ICHKI VA KIRUVCHI TURIZMNI BARQAROR RIVOJLANTIRISH SURATLARI VA KADRLAR TAYYORLASH SIYOSATI PICTURES OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF DOMESTIC AND INBOUND TOURISM IN UZBEKISTAN AND PERSONNEL TRAINING POLICY Muqumjon Axunov Muhammadaminovich Sayfutdinova Mexrinoz Zahiddin qizi	55
12.	XALQARO OMMAVIY AXBOROT VOSITALARI NIGOHIDA O‘ZBEKISTON: KUZATUV VA TAHLIL Sagdullayev Otabek Alisherovich	60
13.	XIVA XONLIGINING XIX ASRDAGI TASHQI SIYOSATI Zoyirov Salohiddin Toshturdiyevich	65
14.	PEDAGOG SHAXSIDA QADRIYATLI MUNOSABATLAR SHAKLLANISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI D. Abdullayeva	71
15.	YENGIL ATLETIKACHILARNING PSIXOLOGIK PEDAGOGIK MAHORATLARINI SHAKLLANTIRISH Fozilov Ilxomjon Tursunalievich	75
16.	SUZISH USULLARI O‘RGATISHDA TAYYORLOV MASHQLARINING O‘RNI	80

	Fozilov Ilxomjon Tursunalievich	
17.	FUTBOLCHILARNI TAYYORLASHDA TA’LIM VA MASHG‘ULOTNING ASOSIY PRINSIPLARINI AMALGA OSHIRISH Yormatov G‘ulomjon Sattorovich	85
18.	VOLEYBOLDA O‘RGATISH BOSQICHIDA TA’LIM VA MASHG‘ULOT BIRLIGI Yormatov G’ulomjon Sattorovich	91
19.	JISMONIY MADANIYAT VA SPORT BO‘YICHA ILMIY – PEDAGOGIK KADRLAR TAYYORLASH VA ILMIY TADQIQOT ISHLARINI TASHKIL ETISH A.A.Muhiddinov	97
20.	JISMONIY MADANIYAT SOHASIDA MUTAXASSISLAR TAYYORLASHNI YANADA TAKOMILLASHTIRISH A.A.Muhiddinov	105
21.	JISMONIY TARBIYA VA SPORTDA PROFFESIONALIZM I.X.Abdullayev	111
22.	ЖЕНСКОЕ ЛИДЕРСТВО В ПОЛИТИКЕ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ Мирзаева Маъсуда	117
23.	MAKTAB O‘QUVCHILARIDA JISMONIY FAZILATLARNI TARBIYALASH XUSUSIYATLARI I.X.Abdullayev	123
24.	MUTAXASSIS KADRLAR TAYYORLASHDA “TALABA” SPORTINING MOHIYATLARI Sh.O.Tillayev	129
25.	MUTAXASSISLAR TAYYORLASH ISHLARINI TASHKIL QILISH VA BOSHQARISH ISHLARI Sh.O.Tillayev	135
26.	SPORT INSHOOTLARI K.D.Patidinov	141
27.	O‘QUVCHI-YOSHLARNING YETAKCHI HARAKAT FAZILATLARINI MEXANIZMI K.D.Patidinov	148
28.	ZAMONAVIY TEATR MAKTABINI YARATISHDA O‘ZBEKISTON DAVLAT DRAMA TEATRINING BUGUNGI KUNDAGI O‘RNI Nazarov Fozil Rahmiddin o‘g‘li	154

Eslatma! “Talqin va tadqiqotlar” ilmiy-uslubiy jurnaliga kiritilgan maqolalardagi raqamlar, ma’lumotlar haqqoniyligiga va keltirilgan iqtiboslar to‘g‘riligiga mualliflar shaxsan javobgardirlar.

Bosh muharrir

Abdumannonov Islomjon Ikromjon o‘g‘li

Mas’ul muharrir

Isroilov Ozodbek Saydullajon o‘g‘li

Nashrga tayyorlovchi

Abdullayev Ravshanjon Inomjon o‘g‘li

“Talqin va tadqiqotlar” ilmiy-uslubiy jurnali, 2024-yil. 160 bet.
© Talqin va tadqiqotlar,
© Mualliflar jamoasi.